

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

XIV-тo обикновено Народно събрание.

Трета редовна сесия.

LXXI заседание, понеделникъ, 31 януарий 1911 г.

(Открито отъ прѣдседателя г. д-ръ П. Ораховацъ, въ 2 ч. 45 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието се отваря. Моля г. секретаря да провери списъка на отсъстващите г. г. народни прѣдставители.

Секретарь А. Христовъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Тодоръ Андрѣевъ, Константинъ Батоловъ, Никола Георгиевъ, Георги Георговъ, Никола Гешевъ, Йонко Гунчевъ, д-ръ Стоянъ Даневъ, Милошъ Дановъ, Александъръ Димитровъ, Никола Дѣйковъ, Тодоръ Икономовъ, Дани Илиевъ, Мустафа Исмаиловъ, д-ръ Георги Калининъ, Александъръ Каназирски, Иванъ Колевъ, Никола Коцевъ, Маринъ Кърпаровъ, Димитъръ Маноиловъ, Илия Марковски, Дончо Папазовъ, Стефанъ Палриковъ, Недко Пеневъ, Петъръ Пешевъ, д-ръ Стефанъ Поповъ, Никола Поповъ, Станьо Пранджовъ, Диньо Рашевъ, Стефанъ Рожевъ, Иванъ Саллабашевъ, Александъръ Стамболийски, Панчо Стаменовъ, Стефанъ Стефановъ и Христо Тоневъ)

Прѣдседателъ: Отсъствуватъ 34 народни прѣдставители. Има изискуемото число народни прѣдставители, за да се счита засѣданието законно.

Съобщавамъ на Събранието, че сж постѣпили:

Отъ Министерството на правосъдието — законопроектъ за измѣнение и допълнение на нѣкои членове отъ закона за кооперативнитѣ сдружавания.

Отъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи — законопроектъ за построяване санаториумъ за гърдоболни въ Троянската околия.

Отъ Министерството на финанситѣ — законопроектъ за опрощение 516.540 л. отъ даденитѣ взаимнообразно на пострадалитѣ отъ пожара прѣзъ 1894 г. котленци и 179.207-17 л. лихви до 1904 г. и лихвитѣ отъ 1905 г. насамъ.

Постѣпило е едно питане отъ старозагорския народенъ прѣдставителъ г. Георги Шиваровъ, къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи. Понеже г. министрътъ отсъствува, питането се отлага.

Министръ Х. Славейковъ: Има едно питане отъ г. Мирски, на което искамъ да отговоря.

Прѣдседателъ: Има думата г. министрътъ на правосъдието.

Министръ Х. Славейковъ: Г. г. народни прѣдставители! До мене е постѣпило питане отъ варненския народенъ прѣдставителъ г. Кръстьо Мирски относително едно телеграфическо оплакване до министерството отъ единъ адвокатъ, че Върховниятъ касационенъ съдъ билъ разгледалъ нѣкаква касационна жалба на Константина х. Калчовъ, безъ да дочака да се врѣчи на противната страна прѣписъ отъ тази жалба и безъ да е назначена тя за разглеждане въ съдебно засѣдание. Отъ свѣдѣнията, които азъ имамъ, се установява, че наистина двама чуждоподдани въ Пловдивъ, Михаилъ Тодоровъ и Димитъръ Баросъ, сж имали дѣло съ Константина х. Калчовъ по закона за благоустройството. Тѣхното мѣсто било прѣдадено на Константина х. Калчовъ срѣщу опѣнително възнаграждение отъ 28.000 л. Окржниятъ съдъ въ Пловдивъ, по искането на тия двама чужди подданици е издалъ изпълнителенъ листъ за прибирането на сумата отъ Константина х. Калчовъ, който останалъ недоволенъ и е подалъ касационна жалба, слѣдъ като е билъ издаденъ изпълнителниятъ листъ, и моли окржния съдъ да спре изпълнението на този изпълнителенъ листъ, защото е издаденъ неправилно. Окржниятъ съдъ държи постановление, съ което признава, че претенцитѣ на Константина х. Калчовъ сж истински, вѣрни и почиватъ на закона, въ слѣдствие на което отмѣнитъ първото опрѣдѣление и е издалъ заповѣдъ за спирането на изпълнителния листъ, издаденъ на Михаила Тодоровъ и Димитра Баросъ. Тия господа подаватъ отъ своя страна молба до окржния съдъ, съ която искатъ да се отмѣни заповѣдта за спирането изпълнението на изпълнителния листъ, понеже Константинъ х. Калчовъ, не билъ подалъ въ законния — 15-дневенъ — срокъ касационна жалба, съ която да обѣжи опѣнката или протокола на опѣнителната комисия. Окржниятъ съдъ пакъ разгледалъ тая жалба и намѣрилъ, че тя въ основата си е права, и рѣшава, че щомъ като Константинъ х. Калчовъ не е подалъ касационна жалба срѣщу опѣнителния протоколъ, изпълнителниятъ листъ влиза въ сила и отмѣнява заповѣдта, съ която е спрѣлъ изпълнението на изпълнителния листъ и прѣписва на съдебния приставъ за изпълнението на листа. Константинъ х. Калчовъ отъ своя страна обжалва по касационенъ редъ това опрѣдѣление на окрж-

ния съдъ, като намира, че щомъ той е подалъ касационна жалба, окръжниятъ съдъ нѣма право да издава изпълнителенъ листъ. И наистина, Касационниятъ съдъ внася въпроса за разглеждане въ разпоредително заседание; рѣшилъ, че тоя въпросъ може да се разгледа въ разпоредително заседание, слѣдователно, нѣма нужда да се правятъ по него обявления и да се назначава дѣлото за разглеждане въ съдебно заседание; намира го, споредъ своята практика, отъ характера на тѣзи, които се гледатъ въ разпоредително заседание и е разгледалъ жалбата на Константина х. Калчовъ; намѣрва, че окръжниятъ съдъ е нарушилъ съществено закона за благоустройството, който разпорежда издаването на изпълнителни листове само тогава, когато прѣпириятъ по повдигнатитѣ въпроси — които не могатъ да бъдатъ други, освѣнъ по отношение на оцѣнитѣ — бѣде свършена окончателно отъ Върховния касационенъ съдъ. Въ туй се състои работата. И наистина, окръжниятъ съдъ неправилно — споредъ моето мнѣние тоже, съгласенъ съмъ съ мнѣнието на Върховния касационенъ съдъ — свършено неправилно е издалъ изпълнителенъ листъ, щомъ е имало подадена касационна жалба отъ Константина х. Калчовъ. Законътъ е много категориченъ и ясенъ. Всички въпроси, които се повдигатъ по закона за благоустройството, трѣбва да бъдатъ окончателно свършени въ всички съдебни инстанции, въ туй число и Касационниятъ съдъ, за да може по това дѣло да се издаде изпълнителенъ листъ. Щомъ Върховниятъ касационенъ съдъ е намѣрилъ по своята практика, че това дѣло трѣбва да се разгледа въ разпоредително, а не въ съдебно заседание, тогава изпълнението на излишнитѣ формалности, чакането прѣписъ отъ касационната жалба, което не е било нужно, както и издаването на обявления, сж незадължителни за него. Ето защо азъ намѣрвамъ, че оплакването на адвоката на Бароса и на Тодорова противъ нѣкакви неправилни дѣйствия на Върховния касационенъ съдъ е неправилно.

Това имамъ да кажа.

Прѣседателъ: Има думата народниятъ прѣдставител г. Кръстьо Мирски.

К. Мирски: Г. г. народни прѣдставители! Отговорътъ, който ми даде г. министърътъ, ме напълно задоволява. Въ този случай само бихъ молилъ да се издаде едно окръжно, за да знаятъ българскитѣ граждани, кога да подаватъ касационна жалба въ два екземпляра, тъй като въ закона това не е казано.

Министъръ Х. Славейковъ: Въ закона е казано.

Прѣседателъ: Минаваме на дневния редъ — продължение разискванията по първото четене на законопроекта за измѣнение на конституцията.

Има думата народниятъ прѣдставител г. Манолъ Златановъ.

Обажда въ: Отсъствува.

Прѣседателъ: Има думата народниятъ прѣдставител г. Атанасъ Краевъ.

А. Краевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Този е трети пътъ, откакъ е освободена България, дѣто се възбужда въпросъ относително нашата конституция.

Първъ пътъ, поради неудобството, което покойниятъ бившъ пръвъ български князь Александъръ Батембергъ е срѣщалъ въ постановленията на конституцията, за да може да управлява страната, споредъ както той е схващалъ нейнитѣ интереси; и вмѣсто да се ревизира, по-право казано, на 1 юлий

1881 г. II-то велико Народно събрание въ Свищовъ я суспендира, като даде неограничено пълномощие на тогавашния князь да управлява, както намѣри за добръ. Тогавашниятъ не биде съблюденъ изискванията на конституцията за начина, по който може да става нейното прѣглеждане или измѣнение. Самото II велико Народно събрание биде избрано по единъ извънредно насилнически начинъ.

Вториятъ случай бѣ прѣзъ 1893 г. Тогавашното правителство на покойния Стамболовъ внесе въ VI-то обикновено Народно събрание „законопроектъ за измѣнение на нѣкои членове отъ конституцията“ и слѣдната година, отъ 3 до 17 май, IV-то велико Народно събрание, слѣдъ като си провѣри изборитѣ, слѣдъ като си гласува правилникъ за вѣтрѣшния редъ — както постѣпи и III-то отъ 1886 г. — въ двѣ седмици обсъди и гласува измѣненията, съ които бѣше сезирано.

Този е трети пътъ, когато българскиятъ народъ е поканенъ да се замисли върху своя основенъ законъ, да обсъди възбудения чрѣзъ акта отъ 22 септември 1908 г. въ Търново въпросъ за ревизия на конституцията.

За първия случай, г. г. народни прѣдставители, оня отъ 1881 г. не е нужно да се спирамъ. Желалъ бихъ бѣло да се спра на втория случай и да изтъкна прѣдъ васъ и прѣдъ българския народъ, че тогава не е възникналъ, не е билъ отъ никоя страна възбуденъ, не е билъ подложенъ на обсъждане, на разискване въпросътъ, дали правата на великото Народно събрание, на което ще бѣде подложенъ проектътъ за прѣглеждане и измѣнение на конституцията, сж ограничени чрѣзъ гласувания отъ обикновеното Народно събрание законопроектъ, или тѣзи права сж широки, безгранични. Но фактъ е, че макаръ никой да не е възбудилъ този въпросъ, макаръ никой да не е оспорвалъ свободата на дѣйствие на великото Народно събрание, макаръ никой да не е претендиралъ, че то е ограничено стриктно въ рамкитѣ, които му начертава обикновеното Народно събрание, фактически, както тогавашното правителство, така също и великото Народно събрание сж признали, че тѣзи рамки не съществуватъ, правата му не сж ограничени, свободата му не е стѣснена.

Това, разбира се, е станало инцидентно, безъ никакви принципиални разисквания. Въ подкрѣпа на твърдението си азъ считамъ за достатъчно да изтъкна различието между проекта на правителството, вотирано отъ VI-то обикновено Народно събрание, и текста, обсъденъ и вотиранъ отъ великото Народно събрание. Въ проекта на правителството чл. 161 бѣше редактиранъ както слѣдва: „Числото на министерствата се опрѣдѣля съ особенъ законъ, който се счита приетъ, ако за него дадатъ гласъ най-малко двѣ трети отъ всичкитѣ прѣдставители на обикновеното Народно събрание“. Това бѣ чл. 13 отъ проекта. Комисията на великото Народно събрание прѣработи този текстъ и той биде вотиранъ отъ Събранието въ тази форма, въ каквато съществува днесъ въ конституцията, а именно, че не обикновеното Народно събрание съ особенъ законъ има право да опрѣдѣля числото на министерствата, а великото Народно събрание чрѣзъ изриченъ текстъ въ конституцията върши това нѣщо. И понеже правителството и обикновеното Народно събрание сж мотивирали измѣнението на чл. 161 съ възникналата, констатираната отъ опита нужда за създаването на още двѣ министерства, великото Народно събрание, възприемайки всецѣло тия съображения, е поискало да не остане въпросътъ откритъ да се рѣшава постоянно и разнообразно отъ обикновеното Народно събрание, но разрѣшава го чрѣзъ изрично вмѣстване въ стария чл. 161 отъ конституцията нови два пункта, 7 и 8 — седмия „Министерство на търговията и земледелието“, а осмия „Министерство на общественитѣ сгради, пѣтищата и съобщенията“.

Днесъ, обаче, когато вниманието на цѣлия български народъ е привлѣчено върху въпроса за прѣглеждане или измѣнение на конституцията, когато ние и обществото сме сезирани съ единъ проектъ на правителството, този въпросъ се постави на обсъждане и по него се изказватъ различни мнѣния. И понеже нѣкой отъ г. г. прѣждеговорившиятъ въ своитѣ рѣчи ми направиха честь да цитиратъ и моето мнѣние по този въпросъ, понеже отъ друга страна чувамъ противни мнѣния, а, независимо отъ всичко туй, за да не бѣде мисълта ми злѣ разбира на злѣ прѣтълкувана, както и за да мога да допринеса съ слабитѣ си познания нужната свѣтлина по въпроса, вие ще ми позволите, г. г. народни прѣдставители, свободата да мотивирамъ моето мнѣние по този въпросъ.

Г. г. народни прѣдставители! При обсъждането на нашата конституция отъ I-то учредително Народно събрание, въ прѣдставения му проектъ е фигурирала статия, която е ограничавала съ извѣстенъ срокъ пристѣпването до ревизия на конституцията. Този срокъ е билъ отъ петъ години. Понеже въ това се е виждало едно ограничаване на сувереннитѣ права на българския народъ, понеже мнозина отъ членоветъ на учредителното Събрание сж били толкова скромни и благородни да не претендиратъ, че сж най-умнитѣ, че сж най-прѣдвидливитѣ въ страната, допуснали сж, че тѣхното дѣло, колкото грижливо и добросъвестно да е съставено, би могло да има извѣстни недостатѣци, допускайки едновременно, че новитѣ нужди, новитѣ условия на политическия животъ, въ които стѣпваше България тогава, може-би, прѣди петѣтъ години биха изискали и наложили извѣстни промѣни въ конституцията, извѣстни подобрения за консолидирането на положението, за закрѣпването на народния суверенитетъ, възстанали сж противъ този пунктъ. Ще ми позволите, г-да, да ви цитирамъ това, което сж казали нѣкои отъ виднитѣ тогавашни оратори. Г. Помяновъ е казалъ: „Не е чудно при първото сега разглеждане да сж се пропуснали нѣкои погрѣшки“. Г. Драганъ Цанковъ: „Защо бѣдѣщото Народно събрание да нѣма право да измѣнява нѣща, които по погрѣшка, може-би, да сж пропуснати?“ — На стр. 217 отъ дневницитѣ на учредителното Народно събрание сж отбѣлѣзани изказанитѣ мисли и отъ С. Беронъ, извѣстниятъ знаменитъ българинъ-родолюбецъ, който е казалъ: „Г-да! Отъ насъ има много, които не познаватъ добри нуждитѣ на нашия народъ. Ние работимъ, но може-би да се случи да направимъ погрѣшка. Тогава, защо да не дадемъ право на бѣдѣщото Събрание да я поправи, или пъкъ, ако нѣкой членъ е неспособенъ съ нуждитѣ му, защо да му не прѣдоставимъ правото да го измѣнява?“ Стояновъ, единъ отъ първитѣ наши министри на правосъдието, дълго врѣме слѣдъ това прѣдседателъ на Софийския апелативенъ и на Върховния касационенъ съдъ, е казалъ: „Не е чудно да сме пропуснали нѣщо, и не можемъ да запрѣтимъ на бѣдѣщото Народно събрание да го прибави“. Беронъ е усѣтилъ нуждата да вземе втори пътъ думата и е казалъ: „Ние за пръвъ пътъ влизаме въ политическия животъ; че нуждитѣ на народа ни ще бѣдатъ, може-би, съвсѣмъ други, и не знаемъ, дали това наше дѣло ще угоди на народа ни. Да се остави на народа това право да измѣнява и одобрява, което иска въ конституцията си, споредъ нуждитѣ си“.

Тѣй като подлагането на прѣглеждане или измѣнение основния законъ на една страна е едно отъ най-сериознитѣ политически дѣла; тѣй като въ туй дѣло се засѣгатъ най-важнитѣ граници за правилното държавно устройство, за рационалното развитие и напредѣкъ на страната — учредителитѣ отъ 1879 г. е прѣдвидѣлъ извѣстни мѣжнотии за прибѣгване къмъ това дѣло.

Измѣнение или прѣглеждане на конституцията не може да става лесно. То е съпряжено съ много

усложнена процедура. Изисква се, споредъ изричната разпоредба въ самата конституция, щето, прѣди всичко, да има единъ проектъ, който да бѣде обсъденъ отъ обикновеното Народно събрание; слѣдъ гласуванетоъ му, и то при $\frac{2}{3}$ отъ гласовѣтъ на всичкитѣ членове на обикновеното Народно събрание, тогава се свиква и велико Народно събрание.

На пръвъ погледъ за нѣкои господа изглежда, като-че-ли конституцията ни допуска по въпроса извѣстна съмнѣние. Изглежда на нѣкои, като-че-ли, споредъ конституцията, рамкитѣ, опрѣдѣлени отъ обикновеното Народно събрание чрезъ проекта за прѣглеждане на конституцията, сж задължителни за великото Народно събрание — вънъ отъ тѣхъ то не може да излѣзе. Тѣзи, които поддържатъ това мнѣние, се силаватъ на текста на чл. 146, дѣто е казано: (Чете) „Великото Народно събрание има да разглежда само ония работи (141—143), заради които по конституцията то е било свикано, и разпуска се, щомъ се свърши рѣшението имъ“. Съ други думи, поддържницитѣ на това мнѣние разбиратъ този текстъ въ смисълъ, че великото Народно събрание има право да разглежда само ония точки, ония членове или алинеи отъ конституцията, които сж изложени въ вотирания отъ обикновеното Народно събрание проектъ за прѣглеждане конституцията, и че щомъ великото Народно събрание каже своята авторитетна дума по тѣзи изрично и изчерпателно означени отъ обикновеното Народно събрание точки за прѣглеждане на конституцията, то по право прѣстава да сѣществува.

Азъ, г. г. народни прѣдставители, не сподѣлямъ това мнѣние и си позволявамъ свободата да го считамъ погрѣшно. И аргументитѣ си, г. г. народни прѣдставители, черпя както отъ общи съображения, еднакво и отъ изричнитѣ текстове на конституцията.

Най-напрѣдъ да видимъ какво казва конституцията. Чл. 146 вече прочетохъ — нѣма нужда да го повтарямъ. Важното е да се вземемъ въ постановлението на чл. чл. 141 до 143 включително, за да можемъ да разберемъ смисъла на чл. 146. Какво казватъ, прочее, тѣзи три члена? Чл. 141 прѣдвижда три случая, когато великото Народно събрание се свиква отъ княза. А тѣ сж: „1) за да обсъжда въпроси за отстъпване или размѣняване на нѣкоя частъ отъ територията на княжеството; 2) да се произнесе по случая, прѣдвидѣтъ въ чл. 7 отъ конституцията, и 3) да измѣни или прѣгледа конституцията. Рѣшението на тия прѣдмети“ — послѣдната алинея — „изисква вишегласието на двѣ третини отъ всичкитѣ членове на Събранието“. Чл. 142 прѣдвижда случая, когато регентството може да свика великото Народно събрание; той е единственъ: „само за да обсъди въпроси за отстъпване или размѣняване на нѣкоя частъ отъ територията на княжеството. Тия въпроси се рѣшаватъ по вишегласието отъ членоветъ, които сж въ Събранието“. А чл. 143 прѣдвижда два случая, при които Министерскиятъ съвѣтъ има право, може да свика великото Народно събрание. Тѣ сж слѣднитѣ: „1) за избиране новъ князъ, въ случай ако би царувавшитъ князъ да се помине, безъ да остави подиръ си наследникъ. Избирането става по вишегласието на двѣ третини отъ членоветъ, които сж въ Събранието; 2) за избиране регенти, когато наследникътъ на прѣстола е непълновъзрастенъ. Избирането става по вишегласието на членоветъ, които сж въ Събранието“.

Накжсо, въ резюме, великото Народно събрание може да бѣде свикано или отъ княза, днесъ царя, или отъ регентството, или отъ Министерския съвѣтъ. Значи, отъ само себе си, по своя инициатива, то не може нито да бѣде избрано, нито да се събере въ сесия да засѣдава, нито да законодателствува. Конституцията опрѣдѣля инициативата: не я оставя и долу, а я поставя горѣ, на обикновеното законодателно тѣло. Въ Швейцария — вървамъ на много отъ васъ

е известно — въпросъ за ревизия може да стане и когато 50.000 отъ избирателитѣ биха поискали това. По бернската конституция, — и когато 8.000 избиратели я пожелаатъ; може да се измѣни кантоналната конституция; споредъ женеvската — като го поиска болшинството отъ гражданитѣ, обаче тя прѣдвизда периодически всѣки 15 години да се обсъжда отъ главния съвѣтъ въпроса за обща ревизия на конституцията.

И тъй, великото Народно събрание може да бъде свикано за обсъждане слѣднитѣ изрично указани въ 141—143 членове петъ въпроса: първо, за отстъпване или размѣняване на нѣкоя частъ отъ територията; второ, за произнасяне по случая, прѣдвидѣнъ въ чл. 7 на конституцията, сир., да се даде право на държавния глава да бъде управителъ и на друга държава; трето, за измѣнение или допълнение на конституцията; четвърто, за избиране новъ князь, ако тронътъ е останалъ вакантенъ, и пето, за избиране регенти, ако прѣстолонаслѣдникътъ е малолѣтенъ. А единъжъ свикано великото Народно събрание за обсъждане на единъ, който и да е, отъ тия петъ главни въпроса, то не може да се занимава съ въпроси отъ останалитѣ четири категории. Напр., свиква се велико Народно събрание за избиране регентъ — това е неговиятъ дневенъ редъ, съ това само то може да се занимава. Веднага слѣдъ тѣхното избиране и приемане клетвата имъ, то се разпуска по право. То не може въ сѣщото врѣме да пристъпи къмъ изборъ на царъ или на князь, както се наричаше по конституцията по-рано, защото тронътъ не е вакантенъ; то не може да обсъжда въпроса, бива ли да се разрѣши на държавния глава да поеме управлението и на друга нѣкоя страна; то не може да се занимава съ въпроса за отстъпване или размѣна на територия; то не може да се занимава и съ въпроси относително измѣненето или прѣглеждането на конституцията. Това е мисълта на конституцията, г. г. народни прѣдставители. Е добръ, сѣщото може да се каже, когато великото Народно събрание бъде свикано, за да измѣни или прѣгледа конституцията: то само съ този въпросъ има право да се занимае; то не може да се занимае съ изборъ на царъ, на регенти или за разрѣшение на царя да поеме управлението и на друга държава — такива въпроси нѣма на дневенъ редъ — нито да се занимава съ въпросъ за размѣна или отстъпване на територия, понеже такъвъ не съществува. Обаче, далечъ отъ тия текстове на конституцията не изхожда ограничението, което се претендира отъ нѣкои за великото Народно събрание, а именно, че то е обвързано въ ония рамки, които обыкновенното Народно събрание му опрѣдѣля и го поставя. Азъ, г. г. народни прѣдставители, прѣгледахъ конституциитѣ на всичкитѣ съществуващи въ свѣта държави...

К. Мирски: Японската сигурно не сте прѣгледали. (Смѣхъ)

А. Краевъ: И японската прѣгледахъ, г. Мирски.

К. Мирски: Ами китайската?

Прѣдседателътъ: Моля, г. Мирски.

А. Краевъ: Ная не зная: вий ще я кажете. — ... азъ прѣгледахъ конституциитѣ, които има въ съчинението на Дарестъ „Les constitutions modernes“, както и други нѣкои конституции, които имамъ отдѣлно отъ това съчинение; прѣгледахъ така сѣщо и различнитѣ конституции на Франция, отъ 1791 г. до послѣдната отъ 1875 г.; не бихъ желалъ да злоупотрѣбявамъ съ вашето търпѣние и считамъ, че не е нужно да се впускамъ въ дадения моментъ въ голѣми подробности, за да ви цитирамъ респективнитѣ текстове, та да видите колко разнообразно, колко осо-

бено е уреденъ този въпросъ въ различитѣ конституции, за различитѣ страни; какъ той е бивалъ урежданъ прѣзъ различнитѣ епохи, при различни условия. Ще ви кажа, г. г. народни прѣдставители, само едно, че мисълта, която се поддържа отъ нашитѣ противници по идея върху тази точка, е изрично прокарана въ нѣкои конституции. Ще ви кажа и друго, че дори е била установена парламентарна практика въ Франция прѣзъ 1884 г. въ такава смисълъ. Но въ сѣщото врѣме ще ви кажа, че впечатлѣнието, което добихъ отъ направенитѣ по този въпросъ изучавания, се свежда къмъ слѣдното: най-много сж прѣтърпѣвали промѣни и най-малко сж били дълготрайни ония конституции, които сж прѣдвизждали най-сложна процедура, които сж се стремѣли, колкото е възможно по-силно да спънатъ тѣхната ревизия; трайни сж се оказали само ония конституции, които сж отговаряли, сж съотвѣтствували на нуждитѣ на страната, на народа, за който сж бивали създавани. Безъ да ви изтъквамъ даже тѣзи конституции, въ които изрично е прѣдвидѣно ограничението, достатъчно е да ви ги загатна, а тѣ сж конституциитѣ на Швейцария, на Холандия, на Саксония, на Бавария, на Португалия, на Дания, на Япония и др.

Ще се спра за моментъ върху парламентарната практика на Франция. Споредъ чл. 8 на конституционния законъ отъ 25 февруарий 1875 г., за да стане ревизия на нѣкой конституционенъ законъ, изисква се едновременно съгласно гласуване на двѣтѣ камари: оная на депутатитѣ и сената. Щомъ тѣзи двѣ законодателни тѣла признаятъ нуждата и посочатъ кой конституционенъ законъ или кой неговъ текстъ трѣбва да бъде ревизиранъ, безъ да се разтурятъ, безъ да се правятъ нови избори, сѣщитѣ двѣ законодателни тѣла се събиратъ на съвмѣстно заседание, образуватъ Народното събрание или Конгресъ и се произнасятъ окончателно по въпроса. Интересни сж, г. г. народни прѣдставители, разискванията, които сж ставали, различнитѣ мнѣния, които сж се изказвали, било отъ Гамбета, било отъ Клемансо, било отъ Жюль Фери, било отъ Флоке, било отъ други видни и съ всесвѣтска извѣстностъ французки държавници. Азъ нѣма да ви ги цитирамъ; привличамъ само вашето внимание върху тѣхъ. Който отъ васъ се интересува, може да ги намѣри резюмирани и въ третето по парламентарно право отъ Еженъ Пиеръ. Но, за да се възприеме въ Франция гледището, мнѣнието, че мисията на Народното събрание или на конгреса е ограничена, че то не може да излѣзе вънъ отъ рамкитѣ, опрѣдѣлени отъ вотираниитѣ отъ двѣтѣ законодателни тѣла — камарата на депутатитѣ и сената — промѣни въ конституцията, най-важното, най-сериозното, ржководното съображение, което е било и разумно въ даденото врѣме, е било слѣдното: че двѣтѣ законодателни тѣла неотдѣлно като сж обсъждали въпроса и като сж го разрѣшили въ утвърдителна смисълъ еднообразно, само въ който случай тѣ биха могли да се събератъ задружно за съвмѣстно рѣшаване на повдигнатия въпросъ, по този начинъ тѣ сж сключили помежду си мълчаливо, но подразумѣваемо, единъ договоръ, еднакво да разрѣшатъ въпроса. Събрани съвмѣстно въ конгресъ, въ Народно събрание, тѣ, при разногласие, не могатъ да направятъ друго, освѣнъ задружно да потвърдятъ това, което неотдѣлно сж счели, че е необходимо да направятъ.

Но, г. г. народни прѣдставители, за насъ не е толкова важно, каква е и по какви съображения се е установила ревизионистичната практика въ Франция; за насъ не е важно, какви сж изискванията на конституциитѣ въ другитѣ страни, било въ Белгия, било въ Швейцария, било въ Германия, било въ нѣкои други отъ съставнитѣ ѝ държави, било въ Америка, било въ Япония или въ която щете друга страна; за насъ е важна нашата конституция. А въ нашата конституция, както разяснихъ прѣди малко,

не само изрично не е предвидена такава една ограничена ревизия, или *révision limitée*, както казват френците, но, напротив, отъ ясна смисъл и отъ духа на конституцията слѣдва да се заключи съвършено противното.

Вънъ отъ тия съображения, г. г. народни представители, има друго, което е еднакво отъ съществено значение. То е слѣдното. По общо правило, суверенитетътъ въ една държава принадлежи на народа. Това правило изрично е посветено въ много страни. У насъ, ако и изрично да не е казано, но отъ свойството на държавния ни строй, отъ самата ни конституция ясно слѣдва, че суверенитетътъ въ България принадлежи само на българския народъ. Всички други власти, като започнете отъ царя, обыкновеното Народно събрание и всички други учредения въ страната, не сж нищо друго, освѣнъ органи, които дѣйствуватъ по делегация на права отъ суверена — народътъ. Суверенитетътъ е единъ и недѣлимъ. Суверенътъ не може да отчуждава своитѣ права. И нашиятъ суверенъ никога не е замисловалъ подобно нѣщо. Както отъ ясенитѣ текстове на конституцията, еднакво отъ станалитѣ разисквания при нейното гласуване прѣзъ 1879 г. явствува, че българскиятъ народъ се е считалъ господаръ въ своето отечество. Неговитѣ представители и тогава и всѣкога сж считали, че нему единствено и неотемлимо принадлежи правото да нарежда държавния си строй, да направлява своята сждба.

За да може, г. г. народни представители, да се види по-релефно изтъкната тая основна мисълъ отъ нашия учредителъ, достатъчно е да спрѣте своето внимание за моментъ върху слѣдното. Единъжъ рѣшенъ въпросътъ отъ обыкновеното Народно събрание за ревизия на конституцията, единъжъ свикано великото Народно събрание, царътъ не взема никакво участие. Въ чл. 147 на конституцията сж посочени извѣстни нейни текстове, които се отнасятъ до обыкновеното Народно събрание, приложими и за великото Народно събрание; но тѣ се отнасятъ до свободата на словото, до свободата на съвѣстѣта на членоветъ на великото Народно събрание; не се отнасятъ, обаче, до великото Народно събрание ония членове отъ конституцията, които изискватъ утвърждение отъ царя на всѣко законодателно рѣшение, всѣки гласуванъ законъ отъ обыкновеното Народно събрание; не е предвидѣно, че засѣданията на великото Народно събрание се отварятъ съ тронна рѣчь, на която то да отговаря, макаръ фактически това да е станало прѣзъ 1893 по традиция. Най-важното е това, което прѣди малко казахъ: рѣшенията на великото Народно събрание изъ единъ пътъ влизатъ въ сила, помѣ бждатъ взети; тѣ съставляватъ нераздѣлна частъ отъ конституцията; тѣ сж задължителни и за царя и за всички живущи въ България.

Друго едно съображение, г. г. народни представители, което не е безъ значение, то е слѣдното. Ако ние, членове на обыкновеното Народно събрание, не сме свързани въ своята свобода на дѣйствие отъ законитѣ, които сж гласували налитѣ прѣдшественици, както не можемъ да свържимъ свободата на дѣйствие на своитѣ замѣстници; съ други думи, ако XIV-то обыкновено Народно събрание може да отмѣни и отмѣнява закони, които е гласувало XIII-то обыкновено Народно събрание или друго, което и да е прѣдидуше, както и ако всѣко друго бждше обыкновено Народно събрание може да отмѣни всѣки нашъ законъ — питамъ, възможно ли е това право да не принадлежи на великото Народно събрание? Ако се допусне противното, е една безсмислица. То би означавало: оня, който има по-малко права, да може да спѣне оногova, който стои надъ него, надъ всички въ тази страна.

Но, г. г. народни представители, би могло да се каже въ такъвъ случай, ако въпросътъ остане тъй

широко отворенъ за великото Народно събрание, каква смисълъ има тази сложна процедура, която се слѣдва прѣди то да бжде свикано? Тази процедура не само не е безсмислена, но тя е и полезна. Всичко това, което прѣдшествува великото Народно събрание, има за една единствена цѣль: отъ една страна, да привлече вниманието на българския народъ върху появилата се и изтъкната нужда за прѣглеждане или измѣнение на конституцията; отъ друга страна, да даде възможностъ на всички органи на общественото мнѣние да хвърлятъ възможната най-широка свѣтлина върху възбуденитѣ въпроси, за да се освѣтли народътъ, за да бжде *en pleine connaissance de cause* при опрѣдѣляне своитѣ пълномощници за великото Народно събрание; най-послѣ, да могатъ самитѣ членове на великото Народно събрание да сж подготвени, да сж освѣтлени, да сж въоръжени съ надлежитѣ познания по въпроса, прѣди да пристѣпятъ къмъ неговото суверенно разрѣшение.

За да може, г. г. народни представители, мисълъта ми да бжде по-ясна, ще ми позволите, мисля, да я илюстрирамъ само съ два примѣра.

Прѣдставете си, че X има недвижимъ имотъ, въ чертата на който сжществуватъ различни индустриални заведения; той заблагодарява да отиде въ Парижъ или въ Америка и оставя пълномощникъ на свое мѣсто, да му управлява имота. Дава му пълномощно, изработва му програма на дѣйствие и казва: „Ти ще пазишъ имота, ще го уреждашъ, ще го управлявашъ, ще го използвашъ, ще го експлоатирашъ при едни-какви условия“. Измѣняватъ се, обаче, условията; настѣпватъ нови обстоятелства. Ако той би се придържалъ къмъ изработената при други обстоятелства програма, домакинството, заведението, имотътъ очевидно би рискувалъ да изгуби отъ своята стойност, отъ доходенъ би могълъ да стане вреденъ за господаря. Пълномощникътъ изработва нова програма и му съобщава своя проектъ. Господарътъ е властенъ да приеме или не той проектъ; еднакво е властенъ да внесе въ него различни, дори коренни промѣни. Нѣщо повече, той може да каже: „Стига си ми служилъ, другъ ще управлява; воленицата ще прѣоборна на фабрика; лозето ще прѣоборна на овощна градина; вмѣсто да сѣя оризъ, ще сѣя тютюнъ“ и т. н.

Втори примѣръ. Ако би могло да си прѣдставите за минута, че държавата е една физическа личностъ, която носи извѣстно облѣкло, и че туй облѣкло въ даденъ моментъ се оказва неудобно; прѣдставете си, че се явяватъ различни проекти: едни искатъ, напр., да се обшие съ гайтанъ, други искатъ сѣрмени петелки, трети искатъ телени или златни копчета и т. н.; скриватъ една дреха и викатъ самото лице да се произнесе по изказанитѣ мнѣния, по прѣдставенитѣ кройки, по даденитѣ модели — кой отъ тѣхъ ще прѣдпочете; може ли крочѣтъ да каже: „Ти си длъженъ да облѣчешъ тая дреха, която ти прѣпорѣчватъ, напр., социалитѣ: половината червена, половината зелена, или онази, която „аристократитѣ“ прѣпорѣчватъ: обшита съ злато и отторѣ корона съ брилянти“?!

Е добръ, ние не сме друго, г. г. народни представители, освѣнъ пълномощници, прѣдставители на българския народъ, натоварени съ мисията да обсъждаме неговитѣ интереси и нужди, да ги регулираме споредъ схващането си, по съвѣстъ. Но ние не сме господаритѣ; господаръ продължава да си е българскиятъ народъ. Когато ние кажемъ, чрѣзъ дадения проектъ, слѣдъ като го вотираме: „ние, българското Народно събрание, считаме, че трѣбва да станатъ извѣстни промѣни въ твоя основенъ законъ и тия промѣни трѣбва да засегнатъ едни-кои текстове, едни-кои положения; че нѣкои отъ учреденията, които си създадъ чрѣзъ своитѣ първи пълномощници-учредители въ 1879 г., изгубиха своя *raison d'être*, не сж

вече тъй полезни, както се е очаквало, а повече връзки за твоите общи интереси; че новите социални и политически нужди изискват създаването на нови учредения“ и т. н., пита се, на какво основание, съ какво право ние бихме могли да претендираме, че не привличаме вниманието на своя господарь, не молимъ него да се взре въ посочените от насъ нужди, ами му заповѣдваме, му казваме: „Ние считаме, че трѣбва да се промѣнятъ 5 или 15 члена отъ конституцията въ тази или онази смисълъ, свикваме те, чрѣзъ твои депутати, да дойдешъ въ велико Народно събрание и ти заповѣдваме: да не кръшнешъ ни ната̀во, ни надъсно; да не мръднешъ ни напредъ, ни назадъ; да влѣзешъ въ тия букаи, които ние сме ти изработили; да облѣчешъ тая дреха, която ние считаме, че ти е най-пригодна, че ти е най-прилична, че най-ще те запази, че най-ще те сгрѣе!“ Възможно ли е туй, г. г. народни прѣдставители? Допустимо ли е това? За разумни хора, за скромни държавници, за хора, които не сж изгубили съзнанието, че сж прѣдставители, пълномощници на българския народъ, такава обидна за тѣхното собствено, лично достойнство претенция азъ не допускамъ.

Н. Мирски: Позволявате ли единъ въпросъ, г. Краевъ?

А. Краевъ: Заповѣдайте.

Н. Мирски: Мислите ли Вие, че едно велико Народно събрание може да измѣни всички наредби на конституцията у насъ, безъ съгласието на държавния глава, изказано въ единъ законъ?

А. Краевъ: Г. Мирски и почтени г-да! Азъ благодаря за този апоетрофъ, защото ми дава поводъ да се спра на единъ въпросъ, който отдавна смущава духътъ ви. Азъ чухъ тукъ и отъ г. Александра Стамболийски, като прѣдставителъ на земеделската група, като органъ на едно отъ демократическите течения въ страната, чухъ и отъ уважаемия г. Теодоръ Теодоровъ — ако казвамъ „уважаемъ“ за г. Теодорова, сжщото казвамъ и за г. Стамболийски: еднакво уважавамъ всичките си колеги — чухъ, казвамъ, и отъ г. Теодора Теодорова да казва: „двата фактори въ страната“. Е добръ, ще Ви кажа, г. Мирски, ще кажа, г-да, на всички, че това е една погрѣшка, това е едно заблуждение. Нѣма два фактора въ България, нѣма контрагенти — народъ и царь; единъ е факторътъ въ България, въ тая страна: той е българскиятъ народъ. Както ние, обикновеното Народно събрание, еднакво царьтъ, еднакво даже и великото Народно събрание, не сме нищо друго, освѣнъ органи, ордия, чрѣзъ които си служи — за своето върховно благо, за своето сжществуване, за своето развитие, за своя напредъкъ, за своето величие — българскиятъ народъ — господарьтъ, върховниятъ, единствениятъ суверенъ въ България.

Н. Мирски: То е вѣрно, но българскиятъ народъ...

А. Краевъ: Слѣдователно, като е вѣрно, азъ Ви казвамъ...

Н. Мирски: Чуйте! — ... българскиятъ народъ се е свързалъ да има монархъ. Безъ единъ революционенъ актъ това нѣщо не може да се направи. Защо приказвате така?

А. Краевъ: Г. Мирски! Който самъ се свързва, самъ се и развързва! Обаче Вие не обърнахте ли внимание на колѣбливостта, съ която г. Стамболийски, единъ отъ най-буйните прѣдставители на земеделското движение у насъ, употребяваше думата „демократически елементъ“, „демократическо течение“? Вие не можахте ли да прозрѣте, като влѣпъ психологъ, опасението, което се прозираше въ рѣ-

читѣ на г. г. Стамболийски и Драгиева, отъ надмощието на реакцията, когато тѣ казваха: „Колкото и да е неясно, тъмно, но ние бихме желали да е ограничена ролята на великото Народно събрание, защото ни е страхъ, че едно угодническо на царя правителство“ — туй не казаха, разбира се, изрично — „може да изтрѣгне отъ българския народъ такива работливи, такива отвратителни типове, които, ако не да ограничатъ, ако не да унищожатъ, то да доведатъ до минимумъ правата и свободите на българския народъ“? Въ рѣчитѣ на г. г. Стамболийски и Драгиевъ азъ прозрѣхъ такъвъ страхъ. Е добръ, нема българскиятъ народъ е толкова малодушенъ, толкова податливъ, такова тѣсто, отъ което всѣки единъ авантюристъ може да прави каквато фигура пожелае? Защо е този страхъ?

Д. Драгиевъ: Не страхъ, а прѣдпазливостъ.

А. Краевъ: Нема българскиятъ народъ, който е водилъ борба за своята църковна и политическа свобода, който е водилъ борба за възстановлението и запазването на своята конституция; който, отъ друга страна, цѣни високите държавнически качества на днешния царь Фердинандъ, не е проявилъ желанието или стремление да го катурне — допуска ли нѣкой сериозенъ политически мъжъ въ тая страна, че сжщиятъ този български народъ ще допусне да му се потъпчаватъ правата и свободите, или пъкъ, че той ще се увлѣче подиръ нѣкои сладководни оратори или демагози, които биха разочвъркали или раздрадили страстите на тълпата, за да направи такъвъ държавенъ прѣвратъ? Азъ, лично за себе си, г. Мирски, заявявамъ, че мъчно го допускамъ.

Н. Мирски: Това е другъ въпросъ.

А. Краевъ: Но азъ казвамъ: повиканъ народътъ, чрѣзъ великото Народно събрание, да прѣгледа или измѣни конституцията, за него нѣма ограничение. Не признавамъ подобно. И правъ бѣше г. Драгиевъ, като ви уподоби силата и волята на народа на неудържимата сила на единъ порой, който би трѣбвало да мине чрѣзъ единъ тѣсенъ улей.

Г. Копринаровъ: То е революция вече.

А. Краевъ: Ами не знаете ли какви биватъ революции, г. Копринаровъ? Азъ Ви прѣпорѣчвамъ да прочете съчинението на маркизъ Сориа де Криспанъ: Philosophie du droit public. У него вие ще научите теорията на революцията. Революциите биватъ законни и насилнически.

Г. Копринаровъ: Еволюцията почива на законъ.

А. Краевъ: Тогава, когато се извършатъ промѣни въ държавния строй...

Г. Копринаровъ: Революцията бива насилническа.

А. Краевъ: Съ удоволствие азъ ще Ви изслушамъ забѣлжитѣ, г. Копринаровъ, но, когато азъ говоря, недѣйте ме тѣ често апоетрофира, недѣйте ме прѣсича.

Г. Копринаровъ: Ама и Вие сте прѣсичали.

А. Краевъ: Хайде, азъ спирамъ, кажете Вие мисълта си — азъ ще Ви изслушамъ и послѣ ще си продължа мисълта.

Г. Копринаровъ: Нѣма да я кажа сега.

Прѣдседателътъ: Моля Ви се, г. Краевъ, продължавайте.

А. Краевъ: Какво махате съ ръка? Азъ искамъ да Ви чуя тукъ.

Г. Копринаровъ: Г. Драгиевъ казва, че е революция, а Вие казвате, че е легално дѣйствиe; не е легално дѣйствиe.

А. Краевъ: А азъ Ви казвамъ, че революциитѣ биватъ легални и насилнически и Ви прѣпоръчвамъ трактата на единъ философъ, за да видите, че съществува теория и за революциитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Какъвъ бѣше актътъ отъ 22 септемврий 1908 г., ако не революционенъ? Азъ възнегодувахъ онзи день, когато, употребена тая квалификация отъ единъ ораторъ тукъ, отъ трибуната, нѣкои наши другари отъ дѣсницата роптаеха.

К. Мирски: Г. Краевъ, позволете. Това бѣше актъ по мълчаливо пълномощие, а Вие искате великото Народно събрание да извърши единъ актъ, безъ да има законъ за това, какъвто по нашата конституция се налага.

А. Краевъ: Азъ не искамъ великото Народно събрание да върши такъвъ или онакъвъ актъ, г. Мирски, но казвамъ, че българскиятъ народъ чрезъ него може да направи туй. Разберете ме добръ.

Г. г. народни прѣдставители! Ние имаме конституция, имаме и извѣстно международно положение...

Д. Драгиевъ: Г. Краевъ! Моля Ви се.

А. Краевъ: И азъ Ви се моля, г. Драгиевъ, оставете ме...

Д. Драгиевъ: Вие казвате, че г. Стамболийски е нарекълъ държавния глава единъ факторъ.

А. Краевъ: Контрагентъ го нарече, два-три пѣти.

Д. Драгиевъ: Азъ не чуехъ думата контрагентъ, а думата факторъ. Безсмыслно, той е употребилъ този изразъ въ тази смисълъ: той го е нарекълъ факторъ, като е смѣталъ, че другиятъ факторъ е обикновеното Народно събрание, а не българскиятъ народъ.

А. Краевъ: Не, той разбираше народа.

Нашето правителство, съ съгласието на княза, тогава намѣри за необходимо, за полезно, въ интереса на държавата да направи прѣвратъ въ нашето международно положение: обяви княжеството за царство, княза за царъ; скъса връзкитѣ съ Високата порта, обяви България за напълно независима държава. Всички завикаха отвѣждѣ: „Направеното е изразъ на възжеланното желание на българския народъ“. И когато новиятъ царъ се яви прѣдъ народа въ Търново, всички единодушно и съ най-възвишено патриотическо умиление, като видѣха въ неговото лице възродено старото българско царство, възродена нѣкогашната българска слава, го акламираха. Тръгна новиятъ царъ да дойде въ столицата си; неговото шествие прѣзъ Балкана, прѣзъ Южна-България бѣ въ пълната смисълъ на думата триумфално. Отъ всѣки кѣтъ на нашето отечество всѣки българинъ се зарадва; всички ръкоплѣскаха, всички акламираха това дѣло. Царството се консолидира и въ международно отношение. Но, г. г. народни прѣдставители, явиха се маждреци, които протестираха, които дори и днеска, докато не била измѣнена буквата на конституцията, отказватъ да признаятъ на царя титлата му,...

К. Сидеровъ: (Възразява нѣщо)

А. Краевъ: ... подигравателно продължаватъ да го наричатъ „князъ“. Нѣщо по-осъдително отъ морално гледище, отъ гледището на етиката, отъ гледището на доброто възпитание — когато пишатъ името на царя, употребяватъ дребната буква *ф*, вмѣсто инициалъ, и всячески го подмѣтатъ: „Фердинандъ дошълъ“, „Фердинандъ се прибралъ съ жена си Елеонора“, „Елеонора това направила, онова направила“.

М. Бакърджиевъ: Това е демократическо.

А. Краевъ: Това не е демократическо, г-не, а е чапкънско! Когато се обърнемъ къмъ нѣкого, напр., къмъ г. Гешова, не му казваме само Иванъ Евстратиевъ Гешовъ, а прилагаме „господинъ“ и му казваме: г. Гешовъ, многоуважаеми г. Гешовъ.

К. Сидеровъ: (Възразява нѣщо)

А. Краевъ: Не мога да разбера, дѣ сме добили туй възпитание, да не зачитаме достойнството на държавния вождъ, да се отнасиме тъй прѣзрително къмъ оня, който стои надъ всички власти въ страната, който е, като институтъ, както е и прѣдседателътъ на републиката, нѣщо като инкарнация, въплотение на отечеството. Може царътъ, като човѣкъ, да грѣши; но кой човѣкъ е свършенъ до непогрѣшимостъ? Има, обаче, отговорни министри. Дръжте тѣхъ. Добръ би било да прѣстанемъ да се занимаваме съ неговата личностъ.

Прѣдседателътъ: Прѣстанете и Вие, г. Краевъ, да се занимавате съ неговата личностъ, оставете го. (Смѣхъ)

Д. Каранешевъ: (Къмъ г. А. Краева) Напуснахте първата си мисълъ.

А. Краевъ: Е добръ, г. Каранешевъ, повръщамъ се на първата си мисълъ и казвамъ: не е царътъ, не е правителството, не е обикновеното Народно събрание по-горѣ отъ българския народъ,...

К. Мирски: Никой не казва това нѣщо.

А. Краевъ: ... нито е по-горѣ отъ него великото Народно събрание. Българскиятъ народъ е основата; на неговитѣ плещи всичко се крѣпи.

К. Мирски: Туй е безспорно. Вие напразно пробивате отворени врата.

А. Краевъ: Най-върховниятъ органъ на българския народъ е великото Народно събрание. Вие не можете да го стѣснявате, освѣнъ възъ основа на изриченъ текстъ на конституцията, гласуванъ пакъ отъ българския народъ чрезъ неговитѣ надлежни законни прѣдставители, властни тъй също да го измѣнатъ.

К. Мирски: Казано е тамъ, че трѣбва законъ да се изработи за измѣнение нѣкои членове или за ревизия на конституцията.

А. Краевъ: Да, и азъ ви казахъ, че този „законъ“ е само проектъ: той е едно прѣдупрѣждение, служи като една свирка прѣдъ локомотива, служи като единъ байракъ; съ този проектъ се привлича вниманието на народа, поканва се да размисли и се призовава да се произнесе; а какъ и какво, това е негово изключително, върховно и свободно право.

Г. г. народни прѣдставители! Слѣдъ като изчерпахъ този въпросъ — който, споредъ мене, както и да го разискваме, както и да го тълкуваме, не можемъ да го разрѣшимъ задължително, защото не сме

компетентни да му дадем окончателно разрешение, защото, както и да бихме го рѣшили, нашето рѣшение ще заприлича на салуненъ мѣхуръ прѣдъ волята на великото Народно събрание — като завършвамъ съ този въпросъ, ще ми позволите сега да засегна други два: първиятъ отъ тѣхъ е по своеврѣменността на проекта, а вториятъ по промѣнитѣ, които се прѣдвиждатъ въ него или които се изтъкнаха отъ нѣкои прѣждеговоривши.

Г. г. народни прѣдставители! Прави бѣха, както г. Александъръ Христовъ отъ тая трибуна, така и г. Малиновъ снощи, при вдигането на засѣданieto, като казаха, че въпросътъ за прѣглеждане и измѣненieto на конституцията е поставенъ на дневенъ редъ, е откритъ още отъ 22 септемврий 1908 г. Слѣдователно, не бѣше правъ г. Петъръ Пешевъ, като се оплакваше, че народното прѣдставителство е нѣкакъ изненадано, че късно е внесенъ проектътъ. Оттогава досега всички партии, цѣлото общество бѣше сезирано съ този въпросъ. Всѣки можеше, имаше право, нищо не го спѣваше да се произнесе: каква ревизия, какви измѣнения счита за нужни. И ако нѣкой не е пожелалъ да упражни това си право, никой отъ насъ, още по-малко правителството, може да се вини.

Но, г. г. народни прѣдставители, едновременно, като се прави натякване, че късно е внесенъ този проектъ, отъ страна на г. Теодорова се иска, колкото е възможно по-скоро да се свика великото Народно събрание, за да го вотира. Нема това е въ интереса, въ полза на дѣлото? Другъ би билъ въпросътъ, ако означенитѣ въ проекта бѣлѣжки биха били изтъкнати отдавна отъ правителството; другъ би билъ въпросътъ, ако всички партии въ страната бѣха изтъкнали належанитѣ, споредъ тѣхното схващане, промѣни въ конституцията. Вие виждате, г. г. народни прѣдставители, че откато се внесе проектътъ за прѣглеждането на конституцията...

К. Мирски: Не за прѣглеждане, а за измѣнение; има разлика.

А. Краевъ: А бе брате, аманъ съ това буквѣдство: „измѣнение“ или „прѣглеждане“; не по шия, а по вратъ!

К. Мирски: Има разлика между ревизиране и измѣнение.

А. Краевъ: Позволете, г. Мирски, да разбирамъ етимологията на едната и на другата дума.

К. Мирски: Има разлика, тѣ сж двѣ отдѣлни нѣща, то не е буквѣдство. И за едното, и за другото трѣбва законъ.

А. Краевъ: Даже тукъ, въ столицата, съврѣмениятъ културенъ центъръ на България, още хората не сж освѣтлени по него; тукъ още духоветъ сж въ недоумѣние по много въпроси. Какъ, тогава, искате слѣдъ единъ мѣсець да свикаме великото Народно събрание и да му подложимъ да вотира, когато въпросътъ още не е успѣлъ да проникне въ провинцията, а би трѣбвало и въ всѣка колиба, всѣки българинъ да се занимае съ него.

Д. Драгиевъ: Но да бѣде опрѣдѣлена дата на свикването.

А. Краевъ: Прочее, като считамъ, че далечъ не късно се внася проектътъ, считамъ въ сѣщото врѣме, че еднакво неоснователно се иска възможно най-бързото свикване на великото Народно събрание. Нека въпросътъ всестранно се обсъди; нека всички повдигнати чрѣзъ проекта, отъ трибуната или отъ пресата, въпроси да назрѣятъ, тѣй да се каже, въ мисълта,

въ съзнанието на българския народъ, за да можемъ да имаме едно велико Народно събрание, което, като пристъпи къмъ това свещенодѣйствиe, да не попадне въ нѣкаква грѣшка; това е желателно още и понеже въобще рѣдко се извършватъ подобни актове, извършването имъ може да породи сътресения, то неминуемо причинява грамадни разходи.

Двѣ думи само, г. г. народни прѣдставители, ще кажа по прѣдлаганитѣ и изтъкнатитѣ отъ ораторитѣ измѣнения, макаръ да бихъ прѣдпочелъ да се въздържа.

Най-напрѣдъ по проекта. Азъ съмъ щастливъ да констатирамъ, че чрѣзъ него се парализираха всички подозрѣния за въображаемото увеличение прерогативитѣ на царя чрѣзъ поставянето на главата му царска корона, както и че, чрѣзъ този фактъ, щѣло да се посегне върху правата и свободитѣ на българския народъ. Сжществени промѣни въ туй отношение въ проекта нѣма. Едно, обаче, ако може да се каже, нововведение, което до извѣстна степенъ смущава нѣкои, особено скрупулѣзни обществени дѣйци, то е прѣредиктирането на чл. 17, относително международното прѣдставителство на държавата отъ държавния вождь, отъ царя, и относително правото му да сключва договори, които да не е длъженъ веднага да съобщава на Народното събрание. По този въпросъ, г. г. народни прѣдставители, много се каза и, вѣроятно, много още ще има да се пише, и да се каже. Промѣната въ текста дѣйствително съотвѣтствува на текста на френската конституция; както виждате, едно постановление, което сжествува даже въ основния законъ на една република. Но, г-да, има голѣма разлика между царъ и прѣдседателъ на република: че личността на царя е по-неприкосновена, той не може да бѣде тегленъ подъ отговорностъ, тогава когато прѣдседателътъ на френската република може да бѣде даденъ подъ сѣдъ за измѣна на отечеството или прѣдательство — haute trahison. Но, г. г. народни прѣдставители, прерогативата, която се прѣдвижда въ чл. 17, сжществуваше по единъ околентъ пътъ и по досегашния текстъ на конституцията. Азъ не виждамъ опасността по двѣ съображения: първо, защото никакъвъ отъ подобно естество договоръ или сговоръ, царътъ не би могълъ да сключи безъ участието, безъ съдѣйствието, безъ съгласието, безъ приподписването на надлежния отговоренъ министъръ, отъ една страна, и, отъ друга, като имамъ прѣдъ видъ, че въ досегашната си 25-годишна управителска дѣйностъ на България царъ Фердинандъ не е далъ не само основание, но и поводъ да се подозира неговата искрена прѣданностъ къмъ виспитѣ интереси на страната.

К. Сидеровъ: Недѣйте си мжчи душата.

А. Краевъ: Г. Сидеровъ! Азъ зная хора у насъ, българи, които се уплашиха отъ Каулбарса.

К. Сидеровъ: И азъ зная, какво мислите Вие сега.

А. Краевъ: Зная българи, които бѣха оржиде на една чужда дипломатия; зная сжщо, че царъ Фердинандъ, когато бѣше князъ и прѣди да бѣде утвърденъ, доблестно отстояваше независимостта на България; той не я изложи, не я компрометира, а я пази, заздрави и възвеличи въ степенъ на независимо царство, почитано отъ цѣлия свѣтъ.

К. Сидеровъ: Важно е, че винаги тѣй не мислите; на друго мѣсто друго-яче говорите.

А. Краевъ: Г. Сидеровъ! Никадѣ нѣма да намѣрите противорѣчие между това, което Ви говоря сега и между всички мои публични рѣчи.

Прѣдседателътъ: Моля, свършете въпроса съ личноститѣ.

А. Краевъ: Г. прѣдседателю! Вие не бѣхте снощи тукъ, за да чуете, какъ морално се малтретираше царя, за да признаете моето право да отхвърля тѣзи инсинуации противъ единъ институтъ; оставете да отхвърля инсинуациите противъ една личностъ, която не е тукъ и нѣма възможностъ да се брани, не може да направи като Васъ, г. Сидеровъ: като Ви чукамъ азъ отъ тукъ, да ме апострофирате, или когато Вие ми чукате отъ тамъ, азъ да Ви възражавамъ и да Ви опровергавамъ веднага. Нека сме по-внимателни, г-да, нека сме справедливи; ако сме петиции за своите права, за своето достоинство, ако искаме хората да ни зачитатъ, да ни уважаватъ, нека и ние изгълнимъ този дългъ къмъ всички други и най-послѣ спрѣмо царя въ нашето отечество.

К. Сидеровъ: Вънъ какво говорѣхте снощи, защо не го кажете?

А. Краевъ: Азъ Ви призовавамъ, г. Сидеровъ, да изтънете и още сега да кажете веднага, какво съмъ говорилъ вънъ.

К. Сидеровъ: Не зная, да-ли е за казване тукъ.

К. Мирски: Излъзте въ печата.

А. Краевъ: Вие сте свободенъ. Азъ Ви казахъ, това, което се приказва между депутатите и се смѣхъ, ...

К. Сидеровъ: Не зная.

А. Краевъ: ... изтъкнахъ колко подозрително се гледа на работите у насъ; но азъ не Ви го казахъ като свое мнѣние, като своя оцѣнка, като своя характеристика. Вѣрно ли е, г. Сидеровъ?

К. Сидеровъ: Другъ нѣтъ на друго мѣсто не го защитавахте, както сега.

Прѣдседателъ: Моля, г. Сидеровъ!

А. Краевъ: Азъ искамъ, г. Сидеровъ, г. г. народни прѣдставители, да съмъ лояленъ, коректенъ, добросъвестенъ, да дамъ всѣкому дължимото; да констатирамъ, че ние, като имаме права, имаме и длъжности; да изтъкна необходимостта да зачитаме своите задължения прѣди да искаме зачитането на нашите правдини. Противното на това не е сериозно, не е благовъпитано; то би било или анархия, или чалкънлъкъ; то не води къмъ особни добрини.

Друга една точка, г. г. народни прѣдставители, която до извѣстна степенъ смушава духовете, е онази, що прѣдвижда правото на царя да назначава министъръ безъ портфейлъ. Въ първия моментъ, и като зная, че въ други страни е била учрѣдявана подобна длъжностъ, и на мене тя не направи впечатление. Но, слѣдъ като чухъ извѣстни опасения, които могатъ да бждатъ изтъкнати и експлоатирани въ ущърбъ на желаната и на необходимата хармония въ тая страна, азъ бихъ помолилъ г. министъръ-прѣдседателя да се откаже отъ това нововведение.

Еднакво, г. г. народни прѣдставители, мисля, че г. министъръ-прѣдседателъ нѣма много настоятелно да държи и на прѣдвидѣния новъ институтъ, държавни подсекретари. Другадѣ чрѣзъ бюджетъ сѣ учрѣдявани подобни длъжности. Въпросътъ не бидейки отъ конституционенъ характеръ, азъ мисля, че когато и ако у насъ се появи нужда, еднакво чрѣзъ кредитъ въ бюджета или чрѣзъ обикновенъ законъ биха могли да бждатъ учрѣдени.

Третата точка, върху която искамъ да кажа една дума, г-да, то е за чл. 72. Би било желателно да не оставимъ въпроса въ една разтегаема форма, да не се оставятъ широко открити вратата на недоброжела-

телни тълкувания. Отивамъ по-нататъкъ и съмъ убѣденъ, че, прѣдъ видъ на традиционния и сѣ повече и повече засилвания демократически духъ на българския народъ, ако ние не бихме го направили, бждѣщето велико Народно събрание, чрѣзъ изриченъ текстъ въ конституцията, ще постанови това, което е интимната мисль на правителството. Е добръ, нѣма освѣнъ сега, още прѣди изборите, за да отнемемъ ако щете едно изтъркано оръдие отъ ржцѣтъ на нашите противници, да кажемъ изрично, че военните сѣдилица ще сѣдятъ само такива дѣла, които сѣ въ свръзка съ нарушение на дисциплината или, ако щете, както го вече обясни въ друга смисль г. министъръ-прѣдседателъ, ония, които сѣ извършени въ казармата и въ врѣме на изпълнение служебната военна длъжностъ.

Г. г. народни прѣдставители! Веднага и бѣгло минавамъ къмъ изтъкнатите точки отъ нѣкои прѣдговоривши оратори.

Г. Теодоровъ се показа голѣмъ консерваторъ — въпрѣки своя съврѣмененъ демократизъмъ — консерваторъ въ тази смисль, че не би желалъ никакви други промѣни да ставатъ въ конституцията, освѣнъ ония, които се налагатъ отъ необходимостта, да се хармониратъ само фактите съ правото, изхождайки отъ мисльта, че конституцията била темелътъ на държавата и че, посегнато върху нея, можало да се прѣдизвика рухване на цѣлата сграда. Е добръ, г-да, азъ мисля съврѣшено противното: не е конституцията темелъ, а тя е формата, инструмента, оръдието на народа за уреждането на държавата. Па даже ако би била права мисльта, че тя е нѣщо като темела на една сграда, немѣ г. Теодоровъ счита, че не би могло да се счете за нужно да се ремонтира дори темелътъ, ако извехтѣе, ако се руши съфдния темелъ, ако бликне вода въ темела или около него и пр.?

И. Хаджиевъ: Конституцията е волята на народа, изразена конкретно, г. Краевъ!

А. Краевъ: Да, ето една права дефиниция, която г. Хаджиевъ изказа като ме изпрѣвари.

Г. Даневъ изтъкна нѣкои точки. Може да се обсъди въпросътъ за несмѣняемостта на сѣдиите. Другите въпроси, обаче, могатъ да се уредятъ отъ обикновеното Народно събрание чрѣзъ обикновени закони. Не бидейки отъ конституционенъ характеръ, азъ мисля, че не имъ е мѣстото въ самата конституция; освѣнъ, ако г. Даневъ отъ опитъ е станалъ толкова голѣмъ скептикъ, че е изгубилъ вѣра въ стабилността на кое да е народополезно дѣло, учрѣдено само съ законъ.

Г. Драгиевъ, също г. Каранешевъ и г. Христовъ, се спрѣха особено върху чл. 47. Нека ми бжде позволено, г-да, да кажа, че и азъ мисля, че би трѣбовало да се изхвърли; но ако се запази, да се прѣдвиди нова алинея къмъ този членъ, въ смисль, че тия врѣменни разпоредби, врѣменните наредби по никой начинъ не могатъ да засѣгатъ постановленията на законите или на конституцията, че не бива да противорѣчатъ изобщо на духа на нейните разпореджания.

Отъ своя страна, на свѣршване, г. г. народни прѣдставители, азъ ще привлѣка вниманието, вѣшето, на правителството и евентуално на великото Народно събрание, върху нуждата отъ едно по-изрично подчертаване мисльта, прокарана отъ учрѣдителя въ втората алинея на чл. 3 отъ конституцията: необходимо е, окръжитѣ и общините да бждатъ организирани у насъ върху начала на абсолютна автономия, като се запази за правителството, за централното управление, контролътъ само върху закономѣрността на рѣшенията и върху финансовитѣ дѣла, по финансовитѣ въпроси. Върху други точки не желая да говоря сега.

Съ тия нѣколко думи, г. г. народни прѣдставители, азъ свѣршвамъ, като заявявамъ, че ще гласувамъ по принципъ за внесения проектъ.

Прѣседателъ: Има думата г. Рашко Маджаровъ.

Обажда се: Отсутствува.

Прѣседателъ: Има думата г. Иванъ Евстратиевъ Гешовъ.

И. Гешовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Какво мисли народната партия относително законопроекта за измѣнението на конституцията, каза ви се вчера отъ моя другаръ г. Теодоръ Теодоровъ, и азъ, може-би, не щѣхъ да излѣза на тази трибуна, ако не бѣха поставени отъ нѣкои народни прѣдставители нѣкои въпроси на шефове на партията, ако нѣкои точки нѣмаха нужда отъ разисквания, нѣмаха нужда отъ по-голямъ свѣтлина. Насъ ни попитаха, г. г. народни прѣдставители: първо, какъ сж се произнесли нашитѣ партии върху тия измѣнения; второ, каква е програмата ни по тия измѣнения и трето, какво сме съобщили по тѣхъ на Негово Величество Царя.

Г. г. народни прѣдставители! Като говоря отъ името на народната партия, азъ ще ви кажа най-напрѣдъ, че тя въ партийния свѣтъ, който има лани, се занима съ въпроситѣ за измѣненията въ конституцията, станали нужни слѣдъ послѣднитѣ събития. И въ становището, което тоя свѣтъ подписа на 20 февруарий 1910 г., се изтъкваше именно нуждата отъ измѣнения само въ тая смисълъ: да се турятъ въ хармония фактитѣ съ правото, съ основния законъ на страната. Подиръ това становище, азъ на 21 мартъ 1910 г., пакъ въ една рѣчь, произнесена тукъ, въ София, тѣй формулирахъ измѣненията, които, споредъ нашата партия, бѣха нужни да станатъ въ нашата конституция.

Изтъкнахъ най-напрѣдъ, че народната партия иска само ония измѣнения на конституцията, които сж станали нужни въ слѣдствие провъзгласяването на царството, както и на чл. 24, който гласи, че Княжеското достоинство е наследствено въ мъжка низходяща права линия на първия избранъ князь. Други измѣнения засега поне, казахъ, народната партия не прѣдвижда, въ всеки случай тя е противъ измѣненията въ реакционенъ духъ. Не отъ конституцията, прибавихъ азъ, страда българскиятъ народъ, а отъ нейното неизпълнение; не отъ свободитѣ, които тя гарантира на българскитѣ граждани, ние сме дошли въ днешното положение, а отъ ограниченето на тия свободи, и главно на изборната свобода, отъ насилията и терора на едни, отъ общанията и чиновническата намѣса на други. Ето всичко, което азъ декларирахъ тогава отъ страна на народната партия, и слѣдъ това създание на нейния партиенъ свѣтъ, че трѣбваше да се измѣни конституцията. Може нѣкой да попита: защо, обаче, не свикахте единъ конгресъ? Споредъ нашия партиенъ уставъ, г. г. народни прѣдставители, конгресъ се свиква само когато 12 околийски бюро искатъ това. Слѣдъ моята рѣчь, въ която азъ формулирахъ измѣненията на конституцията, никое бюро не се обади да поиска свикването на такъвъ конгресъ. Ще каже, цѣлата партия се солидаризира съ онова, което азъ бѣхъ казалъ. И г. г. народни прѣдставители, това е — нищо повече — което азъ имахъ честта да съобща, като искане на народната партия и на Негово Величество Царя, когато той ми направи честта да ме попита по тия измѣнения. Слѣдователно, изтъкнатитѣ отъ г. Стамболийски натъквания на нѣкои шефове отъ партии не се отнасятъ по никакъ начинъ до нашата партия.

Слѣдъ това удовлетворение любопитството на нѣкои отъ нашитѣ народни прѣдставители, любопитство, което, впрочемъ, азъ намирамъ за доста законно, азъ намирамъ, че ние, прѣдставителитѣ на партията, дължимъ на българския народъ и обяснения за това, защо именно не искаме други измѣнения, освѣтъ тия, които сме формулирали, които сме изказали въ нашитѣ рѣчи.

Ние, г. г. народни прѣдставители, народната партия, не мислимъ засега, че сж нужни други измѣнения въ конституцията, по слѣдующитѣ причини: първо и главно, защото считаме нашата конституция за доста добра, засега поне, за доста напрѣдничавъ, за такава, която удовлетворява нуждитѣ на българския народъ. По тоя въпросъ моятъ другаръ г. Теодоровъ ви говори доста надълго, и азъ нѣма защо да се простирамъ вече. Може тя да не е свѣршена — никое човѣшко дѣло не е свѣршено — но, г. г. народни прѣдставители, прилагана тя отъ добри хора, не може, освѣтъ да съдѣйствува, да способствува за благоденствието и напрѣдъка на българския народъ, а прилагана отъ лоши хора, и да направимъ дори въ нея нѣкои измѣнения, тѣ сѣ ще намѣрятъ начинъ, по който да заобиколятъ, по който да направятъ злочестъ българския народъ. И по тоя поводъ, г. г. народни прѣдставители, нека ви кажа впечатлението, което ми направи прочитането на една много интересна книжка, издадена прѣди 5—6 години, по случай на 25-годишнината на тая конституция; тя е специалната книжка на тогавашното периодическо списание „Гражданинъ“, въ която се съдържаша: записката на покойния Дриновъ, оригиналниятъ проектъ, приготвенъ отъ тогавашното приврѣменно правителство, и измѣненията въ него, както и мѣнението на 15 души участници въ Учрѣдителното събрание. Прави впечатлѣние, г-да, на всички, които прочетатъ тая книжка, че проектътъ бѣше съставенъ отъ г. Лукановъ, отъ прѣдставителя на руския монархизъмъ, и въ него стоятъ, както вече казахъ, и както всички знаете, напрѣдничави принципи, взети отъ най-добритѣ тогавашни конституции — отъ белгийската, отъ гръцката и отъ други нѣкои. И тоя проектъ, г. г. народни прѣдставители, съставенъ отъ единъ руски високъ сановникъ, се прѣгледа и се поправи не отъ избраници на народа, защото въ Учрѣдителното събрание, отъ 243 члена, едвамъ 94 души сж били избрани, по единъ на 10,000 мъжко население, петъ души, избрани отъ общинитѣ и учрѣжденията, а 118 души сж били викани по звание — владѣти и висши чиновници, прѣдседатели на сѣдилицата, прѣдседатели на свѣти, и 21 сж били на право назначени отъ тогавашния руски императорски комисаръ, князь Дондуковъ Корсаковъ; и тия избраници какъ сж били избрани, това се вижда отъ записката, дадена на списанието отъ единъ членъ на Учрѣдителното събрание, отъ г. Каранова. Г. Карановъ, дупнишки избраникъ, разправя, че едно прѣкрасно утро получилъ записка отъ окръжния началникъ — Дупница бѣше окръгъ тогава — съ която записка му се съобщавало, че билъ избранъ като прѣдставителъ на дупнишкия окръгъ, за да иде въ Учрѣдителното събрание да прѣдставлява своята околия. Никаква кандидатура, казва той, не бѣхъ си далъ, никаква пропаганда не правихъ, нито знаехъ, че ще бѣда избранъ. Ето какви бѣха избраницитѣ, и при все това, г. г. народни прѣдставители, тѣ направиха едно дѣло, съ което можемъ да се гордѣмъ, едно дѣло, което, ако бѣше особено добръ прилагано, нѣмаше никакъ съмнѣние, споредъ насъ, че то щѣше да способствува много да направимъ България цѣтуща. Това съчетание, тѣй да се каже, на либерализмъ и консерватизмъ, либерални начала, формулирани отъ хора консерватори, даде тая хубава рожба. Консерватори хора, казвамъ, защото навсякъ чиновницитѣ, сановницитѣ се считатъ по-кон-

сервативен елементъ, отколкото свободно избранитъ прѣдставители.

Та, първата причина, г. г. народни прѣдставители, по която ние мислимъ, че нѣма защо да се искатъ сега голѣми измѣнения въ конституцията, е, че тази конституция, споредъ насъ, рожба на такова едно събрание, е доста добра, като напѣдничавя и като отговаряща на нуждитъ на българския народъ.

Втора причина е, че ние не виждаме да сж на-
зрѣли нѣкои нужди, които трѣбва да се удовлетвори-
рятъ съ такива измѣнения. Истина, намъ се разправя
отъ прѣдставители на разни партии, че това и това
се иска вече отъ народа. Но кой ни увѣрява, г. г. на-
родни прѣдставители, че дѣйствително това сж ис-
кания на народа. Кой е критериятъ въ случая? Кри-
териятъ, излишно е да ви казвамъ, е, когато народътъ
се произнесе по нѣкои избори за извѣстни принципи.
Имали ли сме ние досега нѣкакви такива избори,
дѣто дѣйствително да можемъ да кажемъ: ето, бъл-
гарскиятъ народъ се е произнесълъ вече за тая и
тая реформа въ нашата конституция? Имали ли сме?
Истина, имаме много уважаеми прѣдставители на
разни партии, които ни разправятъ, че това и това
трѣбва да се прокара вече въ нашата реформа. Но,
г. г. народни прѣдставители, доколко тия реформи,
тъй изтъкнати, сж назрѣли нужди, вие ще разберете
само отъ единъ примѣръ. Вие всички знаете, всички
сте чули за професора по конституционно право
въ нашия Университетъ, г. д-ръ Кировъ. Мнозина отъ
васъ, ако не всички, трѣбва да знаятъ, че г. проф.
Кировъ — вчера пакъ самъ той ми казваше —
е на мнѣние, че единъ сенатъ, демократически съ-
ставенъ, ще бѣде едно много полезно нѣщо за Бъл-
гария. Питамъ ви, трѣбва ли, тогава, да вземемъ това
нѣщо за едно искане на народа, понеже единъ шефъ
на една партия, на партията, на която той принад-
лежи, го казва? Ще ли нѣкой отъ васъ да се съгласи
по такъвъ начинъ да рѣшаваме въпроситъ?

Д. Мишевъ: Той каза сжщото и прѣдъ мене не
еднѣжъ — види се тя е идея на радикалъ-демократи-
ческата партия.

И. Гешовъ: Отъ такъвъ родъ сж поне, споредъ
мене, и исканията, които ни се прѣдставяватъ и
вънъ отъ тая ограда, и вътрѣ въ нея. Азъ имамъ
тукъ послѣдния брой на „Работническа България“,
въ която виждамъ апела на широката социалисти-
ческа партия, въ който се съдържа програмата за
нѣкои измѣнения въ конституцията, първиятъ пунктъ
отъ която програма е, че трѣбва вече да приемемъ
республиканско управление въ България. Моля ви
се, можемъ ли да кажемъ, че това е дѣйствително
едно народно искане? Нѣкои отъ г. г. прѣдставите-
литъ на най-голѣмата политическа група въ това
Собрание казваха, че чл. 47 отъ конституцията трѣбва
да се отмѣни съвършено. Е добръ, въ самия този
апелъ на широкитъ социалисти е казано, че чл. 47
трѣбва само да се ограничи, а не да се отмѣни съ-
вършено. Отъ това виждате, г-да, както видѣхте и
отъ произнесенитъ вече рѣчи, че не може да се каже,
че дѣйствително има вече нѣкои такива общи ис-
кания, които да се налагатъ и по тоя начинъ, дѣй-
ствително, една партия да е длѣжна да ги тури, да
ги впише въ своята програма за измѣнение на кон-
ституцията.

Трета причина, по която ние мислимъ, че не
трѣбва да се измѣнява конституцията, то е, че всждъ
умнитъ народи не тъй бързо измѣняватъ конститу-
цията си. Белгийцитъ, които изработиха своята кон-
ституция въ 1831 г., едвамъ въ 1893 г. направиха
първо измѣнение въ нея, и то отъ второстепененъ
характеръ. Да се бърза въ такива случаи, особено,
когато общественото мнѣние не е изтъгнало нѣкои
такива въпроси отъ належаща нужда, ми се струва,
не е мудро.

Четвъртата причина, г. г. народни прѣдставители,
е, че поне най-послѣднитъ конституции на голѣмитъ
държави сж кжси. Вземете френската конституция,
въ нея липсва всѣко разпореждане за личнитъ права,
въ нея липсва дори и подробности по организацията
на властитъ. Тя състои отъ около 34 члена. Ако оби-
чате да притурите при тѣхъ закона за властитъ,
въобще, она за прѣдседателството на републиката и
т. н., и организационнитъ закони по избора на сена-
торитъ и на депутатитъ, ще станатъ всичко на всичко
около 70 члена. Това е то френската конституция.
Другитъ конституции, и тѣ сж по-кжси отъ нашата.
Гръцката има 110 члена, ромѣнската — 133, белгий-
ската — 139, а нашата — 169, и ако трѣбва да на-
правимъ тия прибавки, които нѣкои въ тая ограда
и вънъ отъ нея прѣдлагатъ, то ще трѣбва да ста-
натъ нагорѣ отъ 200 члена.

Пета причина, по която ние, народната партия, не
можемъ да прѣдлагаемъ голѣми измѣнения, още е и
тая, г. г. народни прѣдставители, че се искатъ $\frac{2}{3}$ отъ
всичкитъ членове на Народното събрание, за да мо-
гатъ тия измѣнения да бѣдатъ приети. Е добръ,
мене ме е страхъ, че сега при разискването на тия из-
мѣнения, за които г. Стамболийски каза, че нѣма двѣ
мнѣния относително тѣхната нужда, мене ме е страхъ,
казвамъ, че и за тѣхъ дори въ нѣкои случаи, особено
когато дойде да ги прѣглеждаме членъ по членъ
и да ги гласуваме, мажно ще може да се добиятъ
 $\frac{2}{3}$ отъ всичкитъ членове на Събранието, защото мно-
зина ще отсъствуватъ, а други нѣкои, може-би, не
ще гласуватъ за тѣхъ. Та, по тая причина, именно,
споредъ моето мнѣние, както каза и г. Теодоровъ
вчера, правителството много добръ направи, че огра-
ничи прѣдлагаемитъ измѣнения на конституцията
на нѣколко въпроса само, на около петнайсетина.

Че всичкитъ тѣзи измѣнения не се одобряватъ
отъ насъ, каза ви се отъ г. Теодорова, и азъ бихъ
желалъ, г. г. народни прѣдставители — тъй като
нѣкои отъ тѣхъ бидоха критикувани и отъ други
групи, па и отъ нѣкои прѣдставители, отъ нѣкои де-
путати на болшинството — въ комисията, въ която
ще идатъ тия измѣнения, да се положатъ всевъз-
можни усилия отъ страна на правителството и отъ
страна на комисията, за да се дойде до едно такова
рѣшение, което да се прѣпорѣчва на Народното съ-
брание и да може върху него да се съединятъ $\frac{2}{3}$ отъ
всичкитъ членове на Народното събрание, защото,
недѣйте забравя, г. г. народни прѣдставители, че
ако правителството опортунува по нѣкои отъ тѣхъ,
много е възможно тукъ, когато дойдатъ приетитъ
вече отъ комисията членове, да не могатъ да намѣ-
рятъ $\frac{2}{3}$ отъ членоветъ на Народното събрание. И
като споменавамъ това, дохожда ми на ума да пов-
дигна въпросъ и за комисията, въ която тия измѣ-
нения ще идатъ. Не зная, какво мисли по него пра-
вителството, но въ всѣки случай не ще бѣде излишно
да ви напомня, г. г. народни прѣдставители, че въ
1892 г., когато тогавашното Народно събрание се за-
нимава пакъ съ въпроси за измѣнения въ конститу-
цията, назначи се особена, специална комисия, съ-
стояща се отъ 10 члена. При тая комисия се приту-
риха и прѣдседателътъ съ подпрѣдседателитъ на Съ-
бранието и тъй съставена 13-членната комисия се за-
нима съ прѣдложенитъ измѣнения. Ми се струва, че
тая практика ще бѣде хубаво да се послѣдва и сега,
защото, прѣди всичко, въпросътъ е специаленъ, и
второ, желателно е въ тази комисия да влѣзатъ по-
авторитетни прѣдставители на разнитъ групи, за да
може това, което комисията направи, дѣйствително
да се прѣпорѣчва на всичкитъ, находящи се въ тая
самара, групи.

И като говоря за тая комисия, г. г. народни прѣд-
ставители, нека прибавя, че азъ бихъ желалъ тя да
се занимае и съ два въпроса, които досега, докол-
кото поне азъ чухъ, не се повдигнаха отъ никой отъ

прѣждеговорившиѣ. Азъ бихъ желалъ да зная, дали това велико Народно събрание, което ще се избере, за да прѣгледа тия измѣнения, не трѣбва да се занимае и съ въпроса за първия членъ отъ нашата конституция, споредъ който „намаляване или уголѣняване територията на българското княжество не може да стане безъ съгласието на великото Народно събрание.“ Ние, само съ провъзгласяването на независимостта, можемъ да кажемъ, присъединиме окончателно Източна-Румелия къмъ България: по-напрѣдъ нашиятъ князь, тогава, я управляваше на основание на единъ дипломатически актъ, като главенъ управителъ на нея областъ; сега само може да се каже, че Източна-Румелия окончателно се присъедини. Не трѣбва ли, тогава, това велико Народно събрание да одобри — разбира се, то ще бѣде само една формалност, нито въпросъ може да стане — но, на всѣки случай, азъ бихъ желалъ този въпросъ да се поставише въ тая комисия, която ще се избере, за да изучи проекта на правителството.

Послѣ, бихъ желалъ да зная, дали тази комисия не трѣбва да се занимае и съ втората алинея на чл. 144 отъ конституцията, споредъ която: за реда на изборитѣ за великото Народно събрание ще се издаде особенъ избирателенъ законъ. Разбира се, може да се рѣши, че избирателниятъ законъ за редовнитѣ събрания ще важи и за изборитѣ на това велико Народно събрание, но, на всѣки случай, понеже тукъ се говори за особенъ избирателенъ законъ, менъ ми се струва, че и съ този въпросъ ние трѣбва да се занимаемъ, слѣдъ като се изучи той отъ комисията.

И най-послѣ, г. г. народни прѣдставители, при всичко че г. Теодоровъ ви каза, и азъ ви казахъ, че ние други искания нѣмаме, и азъ ще се присъединя къмъ искането на нѣкои отъ г. г. ораторитѣ и ще пожелаа, ако е възможно, въ чл. 155, думата „лична полза“ да се замѣни съ „частна полза“, и по тоя начинъ да се съобразимъ и съ теорията на г. министър-прѣдседателя, който, както всички помните, по случай повдигането слѣдствие противъ бившиѣ министри, ни говори тукъ, че той прѣдъ държавния съдъ е поддържалъ тая теория, че не само за лична, но и за частна полза на приятели, ако се е нанесла нѣкоя врѣда на държавата, министритѣ трѣбва да се считатъ за виновни.

Г. г. народни прѣдставители! Една дума само относително срока, въ който трѣбва да станатъ тия избори за великото Народно събрание. Г. Краевъ ви каза, че е желателно да се остави повече врѣме, за да може общественото мнѣние да се произнесе върху тия въпроси, които ще се прѣдложатъ на великото Народно събрание. Въ това отношение г. Краевъ влѣзе въ малко противорѣчие съ своята теория, която, ако азъ разбрахъ добръ, бѣше въ тая смисълъ, че великото Народно събрание може да се занимава и съ въпроси непрѣдвидѣни въ програмата, за която то се свиква. Ако общественото мнѣние трѣбва непрѣмѣнно да изучи и се произнесе върху въпроситѣ, които се съдържатъ въ програмата, и да има повече врѣме за това нѣщо, тогава какъ ще може великото Народно събрание да се занимава съ въпроси непрѣдвидѣни въ програмата и, слѣдователно, не изучени отъ общественото мнѣние? Но, както и да е, г. Краевъ формулира това искане да има повече врѣме. Разбира се, че никой не е противъ изучаването, всестранното изучаване на въпроситѣ, които ще се прѣдложатъ на великото Народно събрание; но, г. г. народни прѣдставители, хора, които сж се занимавали съ тия въпроси, сж на мнѣние, че не трѣбва пъкъ и много врѣме да се оставя да се възбужда общественото мнѣние. И, като доказателство, азъ ще ви приведа мнѣнието на всеизвестния професоръ по конституционно право въ Парижкия университетъ, г. Есменъ, който като говори за белгийския начинъ за гласуване измѣнения

въ конституцията, споредъ който камара и сенатъ поотдѣлно разискватъ прѣдложенитѣ измѣнения, казва — ще го прочета на френски — *Il y a grande imprudence à laisser aussi pendant de longs mois une nation excitée par des débats d'une importance vitale et nécessairement passionnés* — има голѣмо неблагоприятно, казва г. Есменъ, да се остави прѣзъ дълги мѣсеци единъ народъ да се възбужда чрѣзъ прѣвня отъ жизнена важностъ и естествено много пристрастни.

К. Мирски: Това е за франкузитѣ, като топлокрѣвни. За насъ българитѣ трѣбва по-полека. Затуй въ учрѣдителното Събрание се прѣдлагаше да се чака петъ години. (Смѣхъ)

И. Гешовъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ свѣршвамъ, като вамъ оставямъ да разрѣшите тоя важенъ въпросъ — кога именно трѣбва да станатъ тия избори. Споредъ насъ, колкото по-скоро, толкова по-добръ. Това е въ интереса на страната и въ интереса на демократическата партия, която въ туй отношение не трѣбва да пада по-долу отъ партията на министритѣ отъ бившето събрание, отъ партията на стамболовиститѣ: както помните, тѣ прѣзъ декемврий 1892 г. приеха въ обикновеното Народно събрание измѣнението на конституцията и прѣзъ май свикаха великото Народно събрание.

Прѣдседателятъ: Нѣма записани други оратори; слѣдователно, разискванията по принципъ по законопроекта за измѣнение на конституцията сж свѣршени.

Има думата г. министър-прѣдседателятъ.

Министър-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Снощи, при вдигането на за сѣданieto, азъ бѣхъ казалъ, че ще бѣда кратъкъ и ще огранича своя говоръ само върху ония бѣлѣжки, които г. г. народнитѣ прѣдставители имаха добрината да направятъ по внесения отъ правителството законопроектъ. Ще се помъжа това свое вчерашно обѣщание да изпълня днесъ.

Г. г. народни прѣдставители! Върху едно не се спори въ тая земя, че нашиятъ основенъ законъ е единъ отъ най-свободолюбивитѣ, единъ отъ най-модернитѣ. Е добръ, ако е така; то вече само затова прѣпорѣчванитѣ измѣнения въ тоя законъ трѣбва да се прѣпорѣчватъ не съ смѣлостъ, както се иска това отъ г. Стамболийски, а съ прѣдпазливостъ. Тѣзи измѣнения трѣбва да бѣдатъ продуктъ на една общепризната политическа нужда, както се изрази въ вчерашния день единъ отъ водителитѣ на народната партия, г. Теодоръ Теодоровъ, нужно е, щото прѣпорѣчванитѣ измѣнения, допълнения или дори прости поправки въ основния законъ да намиратъ подкрѣпата, ако не на цѣлия български народъ, то поне на голѣмата, на подавящата му частъ. Защо? Вече за това, защото само при тѣзи условия направенитѣ допълнения, поправки и измѣнения ще има кой да брани, ще има кой да милѣе за тѣхъ. Единъ отъ конституционалиститѣ е казалъ, че охраната на конституцията се вѣрва на патриотизма на нейнитѣ граждани. Ето думи, буквално възпроизведени и отъ нѣкои конституции дори, ето думи, повтарямъ, пълни съ значение. Ако основниятъ законъ, неговитѣ принципи не живѣятъ въ политическото съзнание на народа, ако на тоя народъ липсва готовностъ, способностъ да защити конституцията си въ случай на опасностъ тѣй, както той би защитилъ отечеството си, съ кръвта си, то конституцията на такъвъ единъ народъ е безъ значение: тя съществува само на книга. Мамиятъ се тия, които мислятъ, че конституционниятъ животъ на една страна е толкова по-сигуренъ, колкото повече

въ конституцията ѝ се съдържат норми регулиращи и обезпечавщи правата на гражданите. Това е добро и нужно, но аз съм на мнение, че конституционният живот е осигурен само тогава, когато конституционните правдини са вписани въ сърцето и душата на народа.

Счетохъ за нужно да кажа тѣзи нѣколко думи затова, защото забѣлѣзахъ и тукъ, въ парламента, и извънъ него, желанието да се направятъ много и много поправки въ нашия основенъ законъ. Добъръ е, ни се казва тукъ и извънъ парламента, да се внесатъ въ основния законъ всички поправки, всички измѣнения и допълнения, които обществената, политическата всесъзната нужда е наложила. Никой, обаче, нито тукъ, нито навънъ, тази общепризната политическа нужда не доказва, дори добъръ не я обясни.

Изучвайки, като васъ всичките основни закони, забѣлѣзахъ, че авторитѣ на тѣзи закони, учредителните законодателни тѣла, много мѣчно разрѣшаватъ прѣглеждането и ревизирането на създаденото отъ тѣхъ дѣло. Стига да цитирамъ една-две конституции, за да докажа правотата на своята мисль. Трѣбва, обаче, на първо мѣсто да забѣлѣжа, че нашиятъ основенъ законъ е създаденъ сума условия, при наличността на които може да се поиска ревизирането на отдѣлни нейни отъ конституционенъ характеръ постановления. И когато азъ употребявамъ думитѣ „на отдѣлни нейни отъ конституционенъ характеръ постановления“, това не е само думи случайно излѣзли отъ устата ми. Конституцията на Франция отъ февруарий 1875 г. изрично забранява да се разглеждатъ прѣдложения за измѣнение на държавния строй на Франция. Гърция въ своята конституция, въ редъ нейни наредби, забранява по принципъ ревизирането на основния законъ и цѣло, дори на отдѣлни негови постановления отъ принципа на чистоту конституционенъ характеръ. Това не погрѣчи, обаче, на Гърция днесъ, когато ние се занимаваме съ ревизирането на нашата конституция, да върши сѣщата работа. По-послѣ, на врѣмето си, азъ, може-би, ще имамъ случай да цитирамъ новия проектъ на гръцката конституция.

Но независимо отъ това, както казахъ, че учредителните законодателни тѣла грижливо са вписали въ създадените отъ тѣхъ основни закони, тежки условия, при които може да се иска ревизирането на една конституция или на отдѣлни нейни постановления; независимо отъ това, че нѣкои отъ тѣхъ са забранили изрично разглеждането на прѣдложения за измѣнение на държавния строй — тѣ са създали и редъ други условия, които да спъватъ такъвъ единъ начинъ за разглеждане на конституцията, който ни се прѣпоръчваше тукъ отъ мнозина г. г. народни прѣдставители. Не ми е на умъ точно коя и отъ кое врѣме конституция — азъ казвамъ отъ кое врѣме, защото конституцията въ една държава са прѣтрѣпвали измѣнения прѣзъ разни врѣмена и затова, когато хората ги цитиратъ, добъръ е да цитиратъ и датата имъ — но спомнямъ си, че има, или е имало конституции, които са забранявали разглеждането на единъ законопроектъ за измѣнение на това или друго конституционно постановление само въ една сесия, а са изисквали послѣдователното му разглеждане поне въ две сесии; други — и това вече добъръ помня — като ромънската, изискватъ щото тритѣ четения на законопроекта за измѣнението на конституцията да ставатъ съ промежутѣци поне отъ по 15 дни. Тѣзи, като цитиратъ, прѣчки за частично или общо ревизиране на една конституция не са измислили отъ учредителните законодателни отъ любовъ къмъ изкуството само, отъ желание, щото по-послѣшните поколения да не ревизиратъ никога тѣхното дѣло.

Не; далечъ е била тази мисль отъ тѣхъ. Но тѣ са знаели, че увлѣченията ще дойдатъ, и тѣ са желали не да спънатъ усъвършенствуването и закрѣпването на създадените отъ тѣхъ основи, върху които са сградени институциите, наречени държави, колкото да прѣдпазятъ бѣдѣщите строители отъ увлѣчение, да ги прѣдпазятъ — нека ми бѣде позволено да се изразя така — отъ сесионизмъ въ архитектурата на институциите.

Тия бѣлѣжки, що правя, мисля, са отъ полза за всички ни, не само за тия, които са въ парламента, но и за тия, които са извънъ него и които са право слѣдятъ нашето дѣло. За правителството, всичко онова, що казахъ, важеше много, когато то написа своя настояща проектъ и рѣши да го поднесе на вашето одобрение. Правителството, прѣди всичко, рѣши за себе си да не прѣдприема ревизирането на конституцията, защото бѣ дълбоко убѣдено, продължава да бѣде и ще си остане такова при всички обстоятелства, че това дѣло днесъ е не само нужно, но врѣдно, повече — опасно за България. Ето защо недвусмислено въ мотивите, съ които прѣдлага своя законопроектъ, правителството казва: нито една правдина, обезпечена отъ основния законъ на народа, не ще бѣде покътната, не ще бѣде ревизирана, нито една прерогатива на държавния глава не ще бѣде засегната. И прави бѣха думите на моя иначе жестокъ политически противникъ г. Теодоръ Теодоровъ, когато той каза: „Тукъ не е въпросъ на пазарлъкъ, кой кого ще надхитри, кой отъ кого ще купи повече“. Политика, която туря въ основата си подобенъ пазарлъкъ, такова надхитряване, е политика, която не е слѣдвалъ кабинетътъ, изходящъ отъ демократическата партия, и не ще я слѣдва; тя е политика на хипокризията, за да не кажа повече. Ние сме противъ нея.

Г. г. народни прѣдставители! Нито е нужно, нито е умно да се призовава на помощъ аритметиката, та съ нея да се рѣшава въпросътъ, дали отъ прѣпоръчваните измѣнения на основния законъ отъ правителството повече ще спечели короната, по-малко — народътъ. И азъ съжалявамъ, че иначе обстойната и относителна обективната за партията, изъ редоветѣ на която излиза г. Стамболийски, критика си послужи съ аритметическите дѣйствия, за да докаже, че отъ законопроекта на правителството печели този, който и безъ това много има, сир. короната. Но ако подобна аргументация бихъ могълъ да простя на г. Стамболийски, удивлява ме, че тѣжко съ нея най-вече си служи и една друга партия въ лѣво отъ насъ стояща. Правдините на народа и короната се измѣрватъ не съ тѣхния брой, а съ въртѣщата имъ стойностъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ ви благодаря за всички бѣлѣжки, които направихте по внесения отъ мене законопроектъ. Азъ скърбя, заедно съ васъ, че тоя день, когато се разискватъ измѣненията на нашия основенъ законъ, не всички политически течения въ страната са прѣдставени тукъ. Ние изслушахме мнѣнието на либералната партия, на прогресивно-либералната, на народната и най-послѣ чухме толкова-же цѣнното мнѣние на земеделската съсловна организация. Намъ ни липсва мнѣнието по тѣзи толкова важни за страната въпроси на редъ други партии. Ние се занимаваме съ строителството на България, защото този, който се занимава съ измѣнението, добавките и поправките на единъ основенъ законъ, той или гради или разрушава темелите на държавата си. Е добъръ, когато се върши днесъ подобна една работа, добъръ би било да биха били прѣдставени въ парламента всички български политически партии. Ще ми бѣде позволено да запълня по единъ косвенъ начинъ тая празнина, прѣди да навлѣза въ съществуването на работата, що ни занимава. Азъ пѣмамъ и не мога да имамъ стенограмите отъ рѣчитѣ, които вчерашниятъ день

сж били произнесени въ събранията, организирани отъ радикал-демократическата партия и отъ двѣтъ социалистически — широката и тѣсната — но пресата ги е хроникирала, и азъ ще си позволя да ги цитирамъ, споредъ както тѣ сж прѣддени въ вѣстникитѣ. И ако цитатитѣ не ще отговарятъ на истината, ако рѣчитѣ на ораторитѣ не сж били записани добръ отъ рапортьоритѣ, нужно ли е да кажа, че вината не ще бѣде моя? Ние знаемъ добръ гледищата на нѣкои партии, защото тукъ тѣ сж изказани отъ най-компетентнитѣ имъ лица, отъ тѣхнитѣ водители. Отъ другъ единъ източникъ, косвенъ, ние ще трѣбва да се понаучимъ за желанията, за критиката, и на онѣзи партии, които не сж имали високата честъ да бѣдатъ прѣдставени въ този парламентъ. Трѣбва специално да спомена, че сж гледището по въпроса на народно-либералната партия азъ имамъ възможността да се запозная отъ досто-вѣренъ източникъ: отъ нейния органъ и отъ една брошура на бившия министър-прѣседателъ, г. Гудевъ, брошура, която току-що сега излиза изподъ печатъ.

Каква е, въ общи черти, прѣцѣнката, която се лава на внесения отъ правителството законопроектъ? Докато едни даватъ да се разбере, че се отива далечъ, че прѣдложенитѣ отъ мене реформи сж твърдѣ либерални, че тѣхниятъ радикализъмъ, ако единъ день бѣде усвоенъ отъ великото Народно събрание, ще донесе на българския народъ лоши сѣтнини, други въ сѣщото това врѣме поддържатъ, че реформитѣ — ако тази дума тукъ е умѣстна — прѣпорѣчани въ законопроекта на правителството, сж реформи реакционни, и неотговарящи на назрѣлитѣ нужди на народа. Колкото грѣшатъ еднитѣ, толкова же и другитѣ, и това не е трудно да се докаже. Правителството при съставянето на своя законопроектъ прѣцѣни, доколкото това бѣ въ неговитѣ сили, всички послѣдствия, добри и лоши отъ реформитѣ си, и само слѣдъ като непоколебимо се убѣди, че съ внасянето на законопроекта ще напраща, ако той стане единъ день законъ, добро дѣло за България, рѣши да го подложи на ваше одобрение.

Държавниятъ глава консултира мнѣнието на нѣкои отъ водителитѣ на нашитѣ партии по въпроса за частичното ревизиране на конституцията. Какви мисли сж били размѣнени между тѣзи водители и държавния глава, не знамъ, но съмъ дълбоко убѣденъ, че всѣки единъ отъ тѣхъ се е помѣчилъ, като добръ българинъ и отличенъ патриотъ, да го съвѣтѣва само това, което той е мислил полезно за народа си. Ето защо всички обвинения, всички подозрѣния или, по-добрѣ, всички станами тукъ подмѣтания си нѣматъ мѣстото. Азъ трѣбва да кажа, че това бѣ моятъ съвѣтъ — държавниятъ глава да изслуша водителитѣ на нашитѣ партии по всички въпроси, които сж засегнали или които биха могли да се засегнатъ въ моя законопроектъ. Толкова по тоя въпросъ. По-подробни обяснения нито сж възможни, нито сж нужни.

Поддържа се отъ всички страни, че моментътъ е добъръ, че тъй като рано или късно ще трѣбва да се свика великото Народно събрание, то добрѣ е да обсъдимъ всички ония реформи, безъ които по-нататѣкъ не можемъ. Едни — и сега ще видимъ това — поддържатъ, че трѣбва да се учрѣдятъ нови институции, защото съ тия, съ които живѣе днесъ България, тя не напредва; че ще трѣбва да се създадатъ такива нови институции, които, да дадатъ възможностъ на българския народъ по-добрѣ, по-правилно и по-спокойно да работи и да се развива. Кои сж тѣ? Тѣ сж сѣ тѣкмо онѣзи, които въ нашия, на правителството, законопроектъ не личатъ, защото споредъ неговото, на правителството, дълбоко убѣждение, тѣ ще дадатъ тѣкмо обратнитѣ резул-

тати на онѣзи, които отъ тѣхъ се очакватъ. Думата ми е за учрѣждаването на сенатъ или държавенъ съвѣтъ.

Въ брошурата, за която вече споменахъ, и която носи надсловъ „Една или двѣ камари?“, на стр. 4 чета слѣдното: (Чете) „Ние имаме вече достатъчно практика, за да можемъ да съзремъ недостатѣцитѣ на подарената ни отъ руситѣ конституция и да потърсимъ прѣмахането имъ. Единъ извънредно благоприятенъ и единственъ, може-би, въ нашата история случай да направимъ една голѣма крачка въ това направление ни се прѣдставлява сега, при наложено отъ търновския актъ измѣнение на конституцията. Ще бѣде една непростима грѣшка, ако се не възползуваме отъ този случай да поправимъ поне най-очевиднитѣ отъ тия недостатѣци, по-нататѣшното съществуване на които може да доведе страната до гибеленъ край. Длъжностъ е на правителството да поиска поправането на всички тия недостатѣци. Тукъ ние ще се задоволимъ да посочимъ само на единъ отъ тѣхъ, като вѣрваме, че мотивитѣ, които говорятъ противъ него, ще се взематъ въ внимание отъ ония, които ще ръководятъ прѣдстоящото измѣнение на конституцията. Този недостатѣкъ се състои въ съществуването само на една камара у насъ, когато виждаме, че въ всички почти държави съ парламентарно управление законодателното тѣло е съставено отъ двѣ такива“. Не знамъ въ кой вѣстникъ най-добрѣ сж хроникирали рѣчитѣ на ораторитѣ, които сж говорили въ събранията на радикалитѣ и социалиститѣ; но азъ имамъ подъ ръка в. „Денъ“ и в. „Камбана“. Избирамъ послѣдния, при ваше желание мога да цитирамъ и първия; ако ми се посочи, че трѣбва да цитирамъ нѣкой другъ вѣстникъ — готовъ съмъ да направя и това. Моментътъ, се е казало въ тѣзи събрания, е важенъ, трѣбва да се използва и трѣбва да се дадатъ по-голѣми права на парламента и въ никой случай да не се създава сенатъ; който би го създалъ, респективно сегашното правителство, той съзнателно би сторилъ едно зло на България. Ето двѣ диаметрално противоположни и самонадѣяни мнѣния, които не доказватъ друго, освѣтъ правотата на бѣлѣжката, що направихъ порано — че когато ще има да се прѣглежда една конституция, това прѣглеждане може да докосне само такъвъ единъ въпросъ, по който, ако не цѣлиятъ български народъ, то подавляващата, по-голѣмата му частъ е на едно мнѣние. А между тѣмъ, въпроситѣ, които ни прѣпорѣчатъ — да се изразимъ съ общеприетата дума — отъ дѣсно да се разрѣшатъ въ тоя или другъ смисълъ, и ония, които ни прѣпорѣчатъ отъ лѣво, сж въпроси, по които съществуватъ почти толкова различни мнѣния, колкото партии има въ България. И двѣтъ страни искатъ отъ правителството да впише въ бѣдѣшитѣ постановления на основния законъ не волята на българския народъ, а желанията на отдѣлнитѣ партии, на отдѣлнитѣ нейни мислителѣ — идеолози. Тѣй България не се строи. Българската демокрация е противъ такава едно строителство. Днесъ-заднесъ се касае не толкова въпросътъ до разширяване правата на българския народъ или тия на държавния глава, но до изпълнението на длъжноститѣ, които имъ е възложилъ основниятъ законъ. Разбирайки, че това е общо желание на всички, че малцинство сж ония, които би оспорили това наше разбиране на работитѣ, ние си позволихме да прѣпорѣчаме на вашето внимание само нѣкои други отъ същественъ характеръ поправки въ нашия основенъ законъ.

Ще ми позволите сега да направя нѣколко извлѣчения отъ днешния брой на в. „Камбана“, въ който сж записани рѣчитѣ на г. Фаденхехта, г. Влайкова и на г. Джидрова. Въ в. „Денъ“ сж записани думитѣ на г. Благоева. Коментаритѣ си ще направя

по-послѣ, сега само ще цитирамъ. (Чете) „Азъ признавамъ“ — казалъ г. Фаденхехтъ — „че, при новото положение на държавата, правителството имаше основания да направи измѣнение на чл. 17, но то не трѣбваше да санкционира подобно изключително право на държавния глава. Цивилната листа, ако е въпросътъ за опрѣдѣляне размѣра ѝ, моето мнѣние е, че трѣбва да се намали до 1.000.000 л.“ Очевидно, ораторътъ е ималъ прѣдъ видъ истинската цифра вписана въ бюджета, въ размѣръ 1.250.000 л.; затова е казалъ да се намали до 1.000.000 л. „Но въпросътъ е да не може тя да се увеличава и да служи за наддаване, като на търгъ, за добиване на властта... Проектътъ, обаче, съдържа и нѣкои добри работи. Ако бѣха стамболовиститѣ, щѣха да поднесатъ реакционнитѣ си замисли направо на одобрение, демократитѣ, обаче, които не сж забравили още произхождението си, рекли да подследатъ реакционнитѣ положения, които прѣдлагатъ съ нѣкои положения на на прѣдъкъ. По отношение на конституцията азъ съмъ да бждемъ консерватори: да не искаме нѣща, съ които се отива малко на прѣдъ, а въ сжщото врѣме въ други мѣста да отиваме назадъ, да усиляваме прерогативитѣ на държавния глава. Съ всѣко измѣнение на конституцията трѣбва да прѣследваме засилване прерогативитѣ на народа и окастриане тия на държавния глава, които сж въ състояние да засилятъ още повече личния режимъ“. Ето една фраза, която азъ ще прѣстана съвсѣмъ да разбирамъ, слѣдъ мъглявото ѝ и различно коментиране. „Наистина положението на великото Народно събрание е комично, защото това, за което то се свиква, е свършено и ролята му ще е само естетическа“.

Г. г. народни прѣдставители! Най-много, споредъ мнѣнията на нашитѣ противници, което би могло да се каже за законопроекта, внесенъ отъ правителството, е, че въ него има и добри нѣща. Това е вече много: едно правителство въ България, при нашитѣ права, е щастливо вече, когато може да накара своя противникъ да каже, че въ законопроекта му има и добри, покрай лошитѣ, работи. Въ това снизходително одобрение отъ противницитѣ на законопроекта ми съзирамъ неговата сила, неговото достойнство и ще го защитавамъ енергично. Тукъ-таки ви заявявамъ, обаче, че тамъ, дѣто вашитѣ бѣлѣжки би ми се видѣли прави, тамъ азъ ще бжда първиятъ, който ще кажа: ако е тъй, нека поправимъ законопроекта, защото тукъ не е въпросъ за амбиция на автора на законопроекта, а тукъ е въпросъ за по-доброто или по-лошото бждѣще на българския народъ. (Ръкоплѣскане отъ мнозинството)

К. Мирски: Много право.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще разпрѣдѣля врѣмето си за по-нататъшния говоръ така: ще кажа само нѣколко думи по всички прѣпорѣчвани тукъ измѣнения или просто граматически или стилистически поправки на нашата конституция, защото считамъ, че желателнитѣ за нѣкои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители поправки, допълнения или измѣнения на конституцията не могатъ да станатъ въ тая форма и по тоя начинъ, въ която и по който тѣ тукъ се искаха. Всички въпроси, които засѣга законопроектъ на правителството, сж въпроси поставени на дневенъ редъ, тѣ могатъ да бждатъ разрѣшени или тъй, както желае правителството, или инакъ, както желае народното прѣдставителство; но въпроси, които не засѣга законопроектъ на правителството, тукъ не могатъ да се дискутиратъ, а още по-малко да се вотираатъ.

Чл. 167, ако не се лъжа, отъ основния ни законъ нарежда, че прѣдложения за измѣнение на консти-

туцията или на отдѣлни нейни постановления могатъ да станатъ по сжщия редъ, по който ставатъ такива прѣдложения отъ обикновенъ законодателенъ характеръ, сир. по реда прѣдвидѣнъ въ чл. чл. 108 и 109 отъ конституцията. Много малко сж членоветѣ отъ нашата конституция, които да не уреждатъ принципиално единъ конституционенъ въпросъ, и, слѣдователно, всѣко едно нареждане на конституцията е единъ отдѣленъ отъ голѣма принципиална важностъ законъ, желанието за измѣнението на който отъ великото Народно събрание най-вече трѣбва да се прояви по формитѣ установени отъ самата конституция. Но почитениятъ народенъ прѣдставителъ г. Мирски, безъ да настоява, въпръчемъ, много на своето мнѣние, се пакъ мисли, какво би могло да се заличава, че по чл. 111 отъ конституцията народното прѣдставителство може да прави, безъ да се съобразява съ реда, за който говоря, къмъ който обичатъ членъ на конституцията разни поправки, измѣнения и допълнения. Безспорно, чл. 111 отъ нашата конституция, респективно чл. 42 отъ белгийската, дава право на народното прѣдставителство да прави поправки и измѣнения въ единъ законопроектъ; никой не е властенъ да му го отнеме; но какво е това право? То е слѣдното, споредъ моето разбиране, и всѣко друго е грубо погрѣшно. Внесениятъ отъ правителството законопроектъ може да бжде измѣненъ, поправенъ и допълненъ, но поправкитѣ, допълненията и измѣненията въ всѣки случай трѣбва да засѣгатъ само материята, само въпроситѣ, засегнати отъ автора въ законопроекта му, безразлично ще бжде ли този авторъ правителството или народното прѣдставителство. Инакъ, при друго тълкуване на чл. 111 отъ конституцията можемъ и днесъ да дойдемъ тамъ, дѣто за съжаление сме идвали по-позкъга. При това тълкуване, което тукъ ни се прѣпорѣчва, на чл. 111 отъ основния законъ, казвамъ, бихме могли да впишемъ нѣщо, напр., изъ областта на държавното счетоводство, въ закона за просвѣтата и обратното — на-ли думата „допълнения е широка и еластична“.

И тъй, г. г. народни прѣдставители, основайки се на чл. 167 и духа и буквата на чл. 111 отъ конституцията и най-послѣ на факта, че учредителниятъ законодател е искалъ да направи трудно лекомисленото прѣглеждане на нашата конституция; азъ се надѣвамъ, че ще се откажете отъ желанието си да прѣдлагате случайни измѣнения и допълнения на конституцията, безъ да се спазва формата и редътъ, който е установенъ за депозиране въ бюрото на парламента на законодателни прѣдложения. Но все таки ще бжде нужно да кажа нѣколко думи по изказанитѣ тукъ желания, безъ да считамъ, че тѣзи желания ще бждатъ прѣдметъ на по-нататъшни разисквания и още по-малко на законодателенъ вотъ.

Прѣди да направя това, прѣди да си кажа думата по изказанитѣ тукъ желания, азъ трѣбва да направя още една бѣлѣжка.

Менѣ ми прави впечатлѣние, г. г. народни прѣдставители, че тукъ се формулираха желания, като такива ужъ на българския народъ, които той отдавна билъ високо и настойчиво заявилъ; които споредъ нашитѣ, на правителството, политически противници, отдавна трѣбовало да се удовлетворятъ. Е добръ, защо тогава едва днесъ заговорихте за тѣхъ, защо досега не искахте ревизирането на конституцията? Дѣ бѣхте, що правихте досега? Азъ не чуехъ сериозно да се дискутира въ обществото или въ печата нуждата за пълното ревизиране на конституцията и съмъ изненаданъ, че за пръвъ пътъ сега въ парламента, по поводъ на законопроекта ми, се защитава и развива тази идея. Това доказва само лекомислието на авторитѣ ѝ, но нищо повече.

Г. г. народни прѣдставители! Що се искаше тукъ? Ако бихъ пожелалъ да задоволя всичкитѣ ви искания, бихъ могълъ да ги задоволя само по единъ на-

чинъ — да ви представя новъ законопроектъ за пълната ревизия на нашия основенъ законъ; повече: да искахъ свикването на учредително Народно събрание . . .

Д. Мишевъ: Върно!

Министър-председател А. Малиновъ: Искате ли се да заблѣжа, че това не ще направя? Искате ли се да кажа, че господата, които правиха подобни искания въ всѣки случай правиха ги, не отъ желание за по-добро строителство на България? Кои сѣ тѣзи искания? Има помежду тѣхъ доста чудновати. Не мога да си откажа удоволствието да цитирамъ поне едно отъ тѣхъ. Така, искаше се да се замѣнятъ въ конституцията думитъ „върховно сѣдилище“ съ „Върховенъ касационенъ сѣдъ“. Ораторътъ, който прѣдложи това измѣнение, не съобрази дори, че би било по-право, отъ гледището на запазване конституцията, да прѣдложи да измѣнимъ тѣзи думи въ закона за сѣдоустройството — него да съобразимъ съ конституцията, а не обратното. Всичко ми уважение къмъ автора на това прѣдложение, но азъ го цитирамъ, за да покажа само, какъ леко се прѣдлагатъ не само измѣнения въ принципиалнитѣ постановления на основния законъ, но дори въ отдѣлнитѣ му думи и фрази.

Иска се също, щото пенситѣ за общинскитѣ служаци да се впишатъ въ конституцията. Дайте ги. Учредителътъ ще ви бѣде по-признателенъ, ако виете тази работа направите въ обыкновеното Народно събрание, вмѣсто да отнемате съ тоя въпросъ скѣпото врѣме на великото Народно събрание. Той, учредителътъ, ви е далъ правото да давате пенсии комуто щете. Но, каза се, че народнитѣ прѣдставители, при липса на императивно разпореждане по тоя въпросъ въ конституцията, могатъ и да не дадатъ пенсии на общинскитѣ служаци. Ако такъвъ ви е аргументътъ, то очевидно тукъ се касае въпросътъ не за пенситѣ на общинскитѣ служаци, а за друго: за нуждата да се впише въ конституцията нѣкое наказание за прѣдставители, които не могатъ задоволи о врѣме едни социални, неотложни нужди.

Трѣбвало също да се корегира онзи членъ отъ основния законъ, който нареждалъ, че държавниятъ глава ималъ право да отсрочи засѣданията на едно обыкновено Народно събрание. Какъ, въ какъвъ смисълъ? Така че, това право да му се запази и занепрѣдъ, но да се каже по-сжестроено на държавния глава, че съ колкото дни забави засѣданията на Събранието, съ толкова тѣ ще бѣдатъ продължени. Безспорно, това го има изрично писано въ нѣкои конституции. Не споря. Но мислите ли сериозно, че и при сегашния текстъ на нашата конституция това не слѣдва само отъ себе си, че това се подразбира?

Искаше се също да се заличи въ конституцията думата „подданикъ“, защото думата „гражданинъ“ била по-добра, по-демократична. Не споря и съжалявамъ, че не съмъ направилъ това, но само за тая дума, и то сега, слѣдъ като съмъ внесълъ законопроектъ, да го оттегля и да внеса новъ такъвъ, това е много. Не е важно, че въ нашата конституция личи думата „подданикъ“, важно е, че тя е равносилна на думитъ свободенъ и равноправенъ гражданинъ. Въпросътъ не е въ думата „подданикъ“, а въ правата и свободитѣ, съ които той се ползува.

Да се поправѣли въ конституцията още двѣ статии, които двусмислено третирали материята, кому принадлежала изпълнителната властъ, понеже въ една отъ тѣзи двѣ статии било се казвало, че тя принадлежала на държавния глава и на неговитѣ министри, а отъ другата като-че-ли излизало, че тя принадлежала само на държавния глава. Не трѣбва да се поправятъ; не е нужно. Никой още не е оспорилъ, че изпълнителната властъ принадлежи на тогозъ, на когото е дадена отъ учредителния законодатель.

А той я е далъ по ясенъ и недвусмисленъ начинъ съвмѣстно на Короната и Министерския съветъ.

Други казватъ, че трѣбвало да впишемъ въ конституцията, какво наслѣдникътъ не можелъ да излиза изъ България, ако не разполагалъ за това не само съ съгласието на родителя си, както заповѣдва конституцията, но и съ това на Министерския съветъ. Съжалявамъ, че не знаехъ, че не мислѣхъ дори, какво за оградането правдинитѣ на българския народъ тая поправка е отъ голѣма важностъ, е отъ най-неотлагаемитѣ; инакъ, щѣхъ да я направя. Но, за Бога, не е ли повече отъ ясно, че когато прѣстононаслѣдникътъ ще пътува по държавна работа, той ще има не само съгласието, но и наставленията на правителството, както е ясно, че той може да се намѣри въ странство, като всѣки обыкновенъ човѣкъ, като простъ български гражданинъ, и тогава, може-би, ще важи не толкова съгласието на Министерския съветъ, колкото на неговия, на прѣстононаслѣдника, лѣкаръ, ако е боленъ, напр., или, може-би, и на неговата гувернантка, ако е дѣте? Мене очудва просто несериозността на въпроситѣ, които тукъ повдигате. Заявявамъ ви, обаче, че когато прѣстононаслѣдникътъ или държавниятъ глава пътуватъ, тѣ пътуватъ винаги съ знанието на правителството. Тѣй е било, тѣй е и тѣй ще бѣде. Излишни и неумѣстни сѣ вашитѣ страхи.

Тукъ му е мѣстото да заблѣжа, че има държави, конституциитѣ на които сѣ проявили голѣма грижливостъ въ изброяването задълженията на човѣка, и при все това тамъ работитѣ сѣ вървѣли злѣ, поне по-злѣ, споредъ моето разбиране, отколкото върватъ въ България. Въ чл. 23 или 25 отъ швейцарската конституция ще намѣрите такава една наредба: че се забранява да се коли добичето прѣди да се зашемети. Азъ се очудвамъ, какъ моитѣ политически противници тукъ не сѣ набутали и туй нареждане на швейцарската конституция, за да прѣдложатъ да го впишемъ въ нашата конституция. (Смѣхъ) Тамъ-же, въ сжщата конституция, има наредба съ такова съдържание, че се забраняватъ комарджийницитѣ, а знайно е, че при все това ролетката е неотемлима принадлежностъ на всичкитѣ швейцарски курорти. Но въ Швейцария конституционитѣ права на швейцареца сѣ запазени не за това, защото учредителътъ се е погрижилъ да даде наставления дори какъ да се коли добичекътъ, и дали трѣбва да се отварятъ или не комарджийници, а защото швейцарецътъ е способенъ да защити конституцията тѣй, както и отечеството си, въ случай на нужда — и съ живота си. Това трѣбва да разберемъ всички, въ това направление трѣбва да възпитаме нашия народъ, а не да мислимъ, че ще му обезпечимъ правдинитѣ съ написване нѣкаква процедура за пътуванията на прѣстононаслѣдника.

Въ друга една конституция, испанската, има, напр., такива наредби, че никой гражданинъ, по разпореждането на администрацията, не може да бѣде задържанъ повече отъ 24 часа. Не зная, но чувалъ съмъ, че тамъ хората сѣ бивали затваряни, въпрѣки цитираното постановление на конституцията, и по 24 мѣсеца. Въ сжщата конституция ще намѣрите и такива едни разпоредби, че наказателниятъ законъ и углавното сѣдопроизводство трѣбва безъ друго да бѣдатъ изработени въ зъ основа на справедливостта. При все това, мисля, че правосѣдието въ България, и безъ тая конституционна наредба върви по-добрѣ, отколкото въ Испания.

Тамъ-же или въ Португалия, има още една конституционна наредба, че затворитѣ трѣбва да бѣдатъ направени по всички правила на модерната хигиена. При все това мнозина биха прѣдпочели българския прѣдъ португалския затворъ.

Г. г. народни прѣдставители! Дойдоха ми на умъ всички тѣзи оригинални наредби въ чуждитѣ конституции, не за да укоря авторитѣ имъ, не: добритѣ

чувства и хуманните побуждения на хората, които сж ги писали, сж извън всѣко съмнѣние. Но и тѣ сж могли — позволявамъ си това мнѣние — да грѣшатъ, като сж мислили, че ще могатъ да създадатъ въ земята си рай, ако напишатъ добри конституционни закони. Нѣкои отъ тѣхъ, обаче, като португалцитѣ, се убѣдиха, че само съ добри закони, безъ да има граждани, които да скѣпятъ и да цѣвятъ даденитѣ имъ конституционни правдини, нищо не се постига.

Въ чл. 8 трѣбвало да се махне думата „свещена“ и да се остави само, че особата на царя е „неприкосновена“.

И. Хаджиевъ: Неотговорна.

Министър-прѣдседател А. Малиновъ: Особата на държавния глава трѣбва да бѣде „свещена“, и „неприкосновена“, заповѣдва нашата конституция, и при все това, дори тукъ (Сочи трибуната), честр се забравя това постановление. Но думата „свещена“ била дума, останала отъ ония вѣкове, когато се е мислѣло, че царетѣ иматъ властѣта отъ Бога, а не отъ народа. Тѣй е. Тази дума би могла да се махне, ако заличаването ѝ да не се искаше днесъ, за да се демагогствува само. Съжалявамъ, че не съмъ я заличилъ; поне щѣхъ да ви изпрѣваря въ вашата демагогия. Това толкова по-лесно щѣхъ да постигна, че можехъ да цитирамъ на държавния глава сръбската конституция, въ която личи само думата „неприкосновена“; сѣщо грѣцката, и ми се струва, даже и белгийската.

И. Хаджиевъ: И ромѣнската.

Министър-прѣдседател А. Малиновъ: Ако е сж-дено да стане нѣкой път ревизия на нашата конституция, ще има да почнете ревизията тѣкмо отъ тукъ... Извинявамъ се, че прѣгрѣшенията ни сж голѣми, че не мислѣхме за настоящитѣ нужди на българския народъ — за заличаването на думата „свещена“. (Смѣхъ)

Да се поправѣлъ чл. 11, който разпореждалъ, че българскиятъ войникъ давалъ клетва за вѣрност на царя, а трѣбвало той, ако е войникъ, да дава клетва за вѣрност и на отечеството. Отъ години насамъ никому не е минавало прѣзъ ума, че трѣбва да бѣде иначе. Немъ не знаете, че и сега, споредъ закона за носене военната тегоба, вотиранъ въ 1897 г., ако се не лѣжа, българскиятъ войникъ трѣбва да се кълне въ името на царя и на отечеството? Както виждате, и безъ прѣпорѣчваната поправка много правилно сж разбрали хората конституцията и я изпълняватъ тѣй, както трѣбва, както искате; сир. каратъ българина, турчина, евреина, и всѣкого — каквато вѣра и да изповѣдатъ, щомъ станатъ български войници, да се кълнатъ за вѣрност на „княза“ и отечеството, защото ще има да пазятъ и княза и отечеството си. Ха, може-би да шавнатъ нѣкои и да кажатъ: да обвържемъ това съ конституцията. Ахъ, скандално е, че тѣй може да се мисли въ тази страна. И ако тя е дошла дотамъ, азъ не ще бѣда лошъ пророкъ, ако кажа: нейнитѣ дни сж прочетени вече; никакви ваши поправки не ще я спасятъ.

Искаха се тукъ и нѣкои други още измѣнения въ конституцията ни. Трѣбвало въ нашия основенъ законъ изрично да се впишатъ като конституционни начала несмѣняемостѣта на сѣдинѣтъ, пропорционалната изборна система, задължителното гласоподаване. Прѣди всичко, гордѣ съмъ, че мога да кажа, какво прѣди да сж давани съвѣтитѣ, които ни даватъ сега, ние сме първитѣ, които приложихме на дѣло нѣкои отъ вапнитѣ съвѣти. Години наредъ се е говорило въ България за пропорционалната изборна система. Първо, обаче, бѣше демократическото правителство, което я узакони за окръжнитѣ и общинскитѣ избори. Нищо не ни прѣчи, ни единъ законъ не ни забра-

нява да допуснемъ пропорционалното прѣдставителство и въ законодателнитѣ избори, както нищо не ни прѣчеше да го създадемъ за общинскитѣ и окръжнитѣ. Не теорията, но опитѣтъ е нуженъ на този, който ще рѣши да впише въ основния законъ задължителностѣта на пропорционалното прѣдставителство, защото, ако опитѣтъ, г. г. народни прѣдставители, ни даде отрицателни резултати, ще бѣде мѣчно да измѣнимъ конституцията. Нека бждемъ доволни отъ това, че конституцията не забранява пропорционалното прѣдставителство, и нека животѣтъ го направи една конституционна правдина на българскитѣ граждани.

Несмѣняемостѣта на сѣдинѣтъ за пръвъ път създаде народната партия и тя има една безспорна заслуга спрѣмо нашата магистратура въ това отношение. Ние развихме нейното дѣло. Но казватъ: „Ще се намѣрятъ хора, които ще унищожатъ тази несмѣняемостъ; впишете я въ конституцията, за да не могатъ злоумишленицитѣ да я прѣмахнатъ“. Ако има такива, тѣ ще я махнатъ безъ да се стѣсняватъ отъ конституцията.

К. Мирски: Но по-мѣчно.

Министър-прѣдседател А. Малиновъ: Дори да ѣма такова разпореждане въ конституцията, за което говорите, азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че днесъ, който и да седи тукъ на нашитѣ мѣста, и тамъ на вапнитѣ, 100 пъти ще помисли прѣди да суспендира несмѣняемостѣта на сѣдинѣтъ. Тя толкова години сѣществувала, редъ правителства се грижеха за нейното стабилизиране, тя тѣй лесно не се махва; тя вече е вписана въ фактическата, така да кажа, конституция на българския народъ. Независимо отъ това, забравихте ли, че по-рано поддържахте, че несмѣняемостѣта на сѣдинѣтъ е една антидемократическа реформа, че сѣдинѣтъ ни трѣбва да се избиратъ на право отъ народа? Какъ тогава това, демократизмѣтъ на което считате за съмнителенъ, днесъ искате да впиша въ конституцията?

Задължителното гласоподаване. — Г. г. народни прѣдставители! Това е едно отъ исканията на радикалъ-демократическата партия — бѣше поне нейно. Да-ли си остава пакъ, не зная, и то между другото бѣ, което ни накара на врѣмето си, когато бѣхме единна и нераздѣлна да се поскараме съ тѣхъ. Азъ зная доводитѣ въ полза на задължителното гласоподаване — не му е мѣстото да ги диспутираме тукъ сега — но лично съмъ принципиаленъ противникъ на това; и считамъ за доста съмнителенъ демократизма на този, който прѣпорѣчва задължителното гласоподаване.

К. Мирски: Това е право.

Министър-прѣдседател А. Малиновъ: Е добръ, това, което г. Мирски и като него хиляди въ тая страна, могатъ да кажатъ, че е право, вие ми прѣпорѣчвате да го впиша въ основния законъ. (Смѣхъ въ мнозинството)

Г. г. народни прѣдставители! Азъ трѣбвало би да кажа нѣколко думи за чл. 3 отъ конституцията: да-ли споредъ него иматъ право на самоуправление не само общинитѣ, но и околиитѣ и окръжията. Азъ мисля, че иматъ; и това е безспорно.

Но ако азъ почна да се спирамъ върху всѣко едно ваше искане, това безполезно би ни отнело много врѣме, защото не сж тѣ, върху които ние има да законодательствуваме. Но не мога, при все това, макаръ и да чувствавамъ, че съмъ ви отегчилъ, да мина мѣлкомъ нѣкои други въпроси, които тукъ и навънъ, въ печата поне, се повдигаха. Такавъ е, напр., въпросѣтъ за измѣнението на чл. 155 отъ конституцията.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ поддържалъ отдавна и поддържамъ и до днесъ, че чл. 155

отъ конституцията неправилно е изтъкуванъ отъ държавния съдъ — това е моето мнѣние. Но пакъ мисля, че нѣма защо да се измѣнява чл. 155, за да се вмѣкне въ него онова разбиране на работата, което имамъ азъ и нѣкои отъ васъ. За това е доста да измѣнимъ само закона за наказанията, които, съгласно чл. 155 отъ конституцията, се налагатъ на провинившиятъ се министри. Щомъ конституцията трѣбва да бѣде редактирана така, както азъ я разбирамъ, както мнозина отъ васъ я разбиратъ, въ този духъ трѣбва да бѣде прѣредактиранъ споменатиятъ наказателенъ законъ, и тогава държавниятъ съдъ, ако мислите, че е грѣшилъ по-рано, не ще грѣши занаяпрѣдъ. Но това е обективниятъ аргументъ, който мога да ви дамъ, противъ нуждата отъ измѣнението на чл. 155 отъ конституцията. Азъ, обаче, не считамъ, че ще сгрѣшна противъ нѣщо, ако си изповѣдамъ, че мисля, какво днесъ, когато има да съдите нашитъ прѣдшественици, е тактично да дадемъ, въ тѣхна връда по косвенъ начинъ едно ad hoc тълкуване на чл. 155 отъ конституцията. Който съди хората, трѣбва да ги съди споредъ законитъ, които днесъ сж установени, и то споредъ както днесъ тѣ се разбиратъ. Ако ще искаме сега именно да измѣнимъ чл. 155 отъ конституцията, ще личи, че го измѣняваме не поради нуждитъ на българския народъ, а за стамболовиститъ, и това ще ми го кажатъ първи тия — азъ познавамъ нашитъ нрави — които днесъ ме учатъ да измѣня чл. 155.

Отъ мнозинството: Вѣрно!

К. Мирски: Нѣкои си отъ тѣхъ. (Смѣхъ)

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: И това е доста.

Г. г. народни прѣдставители! Искане ми се да свърша съ тия въпроси, които се повдигнаха тукъ, но отъ друга страна не мога, защото боя се да не останатъ нѣкои подъ впечатлѣнието, че азъ съмъ заобиколил „трѣнливитъ въпроси“, и затуй ще кажа още нѣколко думи по тѣхъ и слѣдъ това ще мина на законопроекта си.

Сесията трѣбвало да се свика отъ сама себе си, ако не я свика държавниятъ глава. Това го има въ чужди конституции. Менѣ ми прави впечатлѣние, че кой каквото набути въ нѣкоя конституция, това прѣпоръчва тукъ. Никой не си зададе въпроса: въ нашата страна държавниятъ глава отказвалъ ли е нѣкога самъ свикването на Събранието, ако неговитъ отговорни съвѣтници не сж му давали този съвѣтъ? Азъ поддържамъ, че по нашата конституция тѣй, както е редактирана, държавниятъ глава не може да откаже свикването на сесията на 15 октомври и ние имаме длъжностъ тукъ да кажемъ на държавния глава, че нашата конституция тѣй се разбира, както я азъ разбирамъ, а вие идете да го учите, че не тѣй, а иначе, че той билъ ималъ права, съ които още не е злоупотребявалъ, но които на законно основание би могълъ да упражни. (Смѣхъ въ мнозинството)

Народното събрание не могло да се разтурва, когато не е въ сесия. Почтениятъ г. Мирски излъче дори съ една статия въ в. „Камбана“, за да ни каже, че сме позабравили нашия демократизъмъ, че сега сме поддържали противното, че сме забравили програмнитъ ни рѣшения, че нашата конституция не била ясна по тоя въпросъ. Е, г. Мирски, това не е вѣрно: конституцията ни е добра и нѣма защо да се поправя; ще трѣбва да се поправятъ нашитъ нрави, прѣди всичко, тия на нашитъ партии. Вината въ случая не е на конституцията; тя си е наша. Искате ли примѣри? Та Вие сте по-старъ, по-опитенъ отъ мене, Вие ги знаете и Вие ще ми потвърдите, че азъ говоря самата истина. Текстътъ на нашата програма, която ни цитирахте,

г. Мирски, гласи така — съжалявамъ че я нѣмамъ подъ рѣка — доколкото си спомнямъ, че Събранието не може да се разтурва прѣди да бѣде свикано на редовна сесия.

Министъръ М. Таневъ: Прѣди да бѣде конституирано въ сесия.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Да, прѣди да бѣде конституирано въ сесия. И знаете ли защо се написа това въ нашата програма? Да ви го кажа защо. Въ 1901 г., когато г. Рачо Петровъ направи изборитъ, той ги загуби, и трѣбваше да влѣзатъ въ парламента, повече или по-малко прѣдставени, народната, демократическата и прогресивно-либералната партии. Тогава на държавния глава се даде съвѣтъ да разтури Събранието, прѣди да го свика на сесия. Ние казахме: не, това е противоконституционно, защото не може да се разтурва едно Събрание, прѣди да се е конституирало, прѣди да се е увѣрилъ на дѣло държавниятъ глава, че то е недѣлоспособно, че не може да даде на страната едно правителство, което да се радва на неговото, на Събранието, довѣрие.

К. Мирски: То, обаче, щѣше да бѣде касиране на Събранието, ако бѣше разтурено. (Смѣхъ)

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Ето смисъла на цитираното отъ г. Мирски наше програмно рѣшение. Що се касае до останалитъ случаи, въ които едно Народно събрание се разтурва, когато вече е конституирано, но не е въ сесия, въ тия случаи мисля, че е добръ да се слѣдва този редъ, който се е слѣдвалъ и досега.

К. Мирски: У насъ редътъ е двойкъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Ще Ви кажа, г. Мирски. Ето Ви случай. Азъ утрѣ, да кажемъ, давамъ оставката на кабинета; отидохте си, дойде ново правителство; извърши нѣщо, за което се иска вашето одобрение. Азъ да съмъ, познавайки нашитъ партизански нрави, нѣма да ви викамъ, ако сте мои противници, защото, ако дойдете, не ще вършите работа, а ще партизанствувате. Азъ ще прѣдпочета въ тоя случай да разтуря Събранието и да управлявамъ безъ него до произвеждането на нови избори, които или ще ми дадатъ болшинство, или, ако не ми го дадатъ, ще си отида. Това е дѣйствителността у насъ и другагѣ; такъвъ е билъ, такъвъ е, такъвъ и ще си остане редътъ за разтуряването на Народнитъ събрания у насъ; той не е, разумѣва се, идеаленъ, но се е наложилъ отъ нашитъ нрави и отъ нуждитъ на управлението. Онова, което иска г. Мирски, има го въ нашата конституция, макаръ и да нѣма въ нея по-ясния текстъ на другитъ конституции. Но разликата е въ текста, а не въ принципа. Толкова по тоя въпросъ.

Сега, г. г. народни прѣдставители, азъ ще кажа нѣколко думи въ защита на законопроекта на правителството. Къмъ чл. 13 отъ нашата конституция ние молимъ да се съгласи Народното събрание да се добави една втора алинея. Тя има известното намъ съдържание: (Чете) „Всѣкой се съди отъ естествения си законоустановенъ съдъ, и, слѣдователно, въ никой случай и подъ каквото и да било наименование не могатъ да се създаватъ изключителни сѣдилища или комисии.“ Г. г. народни прѣдставители! Нито въ тоя случай, нито въ други нему подобни азъ не ще отстоявамъ текста на законопроекта, но мисълта, принципътъ, който съмъ желаялъ да вмѣкна въ тоя текстъ. Ако текстътъ на алинея втора отъ чл. 13 не изразява онази мисълъ, която споредъ мотивитъ къмъ законопроекта съмъ искалъ да изразя, народното прѣдставителство ще има възможностъ да го

поправи, но трѣбва да забѣлѣжа тутакси, че азъ, заедно съ другаритѣ си, когато работихме законопроекта, сме прѣдпочитали да си служимъ съ чужда, отколкото съ наша редакция, като сме били при убѣждението, че чуждата редакция, която е практикувана редъ години и която не е дала поводъ за недоумѣние, ще е по-добра отъ нашата. Трѣбва да признаемъ, обаче, специално за алинея втора на чл. 13, че тя е комбинирана отъ нѣколко текста отъ нѣколко различни конституции. Въ комисията азъ ще дамъ по-подробни обяснения, а сега считамъ за нужно да отговоря на съмнѣнията, които сж се породили у нѣкои г. г. народни прѣдставители по поводъ прѣдлаганата отъ законопроекта редакция на чл. 13 отъ конституцията.

Г. г. народни прѣдставители! За да добавимъ една нова алинея къмъ чл. 13, на насъ ни накарала една политическа общесъзната нужда. И азъ мога да йскамъ прокарането на тази реформа, като се облѣгамъ не само на своитѣ политически приятели въ парламента, но и на моитѣ политически противници тукъ. Никой не е противъ тази реформа, което доказва, че тя е наврѣмenna. Не чухъ нѣкой открито да е поддържалъ, че у насъ и занаяпрѣдъ въ мирно врѣме ще трѣбва да сжществуватъ изключителнитѣ сѣдилища. Процесътъ по убийството на Петкова, този по убийството на Бѣлчева сж процеси, които трѣбва да накаратъ всички ни да разберемъ, че можемъ единъ денъ, ако оставимъ стария редъ на нѣщата, да бждемъ осѣдени, прѣди да бждемъ сѣдени. Но казва се — азъ отговарямъ на много адреси, и на тѣзи, които сж извънъ парламента — че прѣмахването на изключителнитѣ сѣдилища за мирно врѣме ще докара пакостъ за България. За една минута се осымнихъ и пожелахъ да видя какъ стои този въпросъ другадѣ, въ държави, на които дори отричатъ правото да се кичатъ, като насъ съ своя демократизъмъ, и видѣхъ, че и въ тия държави изключителнитѣ сѣдилища за мирни врѣмена сж забранени; тѣ функциониратъ само въ случаитѣ, когато по тѣзи или други важни причини цѣлата страна или части отъ нея сж обявени въ военно положение.

Въ конституцията на Пруссия — почвамъ отъ нея, защото това е Пруссия и нейното мнѣние по „изключителнитѣ врѣмена“ и по „изключителни сѣдилища“ е най-вече мѣродавно; тя е една стара полицейска държава, която никой не би се осмѣлилъ да обвини въ лекомислие, въ пристрастие къмъ „либерални“ институции — въ нейната конституция отъ 31 януарий 1850 г., въ ст. 7, изрично е казано, че изключителнитѣ сѣдилища, подъ каквато и да било форма, се забраняватъ, но сжщата конституция, въ чл. 95, нарежда, че отъ такива сѣдилища могатъ да се сѣдятъ провинившитѣ се прѣдъ законитѣ на страната прѣстѣпници, но при условие, ако тѣзи извънредни сѣдилища сж били учрѣдени прѣди извършване на прѣстѣплението. Не знамъ, г. г. народни прѣдставители, но ми се чини, че това, което стана у насъ, да се създаватъ сѣдилища *ad hoc* и *post factum*, подиръ извършване на прѣстѣплението, не става никадѣ по свѣта. Такова едно правосѣдие познаватъ само сръбнитѣ вѣкове, а ние въ XX-то столѣтие не единъ пътъ си послужихме съ него. Е добръ, врѣме е сега, когато измѣняваме конституцията, да направимъ невъзможенъ занаяпрѣдъ сжествуващия досега редъ, който позори България, който не обезпечаваше реда и спокойствието въ тая страна, а го заплашва, който дискредитира авторитета на правосѣдието, който възмущава обществената съвѣстъ. Австрийската конституция отъ 27 октомврий 1862 г., въ § 1, нареждаше сжщото горѣ-долу, като пруска, а слѣдъ измѣнената ѝ отъ 21 декемврий 1867 г., споредъ ст. 2, се допуснаха извънредни сѣдилища, но само въ случай на вънкашна или вътрѣшна опасностъ. Въ чл. 71 отъ италианската конституция

отъ 4 мартъ 1848 г. чисто и просто се казва: „Изключителни сѣдилища и всѣкакви изключителни комисии се забраняватъ“. Конституцията на Испания отъ 8 юлий 1876 г., въ § 16, само едно иска, штоо всѣки да се сѣди отъ сѣдѣ, който е установенъ отъ порано, прѣди извършване на прѣстѣплението, та, ако ще да бжде и изключителенъ сѣдѣ. Що се касае до конституцията на Белгия, тя забранява изключителнитѣ сѣдилища въ чл. 94, Ромъния — въ чл. 104, Сърбия — въ чл. 147, Гърция — въ чл. 191. Сжщото трѣбва да се каже и за конституциитѣ на много други държави. Основайки се, прочее, на опыта на чуждитѣ държави, имайки прѣдъ видъ собствения нашъ, най-послѣ, имайки прѣдъ видъ факта, че никой по този въпросъ не мисли иначе, правителството рискна да прѣдложи интересувашето ни измѣнение на чл. 13 отъ нашия основенъ законъ. Г. Хаджиевъ бѣше много правъ, като каза: „Г. министре! Тѣй както е редактиранъ вашиятъ проектъ, като-чели излиза, че военно-полеви сѣдилища не ще могатъ да функциониратъ и въ военно врѣме“. Отъ мене подобна мисль е била винаги далечъ. И ако моята редакция би могла да даде нѣкому сериозно основание да мисли, че азъ забранявамъ военно-полевитѣ сѣдилища за военно врѣме, то готовъ съмъ тутакси да оттегля законопроекта си. Този въпросъ, който зачеквамъ, зачекна вчера и г. д-ръ Даневъ отъ трибуната. Той каза: „Нашиятъ основенъ законъ нищо не говори за тѣй нареченото осадно положение, за военното положение; това е една празнина, казваше той, която трѣбва да се попълни, защото, ако сме нѣмали врѣмена, които сж изисквали това осадно положение, ще дойдатъ може-би такива, които ще го изискватъ. Азъ трѣбва да забѣлѣжа, че при една сполучлива редакция на чл. 13 отъ законопроекта, която вѣрвамъ и се надѣвамъ, че въ комисията ще направимъ, ние ще задоволимъ и това, което г. Даневъ иска.

Г. г. народни прѣдставители! Небезинтересно е да направимъ едно съпоставяне между тази реформа, която правителството прѣпорѣчва на народното прѣдставителство, и сжщата такава, която сега, въ тоя моментъ, грѣцкото правителство прѣпорѣчва на своето народно прѣдставителство. Нужно е дори да направимъ туй съпоставяне, защото то е поучително въ много отношения. Това съпоставяне, може-би, отчасти поддърѣпа и тѣзи, които поддържатъ, че хичъ не трѣбва да се бута конституцията ни — лоша или добра, по-добръ е да е такава, каквато е — че не трѣбвало да се правятъ въ нея други измѣнения освѣнъ тия, които сж прѣдизвикани отъ историческото събитие отъ 22 септемврий 1908 г. Докато ние, съставителитѣ на проекта, прѣдписвахме, алинея втора на чл. 13 на нашия законопроектъ отъ грѣцката конституция, гражданитѣ на Гърция, които се радваха на тази конституция, измѣнятъ тъкмо онова нейно разпореждане, което ние копирахме въ законопроекта си. Нѣкой, види се, който е чель, какво става у насъ, е ималъ любезността, да ми прати този брой отъ „Le Messenger d'Athènes“, — който съдържа новия проектъ на грѣцката конституция. Чл. 91 отъ грѣцката конституция гласѣше така — азъ ще си позволя да чета по френски, макаръ и да помня, че единъ вѣстникарь, когато четохъ тукъ по френски, ме укори за лошото ми произношение; ще дамъ и сега на своитѣ критици удоволствието да направятъ сжщото — чл. 91 гласѣше така: (Чете) „La constitution de commissions judiciaires et de tribunaux d'exception, sous quelque nom que ce soit, est interdite“, т. е. тѣй, както гласи сегашниятъ, прѣпорѣчванъ отъ правителството законопроектъ, а именно, че изключителни сѣдилища, подъ каквото и да било име, се забраняватъ. Грѣцкото правителство, обаче, прѣдлага сега да се измѣни този членъ така. Вие ще забѣлѣжите отъ новата редакция на чл. 91, че съ нея се разрѣ-

шаватъ редъ въпроси, въ това число и ония, които — не знай, умишлено или случайно — повдигна тукъ г. д-ръ Даневъ. (Чете) „Le vote de la Chambre est nécessaires pour l'établissement de l'état de siège et l'institution de tribunaux d'exception, sauf en cas de danger immédiat. Dans ce cas un décret royal est provoqué par le Conseil des ministres, la Chambre étant convoquée pour statuer sur le maintien de ces mesures dans le délai de huit jours, même si la législature est arrivée à son terme ou si la Chambre a été dissoute — т. е. разрѣшава се на правителството да обявява страната въ военно положение, само, ако това му се позволи отъ Народното събрание; но ако случатъ е толкова спѣшенъ, што не може да се свика незабавно това Народно събрание, въ такъвъ случай министерството обявява военното положение съ единъ декретъ, но въ осемъ дена отъ обявяването му трѣбва да свика Народното събрание, за да се произнесе. Забѣлжително е, че, споредъ цитирания грѣцки проектъ, даже ако Народното събрание е било случайно разпуснато, когато е станало нужно да се объяви военно положение, то това разпуснато Народно събрание може да бѣде свикано. Сѣ нѣщо ще да е накарало грѣцкия народъ да помисли върху чл. 91 отъ своята конституция, който малко въ по-друга и може-би въ по-несполучлива форма е прѣписанъ въ моя законопроектъ като алинея втора на чл. 13 отъ нашата конституция. Отъ туй, обаче, не слѣдва, че азъ ще тегля това законоположение на проекта си — не, тъкмо обратното азъ ще защитавамъ тукъ съ всички сили. Та и тѣ не сж нужни, защото прѣпорѣчваното отъ мене измѣнение се посрѣща отъ всички добри. Азъ ще защитавамъ всѣкога тезата, че изключителни сѣдилища за мирни врѣмена не сж нужни, че тѣ могатъ да сѣществуватъ само за военно врѣме, или когато страната е обявена въ военно положение.

Чл. 17 отъ конституцията се измѣня споредъ проекта ми. Двѣ миѣния върху това, че чл. 17 трѣбва да се измѣни, и най-вече е той, нѣма. Съ това е съгласенъ дори г. Фаденхехтъ, който жестоко, но далечъ не съ знание на въпроситѣ, въ едно публично събрание е критикувалъ законопроекта ми. Тѣй както правителството повдига този въпросъ въ своя законопроектъ, доколкото менѣ е извѣстно, не е билъ вдиганъ досега. Този чл. 17 — ни се казва отъ нѣкон страни — нека си остане такъвъ, какъвто е, безъ измѣненіе. Ако азъ, обаче, бихъ послушалъ тоя свѣтъ и не бихъ замѣнилъ стария чл. 17 въ конституцията съ новия, прѣдлаганъ отъ мене сега, дълбоко съмъ убѣденъ, че вие само за тая погрѣшка, допусната отъ автора на законопроекта, бихте могли да му кажете: „Иди си; ти се готвишъ да викашъ велико Народно събрание, за да оформишъ великото дѣло отъ 22 септемврий 1908 г. и ти не махвашъ онзи членъ отъ конституцията ни, който ти е напомнювалъ, че България е васална, а не независима държава, който ти е напомнювалъ, че нито владѣтелътъ на васалното българско княжество, нито неговото правителство сж имали ония права, които сж дадени въ цѣлия свѣтъ на всички правителства и държавни глави на независими държави“. Азъ счетохъ за нужно въ мотивитѣ къмъ законопроекта си изрично да покажа източникитѣ, отъ които съмъ заимствувалъ чл. 17, защото знаяхъ, че въпросното измѣнение на конституцията ще възбуди недоумѣния, недоумѣния, които ще се дължатъ на непознаване въпроса. И прѣдumiшлено на първо мѣсто въ мотивитѣ си цитирамъ текста на чл. 8 отъ конституцията на французката република, защото искахъ да кажа, че тамъ дори материята, която третира чл. 17 отъ законопроекта ми, се урежда тъкмо тѣй, както е уреденъ и отъ мене. По идеята си, по правата, които се даватъ въ случая отъ законопроекта ми на държавния глава и на неговото правителство, по

задѣлженията, които имъ се възлагатъ, той въ нищо не различава отъ французката конституция и отъ всички други, които сж цитирани въ изложението на мотивитѣ къмъ законопроекта ми.

Г. г. народни прѣдставители! Подобно законоположение на онова, което се съдържа въ чл. 17 отъ законопроекта ми, сѣществува въ ст. 6 отъ конституцията на Австрия отъ 21 декемврий 1867 г., сѣществува въ ст. 8 въ френската отъ 16 февруарий 1875 г., въ грѣцката — въ § 32 отъ 1864 г., въ датската — въ § 19, въ испанската — въ § 55 и много други. Тукъ още му е мѣстото да се уговаря, че конституцията на Испания като-че-ли прави изключение по този въпросъ отъ другитѣ конституции, въ това число и отъ законопроекта ми, който ви прѣпорѣчва правителството за гласуване, защото нейниятъ чл. 55 като-че-ли не дава изобщо никому правото да сключва тайни договори. На дѣло не е така и при внимателно прочитане на цитирания чл. 55 ще забѣлжитѣ, че и споредъ него правата на Испанския суверенъ и на неговото правителство не сж по-други отъ тѣзи, които по интересуващата ни материя има прѣдседателътъ на Френската република. Подобно законоположение на онова, което съдържа чл. 17 отъ законопроекта ми, ще намерите въ § 5 отъ италианската конституция отъ 4 мартъ 1848 г.; въ нидерландската отъ 30 ноемврий 1887 г. — § 59, въ ромѣнската — § 93. На послѣдната пакъ ще се спра за минута, защото могатъ да ми я цитиратъ като конституция, която разпорежда по-друго отъ онова, което прѣпорѣчвамъ азъ да разпорежда въ бѣдѣще българската конституция. Върху това, впрочемъ, привлѣче вниманието ви вчера и многоуважаемиятъ г. Мирски. Въ нея сѣществува само втората алинея отъ законопроекта ми. Не мислете, че отъ тукъ слѣдва, че ромѣнскиятъ държавенъ глава подъ отговорността на своитѣ министри не може да сключва тайни съюзи. Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че държавниятъ глава на Ромѣния не е сключилъ никакъвъ съюзъ противъ България. Но, позволете ми сега тая шега, не бихте ли вие, които неотдавна бѣхте се развивали, че такъвъ съюзъ има? Очевидно, ако го има, то той ще е сключенъ по § 93. Сжщата наредба, като оная въ законопроекта ми, ще намерите въ § 52 на сръбската конституция отъ 2 юлий 1903 г. Имамъ смѣлостъ да кажа, че тя дори се съдържа въ конституцията на Съединенитѣ щати, а именно въ § 8 на статия първа. За да се разбере тя добръ и правилно, нужно е само да се чете съ оная статия, която регулира правото на конгреса. Ако бихте прочели по този въпросъ книгата на Брайсъ, ще видите, че президентътъ на Съверо-американската република, възъ основа на цитирания отъ мене параграфъ отъ конституцията, която иматъ Съверо-американскитѣ щати, има право, които тукъ и на навѣтъ му отричатъ мнозина наши оратори-свободолюбци. За Швейцария нѣма да говоря нищо, защото тамъ прѣдседателя на републиката въ тоя смисълъ, въ какъвто го има Франция, или въ какъвто го иматъ Съединенитѣ щати, нѣма. Трѣбва да забѣлѣжа, че тукъ често пѣти — ще ми простите това изражение — просто се дрънка: въ Франция, и въ Швейцария имало прѣдседателъ — това било сѣ едно. Ама не е сѣ едно — ни по конституция, ни по права, ни по история. Прѣдседателътъ на съюза въ Швейцария се избира само за една година и той получава заплата като обикновенъ чиновникъ — и това е важно — защото ще дойде редъ да приказваме и за цивилната листа.

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ имамъ смѣлостъ да поддържамъ, че дори и при сегашната редакция на чл. 17, на държавния глава заедно съ правителството тацитно е дадено правото да сключватъ тайни договори, но на врѣмето си това бѣ неудобно да се каже открито по много и много причини.

Въ Берлинъ, дѣто разпожсаха Санстефанска България, и въ Петербургъ, дѣто приготвиха проекта на конституцията ни, тъй се бѣха сложили обстоятелствата, че трѣбваше да се мисли хемъ за новосъздаденото българско княжество, хемъ за Турция, която бѣ побѣдена, но която въ Берлинъ тогава имаше повече приятели, отколкото ние и нашата освободителка. Но както и да е, ако тълкувате чл. 17 въ свързка особено съ чл. 92 отъ конституцията ни, ще се съгласите съ мене, че съмъ правъ какво сж ществено чл. 17 отъ законопроекта ми не се различава отъ сегашния чл. 17 отъ нашата конституция. Чл. 92 отъ конституцията гласи: „(Чете) „Събранието може да поканва министритѣ и комисаритѣ да дойдатъ въ засѣданието, за да даватъ потребнитѣ свѣдѣния и разяснения. Министритѣ и комисаритѣ сж длѣжни да дойдатъ въ Събранието и да дадатъ лично исканитѣ обяснения. Министритѣ и комисаритѣ подъ своя отговорностъ могатъ да прѣмѣлчаватъ такива работи, за които, ако се разгласи не о врѣме, може да се поврѣдять държавнитѣ интереси.“ Кои сж тѣзи работи, за които министритѣ иматъ право да „прѣмѣлчаватъ“? Тѣ сж работи, въ които сж замѣсци, прѣди всичко, интереситѣ на трети лица, на чужди държави, на разни, да кажемъ склочени съ тѣхъ военни конвенции и пр. Азъ не зная, но може-би България да е имала нѣкога такива тайни договори, които вие не знаете и, колкото да ви е мѣчно, ще ви кажа, че никога нѣма да ги научите. Повече: съ това, че не ще желаете да ги научите, вие ще направите добро на народа си; но, ако бихте поискали да ги знаете въ всичкитѣ имъ подробности, ще му направите зло. Инакъ може да се разсжждава отъ когото щете тамъ, въ казиното, билъ той Фаденхехтъ, или другъ нѣкой, но не и отъ отговорни не само за дѣлата, но и за думитѣ си хора. Азъ поддържамъ, прочее, че тѣзи права, що даваме сега на царя, подъ отговорността на правителството, той ги има и сега, и това трѣбва открито да се каже, нѣма защо да хипокритствуваме, да прикриваме истината. Единъ сериозенъ нашъ държавникъ — не ще му назовавамъ името — ми казва: „Г. Малиновъ! Това е тъй, това е вѣрно, сключвали сж се и ще се сключватъ тайни договори, каквото и да се впише въ конституцията, но не дѣйте, за Бога, го казва; такъвъ е народътъ ни, демагогствующата ни интелигенция. Тѣ искатъ да ги лѣжете; направете това и пакъ вървете изъ своя пѣтъ — изъ този, що изискватъ интереситѣ на България, на държавата“. Нито народътъ, нито интелигенцията му сж такива, каквито ми ги рисувахе моя събесѣдникъ, поради което рѣшихъ въ законопроекта си да имъ кажа истината. Тя е толкова ясна и силна, щото не ще могатъ да я замѣгляватъ никакви празнословци.

Но, г. г. народни прѣдставители, направи се една бѣлѣжка, и ти бѣше направена почти отъ всички и затова готовъ съмъ да я взема подъ внимание. „Да“ — каза ни се — и се радвамъ, че се казва не само отъ хора, които сж управлявали България, но и отъ хора, които еднакво съ тѣхъ милѣятъ за нея, за нейнитѣ интереси, безъ да сж я управлявали. „Да, чл. 17 тъй, както е редактиранъ сега, трѣбва да сжществува; ние ще ви го вотираме; ние ще дадемъ открито право на българския царъ и на правителствата му да сключватъ съюзи, ако тѣ сж отъ полза за България, но искаме да отговаря въ тия случаи нѣкой, ние искаме държавниятъ глава да не ги сключва за своя смѣтка, по свои лични съображения; ние не искаме да ги знаемъ, защото, като народни прѣдставители, работимъ не за удовлетворение на любопитството си, а за народа си; но, ако ние не можемъ да ги знаемъ, нека ги знаятъ тѣзи, които отговарятъ прѣдъ насъ — правителствата. И само такива договори, които държавниятъ глава сключи съ знанието и подъ отговорността на правителството си,

тѣ ще сж договоритѣ, които ще зачете българскиятъ народъ“. Но, г. г. прѣдставители, само за тѣзи договори се говори въ проекта на чл. 17, и ако това не сж знаели ораторитѣ, що сж разглагогствували изъ площадитѣ, то това сж знаели и знаятъ, азъ съмъ убѣденъ, всичкитѣ ми до единъ тукъ, слушатели, защото тѣ знаятъ що разпорежда чл. 18 отъ конституцията ни.

Д. Мишевъ: Вѣрно!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Но, поправете редакцията на чл. 17, кажете изрично онова, що отъ само себе си се разбира; нищо нѣмамъ противъ това; напротивъ, искамъ го, за да прѣстанатъ всички да демагогствуватъ и да фабрикуватъ разни измислици. Помните добръ, че единъ народенъ прѣдставитель тукъ, въ Събранието, ни каза: „Г. Малиновъ! Съгласете се да се каже изрично въ законопроекта, че царътъ само съ съгласието на правителството може да сключва тайни договори, защото ще трѣгнатъ по кръчмитѣ всѣкакви ужъ доброжелатели на българския народъ и дяволъ знае какви дивотии ще му говорятъ; ще го лѣжатъ, съ лѣжитѣ си ще му изтрѣгнатъ довѣрието и ще мислятъ, че съ лѣжи взето довѣрие е поредъчно, отколкото да се каже една истина въ конституцията открито. Ако не се съгласите на това, не ще се посвѣнятъ дори да ви обвинятъ, че сте посегнали на правдинитѣ на народа, че сте уголѣмили прерогативитѣ на държавния глава“. Г-да! Не съмъ тъпкалъ правдинитѣ на народа, пазилъ съмъ ги като окоото си и ще ги пазя повече отъ моитѣ критици. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Трѣбва да кажа тукъ, отъ тази трибуна, че положението ми не ми позволява да излѣза на площада, за да кажа на мнозина свои политически противници, че подъ булото на науката, подъ това ужъ на народнитѣ интереси, не се гони друго, освѣтъ площадна вулгарна демагогия“. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

И. Хаджиевъ: Нѣкога ги насърчавахъ и ваши хора.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: И тъй, за да успокоимъ всички, за да примиримъ всички върху чл. 17, моля народното прѣдставителство да го редактираме въ смисълъ, че всички тайни договори се сключватъ съ знанието и подъ отговорността на министритѣ. За Бога, но човѣкъ може да побѣсиѣ нѣкой пѣтъ, като чете като този вѣстникъ, който пише — елате го вижте.

И. Хаджиевъ: Не се сърдете.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: „Малиновъ въ своя законопроектъ заличи думата „народъ“. И вие нѣма да ми позволите да се сърдя! Ще дойде день, когато ще заличаватъ и на дѣло „народа“, но вие тогава ще мълчите, не ще смѣете да говорите — тамъ вие водите България. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Моля за отидихъ, г. прѣдседателю.

Прѣдседателъ: Давамъ 5 минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Ще ми простите, че се връщамъ къмъ единъ въпросъ, изчерпанъ вече. Но блазни ме да релевирамъ единъ фактъ, който се е отъ значение за разискванията по законопроекта.

Единъ отъ народнитѣ прѣдставители бѣше прѣдложилъ, между прочемъ да се угодѣми кворумътъ, който е нуженъ за гласуването на единъ законопроектъ, а именно: да се постанови, щото единъ законопроектъ, за да може да бѣде вотиранъ отъ едно обикновено Народно събрание, при гласуването му да присѣтствуватъ поне половината отъ народнитѣ прѣдставители. Тѣй разпореждаше, въ реда на многото други конституции, и грѣцката. Нашата конституция, измѣнението на която се иска, разпорежда, че достатъчно е да присѣтствуватъ $\frac{1}{3}$ отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, за да има нужния кворумъ за вотирането на единъ законъ. Прѣпорѣчва ни се да вземемъ по въпроса наредбата на грѣцката конституция.

Д. Драгиевъ: На нашата, старата.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: А отъ вѣстника, който чета сега, излиза, че грѣцкото министерство прѣпорѣчва на депутатитѣ си да взематъ съответния текстъ отъ българската конституция, защото се било констатирало едно нѣщо, което не може да се постави въ заслуга на грѣцкия парламентъ, че народнитѣ прѣдставители манкирали на дълга си, не посѣщавали редовно събранието, и заради това трѣбвало да се даде право да гласуватъ отъ името на народа тѣзи, които чувствуватъ отговорността си прѣдъ него, а другитѣ да се игнориратъ, защото човѣкъ, който манкира на дълга си, не заслужава да му държишъ смѣтка. Съ това изчерпвамъ и въпроса, съ който помежду многото други се занимавахъ нѣкои отъ народнитѣ прѣдставители.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ казахъ, че правителството се е мѣжило да направи всичко, което е нужно, щото законопроектътъ му да излѣзе такъвъ, какъвто е, т. е. да не посѣга ни върху една отъ правдинитѣ на българския народъ, да не му направи институции, които той не познава въ своята история и ползата отъ които е много проблематична. И, може-би, затова бѣха казани онѣзи нѣколко силни думи, които чухте прѣди нѣколко минути и за които съжалявамъ, но съгласете се, че е мѣжило на едно правителство, когато неговитѣ най-добри побуждения се тѣкуватъ въ смисълъ, че то било готово дори да заличи въ конституцията самата дума „народъ“.

Законопроектътъ прѣдвижда едно измѣнение и на чл. 19 отъ конституцията. Измѣнението, което правителството прѣпорѣчва да се направи въ този параграфъ отъ основния ни законъ, не засѣга принципа, а формата. Нашата конституция въ чл. 19 е по-либерална отъ тия на много други по-демократични отъ насъ страни. Смисълътъ на чл. 19 отъ основния ни законъ е този, че държавниятъ глава нѣма право да управлява държавата си, когато не е въ нея. Това разпорежда чл. 19. Това трѣбваше ние да запазимъ и това запазиме.

Г. г. народни прѣдставители! Ние поправихме чл. 19 тамъ, дѣто трѣбваше да се поправи. Той разпорежда, че държавниятъ глава има право да си назначи замѣстникъ, когато било по частни работи, било по държавни, напуца прѣдѣлитѣ на България. Но конституцията нищо не казваше, кого може да назначи той за замѣстникъ. Наистина, държавниятъ глава никога не е разбиралъ криво онова право, което му дава чл. 19 отъ конституцията. По-рано той е възлагалъ, въ свое отсъствие, управлението на страната на министъръ-прѣдседателя; по-послѣ той е започналъ да възлага и възлага досега, управлението на страната, въ свое отсъствие, на Министерския съвѣтъ. Той е дѣйствувалъ въ случая съвършено правилно, защото, аслж, когато е отсъствувалъ отъ България, нейното управление той е

трѣбвало да оставя на тѣзи, които отговарятъ за управлението и прѣдъ него, и прѣдъ народното прѣдставителство, сир. на правителствата си. Ние сметохме за нужно да впишемъ въ конституцията, че държавниятъ глава може да назначава за замѣстникъ не когото иска, а само тѣзи лица, които едно велико Народно събрание счете, че могатъ да го замѣстятъ въ случай на отсъствие, т. е. прѣсто-лонаслѣдникътъ, когато той е пълнолѣтенъ — както това разпорежда, ако се не лѣжа, чл. 53 и отъ сръбската конституция — или Министерскиятъ съвѣтъ. Съ тази поправка ние сме внесли една ясностъ въ материята, която ни занимава, и тази ясностъ е отъ естество да прави текста на проекта, въ всѣки случай, за прѣдпочитане отъ този на сега дѣйствующата конституция. Защо „понѣкога“ — тѣй е казано въ законопроекта — прѣсто-лонаслѣдникътъ трѣбва да бѣде оставянъ за замѣстникъ на държав-ната глава — за това съображението сѣ изложено въ мотивитѣ, които придружаватъ законопроекта, та да ги повтарямъ, ще каже да губя врѣмето си само.

Колкото до неудобството да управлява страната единъ 18-годишенъ прѣсто-лонаслѣдникъ — неудобство, върху което се привличаше вниманието на правителството — не ми се вижда такова, което да ми дава основание да направя исканата отъ нѣкои г. г. народни прѣдставители отстъпка. Азъ считамъ, че ще бѣде отъ полза за прѣсто-лонаслѣдника, като бѣдѣщъ владѣтель, да се назначава за замѣстникъ. Трѣбва да забѣлѣжа, че и по тоя случай пакъ се намѣриха хора, които да казватъ, че правителството било направило една концесия на държавния глава, като му е дало възможностъ да назначава пълно-врѣстния си прѣсто-лонаслѣдникъ за свой замѣстникъ. Партизанщина ли, неусвѣдомленостъ ли, не зная; но нѣка не се забравя, че по стария текстъ на чл. 19 отъ основния ни законъ държавниятъ глава имаше правото да си назначи за замѣстникъ въ всѣкиго, въ това число и прѣсто-лонаслѣдника. Да се излиза сега да се твърди по мегдани, че сме били дали една концесия повече на царя, когато противното е вѣрно — не зная какъ да се охарактеризира тази линия на поведение. Нека я охарактеризирамъ „лазители на правдинитѣ на българския народъ“.

Прави се и друго едно измѣнение на чл. 19. То е слѣдното: въ конституцията се казва, че държавниятъ глава, всѣки пѣтъ, когато напуца прѣдѣлитѣ на царството, трѣбва съ прокламация да обяви народу за излизането си изъ прѣдѣлитѣ на България. Врѣме е прокламацията, този тържественъ актъ, да не се профанира. Споредъ моето убѣждение, това бѣше профанация: отиде ли за единъ день въ Сърбия царьтъ или прѣсכותи Дунава, може-би по частна работа — трѣбва веднага и безъ друго да оповѣсти за това съ прокламация. Безспорно е, че народътъ има право да знае, кѣдѣ ходи неговиятъ държавенъ глава, а държавниятъ глава има дългъ да му съобщава, когато напуца държавата ни, по „прокламация къмъ възлюблениа народъ“ само за това не се издава никѣдѣ. Затова ние казваме въ нашия проектъ, че той ще съобщава за това на Министерския съвѣтъ.

Единъ отъ ораторитѣ, чини ми се, г. Теодоръ Теодоровъ, каза: „Това е добро нѣщо, противъ него нѣмамъ нищо, но малко е държавниятъ глава да съобщава за излизането си изъ България на Министерския съвѣтъ; послѣдниятъ на свой редъ трѣбва да съобща за това, чрѣзъ „Държавенъ вѣстникъ“ на народа“. Това, каза ни г. Теодоръ Теодоровъ, не личи отъ текста на проекта да е така. Истина, не личи, и истина е, че добръ е да личи. Приемаме тази бѣлѣжка.

Ето ви на реда си вече третата статия, въ която правителството е готово да внесе онѣзи поправки, които се искатъ отъ народното прѣдставителство и

върху нуждата от които му беше привлечено вниманието от същото.

Минавам на чл. 24. Предполагах, че по всяко друго изменение ще се говори, но по това — не пушах. Обаче и по него, не толкова тук, в парламента, колкото извън него, се говори повече, отколкото бѣ нужно. Извън парламента, по единъ съвсѣмъ очевиденъ начинъ, се интригуваше, че правителството, чрезъ изменението на чл. 24 отъ конституцията, е искало да каже на държавния глава и на българския народъ, че прѣстопронаслѣдникътъ ни билъ такъвъ на дѣло, но не и по право. Отвѣтъ се говорѣше даже, че правителството, съ изменението на този параграфъ отъ конституцията, било направило концесии — на кого ще помислите? Разбирамъ, на народната партия — тя е, която повдигна въпроса за изменението на този членъ. Но не, тя не била наравена на народната партия, а на „лѣвитѣ елементи“ въ страната. Тукъ даже единъ отъ народнитѣ прѣдставители по единъ много майсторски начинъ каза: „Защо бѣше това изменение? Та нема вие, правителството, нема българскиятъ народъ се е съмнѣвалъ, че наслѣдникътъ на българския прѣстолъ е този, който е? Защо ви бѣше нужно да повдигнете тия рѣни?“ Прѣзъ умъ не ми минаваше, че и това изменение на конституцията може да даде поводъ за приказки, за да не кажа друга, по-остра дума. Ние измѣнихме статията за това само, защото трѣбваше да назовемъ нѣщата съ собственитѣ имъ имена. Съжалявамъ — дотогазъ посоченитѣ обвинения и подозрѣния сѣ неоснователни — че отнѣхъ на парламента нѣколко минути врѣме да говоря по тѣхъ.

Да минемъ, прочее, къмъ изменението на чл. 35. Г. г. народни прѣдставители! Въ законопроекта си правителството било прѣдложило новата редакция на чл. 35 отъ конституцията ни съ нѣкъда да даде единъ денъ възможностъ на държавния глава, по споразумѣние съ своитѣ услужливи съвѣтници, да си създаде една цивилна листа отъ много и много милиони. Навѣтъ — вѣстникътъ сѣ прѣдъ мене — дори фиксираха бѣжщата цифра на цивилната листа, въ размѣръ на петъ милиона лева. При това се подмѣта още, че, наистина, въ законопроекта си правителството успѣло да прокара нѣкои добри нѣща, но прокарването на тѣзи нѣща то е платило съ изменението на чл. 35 отъ конституцията. Когато обвиняватъ въ подобни нѣща едно правителство, то има право да каже, че, по всяка вѣроятностъ, обвинителитѣ сѣ способни на подобни сдѣлки. Това е отговорътъ, който заслужаватъ и който мога да дамъ на обвинителитѣ си. Но да се разберемъ върху изменението. Въ нищо сжществуно не е измѣненъ чл. 35 отъ конституцията. По него, по този членъ, колко пжти се е говорило въ парламента, и когато е трѣбвало, и когато не! И, както забѣлжи г. Теодоръ Теодоровъ, що краснорѣчие се е развивало по него! Искамъ да кажа моето разбиране на чл. 35 отъ конституцията и, ако то е погрѣшно, азъ не бихъ ималъ нищо противъ да бѣда поправенъ. Стариатъ текстъ на чл. 35 гласи: (Чете) „Народното събрание опрѣдѣлява за одържане на княза и на неговия дворъ 600.000 франка на година“. Ако статията свършваше тукъ, щѣше да бѣде повече отъ ясно, че цивилната листа на държавния глава не може да бѣде нито 599.999 л., нито 600.001 л.; но тя тукъ не свършва. Втората половина на сжщия членъ разпорежда слѣдното: (Чете) „Това количество“ — 600.000 л. — „не може да бѣде нито уголѣмено безъ съгласието на Народното събрание, нито намалено безъ съзвонението на княза“. Слѣдователно, нашата конституция прѣдвижда една не фикска сума, а една сума, която може не само да бѣде уголѣмена, но може да бѣде и намалявана; т. е. тя може да слѣзѣ и подъ цифрата 600.000 л., стига да се съгласятъ двѣтъ заинтересо-

вани страни по тоя въпросъ, т. е. държавниятъ глава и господарътъ на народната пара — народното прѣдставителство. Това разпорежда чл. 35 отъ конституцията. Въ що го измѣня проектътъ? Прѣди, обаче, да кажа това, трѣбва да кажа слѣдното. Отъ години наредъ до днешенъ день всѣки пжтъ, когато се вотираше бюджетътъ отъ Народното събрание, всѣки пжтъ, повтарямъ, и цивилната листа на държавния глава се вотираше тѣй-же, както заплатата на всѣки единъ държавенъ служителъ, т. е. тя се вотираше съ законъ. Споредъ тоя законъ, днесъ цивилната листа е 1.250.000 л. Може ли Народното събрание, безъ да е чуло съответната декларация на министъръ-прѣдседателя, който въ извѣстни случаи тукъ говори отъ името на държавния глава — че той, държавниятъ глава, е съгласенъ да му се намали цивилната листа — да я намали, да кажемъ, отъ 1.250.000 на 1.249.000 л.? Азъ мисля, че не, както мисля, че тоя нейнъ размѣръ не бихте могли и да уголѣмите дори безъ съгласието на държавния глава. Цивилната листа, прочее, на царя, по нашия основенъ законъ, е цивилна листа въ такива или въ други размѣри, въ каквито ще бѣде установена отъ двата фактора, но единъ пжтъ установена, тя не може да се намалява или уголѣмява безъ изричното съгласие на сжщитѣ фактори. И изменението на чл. 35 отъ конституцията, което правителството прѣпорѣчва, е изменение, продиктувано само отъ съображения, за които тукъ, отъ трибуната, ви говори г. Даневъ, сир. да се прѣстане всѣка година да се говори и разисква по нея. На това трѣбва да се тури край; трѣбва да се изработи законъ, който да опрѣдѣли размѣра ѝ и всѣка година да се вписва въ бюджета чистотъ и просто „съгласно закона“ — толкова, колкото той ще прѣдвиди. Това сѣ то съображенията ни, които прѣдизвикаха изменението на чл. 35 отъ конституцията. Но при редакцията на чл. 35, която правителството прѣдлага, отваряла се широко вратата за държавния глава да може да си издѣлствува една голѣма цивилна листа. Та нема тази възможностъ не сжществува и сега? Не законитѣ затварятъ вратата, която води къмъ държавното ковчежничество, а този, който държи ключа на това ковчежничество. Каквито и закони да пишете, ако пазителътъ на ковчега не знае да държи ключоветѣ здраво, законитѣ не ще ви помогнатъ.

Г. Даневъ ви каза тукъ: „И азъ мислѣхъ да направя тази работа съ обикновенъ законъ, но моето царуване бѣше кратковрѣменно, та не успѣхъ“. Но ми се чини, г. г. народни прѣдставители, че такъвъ законъ имаше въ миналото, който опрѣдѣляше цивилната листа да бѣде единъ милионъ лева, но защо се отмѣни — не зная. Споредъ мене, редакцията, която прѣдлагаме на чл. 35, има дори своитѣ достоинства. Азъ зная, че често пжти е ставало приближително така: вотира се бюджетъ; правителството вписва първоначално въ него за цивилната листа, да кажемъ, единъ милионъ лева; тамамъ ще се вотира, стане министъръ-прѣдседателъ и каже: „Два милиона лева“; — „болшинство“, и свършва се. А когато ще имате законъ, нѣма да мине тѣй лесно и тѣй случайно този въпросъ.

Г. г. народни прѣдставители! Какъ стои този въпросъ въ чужбина, какъ е поставенъ той въ чуждитѣ конституции? По тия питання говори народниятъ прѣдставителъ г. Караневъ — не зная тукъ ли е. Той ни каза, че нидерландската конституция прѣд-виждала една цифра фикска; толкова, казвала тази нидерландска конституция, ще получава държавниятъ глава — ни повече, ни по-малко; тя била забранявала да се занимаватъ съ тоя въпросъ обикновенитѣ Народни събрания. Азъ имамъ прѣдъ себе си само конституцията отъ 1887 г.; въ нея не намѣрихъ подобно разпореждане; може-би — не спора — да е сжществуващо въ нѣкоя друга, по-раншна.

Д. Каранешевъ: Сжествува въ конституцията отъ 1848 г.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Може-би подобна наредба да сжествува дори и сега въ нѣкои конституции. Обаче въ повечето отъ тѣхъ подобна наредба не сжествува. Ето какъ се урежда този въпросъ въ повечето страни.

Въ Гърция, споредъ конституцията, държавниятъ глава получава 1.125.000 драхми. Но тая цифра, казва конституцията, не може нито да се намали, нито да се уголѣми, безъ съгласието на двата фактори — сжщото, ама буквално сжщото, както е и у насъ, съ тази само разлика, че тамъ цивилната листа е 1.125.000 драхми, а у насъ 600.000 л. Въ другитѣ конституции, които ще назова тукъ, този въпросъ се нарежда различно. Едини прѣдвигдатъ — и тѣ сж повечето — цивилната листа да се опрѣдѣля за цѣлото царуване на единъ даденъ владѣтель, и всѣки пътъ да се прѣвотирва при възцаряването на новъ такъвъ. Сжщо тѣй се урежда и въпросътъ за цивилната листа или за заплатата на президента на Съединенитѣ-шати. И забѣлжете, че въ конституцията на Съединенитѣ-шати изрично е казано, че единъ пътъ вотирана, тя не може да бѣде ни намалена, ни уголѣмена. И забѣлжете още, че тамъ президентътъ на републиката се избира за четири години само, ако помня добръ. Но има хора, които намиратъ, че началото, щото цивилната листа въ конституционнитѣ монархии да се опрѣдѣля за прѣзъ цѣлото царуване на монарха, което може да трае 40—50 години, е неудобно и несправедливо, тѣй като това, което е опрѣдѣлено за цивилната листа въ началото на едно царуване и което, може-би, да се вижда много, къмъ края на сжщото царуване, слѣдъ 20 и повече години, може да излѣзе, че е извънредно малко. Очевидно е, прочее, че има нѣщо несправедливо въ опрѣдѣляване размѣра на цивилната листа по тоя начинъ. Казахъ ви вече, какъ гръцката конституция урежда въпроса. Трѣбва да добавя само, че, споредъ нея, цивилната листа не може да бѣде увеличена по-рано отъ 10 години, т. е. тя може да се увеличава, но слѣдъ единъ периодъ отъ 10 години. Датската конституция разпорежда, че цивилната листа се опрѣдѣля съ законъ за цѣлото царуване. Италианската конституция, въ чл. 19, разпорежда сжщото, нидерландската — сжщото, португалската — сжщото; ромѣнската, сръбската, въ чл. 76, малко по-инакъ, ми се струва, уреждатъ тоя въпросъ. Едно е важно да се забѣлжи, че нито въ една отъ тѣзи конституции не е фиксиранъ размѣрътъ на цивилната листа, ни минимумътъ, ни максимумътъ ѝ. Не е истина, че въ повече отъ конституциитѣ билъ фиксиранъ размѣрътъ на цивилната листа: въ едни до 1 милионъ, въ други до 2 милиона, въ трети до 5 милиона лева и т. н. Конституциитѣ по свѣта не се ревизиратъ тѣй леко, както у насъ. Тамъ хората знаятъ, че мжно и пенужно е да се свиква велико Народно събрание, само за да вотира той или онзи размѣръ на една цивилна листа, та затова сж възложили тази задача на обикновенитѣ народни събрания, които да могатъ съ единъ законъ, при встъпването на държавния глава на прѣстола, да му вотиратъ цивилната листа, и то за прѣзъ цѣлото му царуване. Тѣзи, които критикуватъ тази система — тя сжествува и въ Англия — констатиратъ, че при нея цивилната листа много по-бърже расте, отколкото ако се опрѣдѣля по начина, който ние имаме. Сжщитѣ констатиратъ, че когато се възцарява единъ владѣтель, народниятъ ентузиазъмъ бива извънредно голѣмъ, а народътъ, който се е ентузиазиралъ, бива спрѣмо новия си владѣтель не само щедъръ, но дори разточителенъ.

По въпроса изобщо за цивилната листа прочетохъ слѣдното въ книгата на проф. Орбана, която

намѣрихъ въ библиотеката на г. Моллова, „Droit constitutionnel de la Belgique“. Ще го прочета и вамъ безъ да го коментирамъ. Въ това, що ще чета, всѣки ще намѣри каквото му е нужно — и за, и противъ; но въ думитѣ на току-що споменатия професоръ ще намѣрите и онова, което често се забравя, когато се третира въпросътъ за цивилната листа. (Чете) „Уреждането на цивилната листа не почива само върху идеята, че държавниятъ глава има право, като всѣко длъжностно лице, на едно прилично възнаграждение, но особено върху необходимостта да се осигури на първия въ страната магистратъ блѣсъкъ и престижъ“ — това не е толкова важно за насъ — „и независимостта, отъ които той надлежи да бѣде окруженъ не само au point de vue intérieur, т. е. не само отъ вътрѣшна гледна точка, но и отъ гледището на интернационалитѣ сношения. „Кралътъ“ — говори се за Белгия — „трѣбва да бѣде свободенъ отъ необходимостта да чака годишнитѣ си доходи отъ добрата воля на своитѣ подданици. Това е, казва Макарелъ, условие на пълна независимост. Идеалътъ би билъ: цивилната листа да бѣде утвърдена неизмѣнно съ единъ конституционенъ текстъ, та да се избѣгнатъ нападенията на законодателната властъ, която ще бѣде принудена да вписва сумата на цивилната листа въ бюджета всѣка година. Но за туй не трѣбва и да се помислюва, защото абсолютната неизмѣнностъ на цивилната листа е дѣло невъзможно. Цѣната на пѣщата въ живота, икономическото положение, финансовитѣ нужди се измѣнятъ не само споредъ личнитѣ обстоятелства на суверена и сѣмейнитѣ му такива, но дори и споредъ международнитѣ, въ които кралътъ може да се намѣри и които изискватъ, щото цивилната му листа да може да бѣде поне въ известна епоха подлѣжаща на ревизия“. Трѣбва да забѣлжа, прѣди да свърша цитата, г. г. народни прѣдставители, че въ нѣкои конституции, които опрѣдѣлятъ цивилната листа за прѣзъ цѣло царуване, има наредби, които държатъ смѣтка на тѣзи нѣща, за които ви говори авторътъ, когото ви цитирамъ. Тамъ, въ тѣзи конституции — не въ всички, разумѣва се — се опрѣдѣля апанажъ не само за прѣстолонаследника, но и за съпругата на държавния глава, па не само за нея, но и за всички дѣца на владѣтеля. Но не е само това: опрѣдѣля се и сестра за дѣцата отъ женския полъ; съ една дума държи се смѣтка, че опрѣдѣлената за цѣлото царуване цивилна листа може да се окаже недостатъчна, тѣй като прѣзъ това врѣме може да се измѣни сѣмейното положение на владѣтеля, могатъ да се уголѣмятъ неговитѣ разноси, може да заскѣпнѣе животътъ и т. н. Но да продължимъ започнатия цитатъ: (Чете) „Не се пожела за Белгия“ — казва той по-нататкъ — „цивилната листа да се разглежда всѣка година, както въ Норвегия“ — и както е у насъ — „или всѣки 10 години, както е въ Гърция. Очевидно е, че е прѣдостатъчно и необходимо цивилната листа да се подлага на подновяване при всѣко ново възцаряване. Чл. 77 отъ нашата конституция, по подражание на английското право, на французката харта, на фундаменталния холандски законъ и даже на федералната конституция на Съединенитѣ шати“ — която ви цитирахъ и азъ — „изисква, щото цивилната листа да бѣде фиксирана отъ единъ законъ въ началото на всѣко царуване и за прѣзъ цѣлото му врѣме. Да забѣлжимъ, при това, че въ конституцията не сжествува никаква опрѣдѣлена сума, нито минимумъ, нито максимумъ... Прилично е, казва Макарелъ, вѣтътъ да стане въ първото законодателно Събрание слѣдъ възцаряването на краля, т. е. въ този периодъ на érapchement, на възхищение — или какъ да кажа — което става между краля и неговия първъ парламентъ, та да остане тоя вѣтъ постоянно за цѣлото царуване на монарха и за да

може той по-леко да регулира своите разходи за цялото царуване, защото ще бъде противно на достоинството и на независимостта на короната, ако цивилната листа бъде предмет на постоянни дебати и тъй тя да стане прицелната точка на партизански страсти, на републикански възбуждения и на завислива критика, макаръ че Дево забълбза на конгреса, че истинската причина, която въодушевява смълитъ, *mais trop absolut*, умове, въ всеки случай не е отъ икономически характеръ. Най-доброто оправдание на чл. 77 се намира въ *Federaliste*; тамъ четемъ, подписанъ отъ Хамилтона, слѣдующия пасажъ въ полза на цивилната листа на президента на Съединенитѣ-штати: „Законодателното събрание, като ще разполага съ произволната властъ върху заплатата и доходитѣ на върховния магистратъ, ще го направи покоренъ на нейната воля, ще го държи въ рѣцѣтъ си“, и затова като-че-ли е лошо съ конституционенъ законъ да се опрѣдѣля цивилната листа на държавния глава за прѣзъ цялото му царуване“. Е добръ, ако е въпросъ да се пошегуваме, ще ви кажа: азъ ви давамъ възможностъ съ законопроекта си да опрѣдѣляте цивилната листа на царя всѣка година съ законъ, та по тоя начинъ да го държите въ рѣцѣтъ си. (Смѣхъ въ мнозинството)

По чл. 38 нищо нѣма да кажа, освѣнтъ слѣдното по казаното отъ г. Стамболийски. Отсега нататкъ българскитѣ царе, които желаятъ да бждатъ български царе, трѣбва да изповѣдватъ религията на своя народъ; това го има и въ старата конституция. „Но, каза г. Стамболийски, защо да се бъркаме въ вѣрвата на човѣка?“ И азъ съмъ на неговото мнѣние, и азъ мисля, че владѣтельтъ може да си изповѣда каквато ще вѣра, но, г. Стамболийски, българскиятъ народъ не е нито на моето, нито на Вашето мнѣние, а то важи.

К. Мирски: Туй е работата.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Чл. 55 е измѣненъ затова, защото върху пуждата отъ това измѣнение привлечаха мнозина вниманието ми, въ това число и водителтъ на народната партия, г. Геновъ. Въместо тукъ въ сѣбота да се занимаваме съ 55 прошения за приемане на чужденци за български подданици, е за прѣдпочитане да се нареди единъ законъ, споредъ който изпълнителната властъ да ги признава за такива, помъгъ удовлетворяватъ на условията, които ще изисква законътъ. Това измѣнение е безъ особено значение.

Чл. 72 заслужава малко повече внимание. И ви заявявамъ, г. г. народни прѣдставители, че и по тоя въпросъ съ васъ въ комисията азъ съмъ готовъ да поработимъ сериозно, щото да може наистина да се прокара въ конституцията това, което правителството желае да се прокара. Трѣбва, обаче, тутакси да забълбжа, че чл. 72, тъй както е редактиранъ, е прѣписанъ отъ една чужда конституция; на врѣмето си, въ комисията, азъ ще ви посоча отъ коя, и отъ кой нейтъ членъ, защото иначе бихъ изгубилъ много врѣме да дира сега блѣжкитѣ си. Какво иска правителството да постигне съ прѣпоръчаното измѣнение на чл. 72 отъ конституцията? То иска пакъ да направи това, което, споредъ неговото разбиране, съ желае отъ всинца, отъ всички, безъ изключение, партии. Има много нѣща, които се желаятъ отъ една, въ на които се противопоставя друга; а досега, както виждате, на прѣпоръчанитѣ отъ правителството измѣнения въ конституцията по принципъ нито една отъ партиитѣ не се е противопоставила; противопоставиха се на чл. 17, но се надѣвамъ, че съ поправката, която ще приема въ комисията да се направи въ чл. 17 отъ законопроекта, и по тоя въпросъ ще бждемъ всички солидарни. Правителството, прѣди всичко, счита, че военни сѣдилища и въ България, както на-

всѣждѣ, трѣбва да съществуватъ, безъ тѣхъ не може днесъ-завднесъ. Има умове свѣтли, смѣли умове, които мислятъ, че тѣ сж неужни, че и безъ тѣхъ би могла да живѣе България; но тѣ сж единици. Така или иначе, военнитѣ сѣдилища трѣбва да съществуватъ: тѣ съществуваша споредъ старата конституция, тѣ ще съществуватъ и занаяпрѣдъ. Но ние искаме да внесемъ едно измѣнение въ старата конституция въ слѣдния смисълъ, че военнитѣ сѣдилища нѣма да гледатъ всичко, което скимне на военнитѣ да гледатъ, основавайки се ужъ на конституцията. Азъ винаги съмъ поддържалъ, и съмъ ималъ случай да говоря по тоя въпросъ, че чл. 72 отъ конституцията, тъй както е редактиранъ, дава право на народното прѣдставителство извѣстни дѣла отъ общъ углавенъ, а не специално воененъ характеръ да изземе отъ компетенцията на военнитѣ сѣдилища; и азъ мисля, че съмъ правъ; та и мнозина като мене мислятъ. Но ако 33 години и да се мислило така, че могатъ да се иззематъ нѣкои дѣла отъ военнитѣ сѣдилища, колчимъ обаче сж се опитвали нѣкои депутати или правителства да ги иззематъ, не сж могли да сторятъ това, защото сж имъ казвали, че конституцията била го забранявала. Слѣдователно, измѣнението на чл. 72 отъ конституцията, което прѣдлагамъ, има за цѣлъ не да унищожи военнитѣ сѣдилища, а да отдѣли само по-точно тѣхната компетенция. Съ прѣдлаганото измѣнение азъ искамъ да помира гражданитѣ съ военнитѣ, искамъ да се разбере какво ще сждятъ единитѣ — гражданскитѣ сѣдилища, и какво ще сждятъ другитѣ — военнитѣ; отъ мене е далечъ мисълта да нахърнявамъ правата на нѣкого. Не, азъ искамъ да бжде дадено всѣкому неговото, защото мисля, че по тоя начинъ ние ще издигнемъ само престижа на правосъдието въ страната и че по сжщия начинъ ще вдѣхнемъ и на общественото мнѣние по-голямъ довѣрие къмъ присѣдитѣ, които издаватъ военнитѣ сѣдилища. Тази блѣжка направихъ не за парламента: азъ казахъ вече, че по много въпроси говоря не толкова за него, колкото по адресъ на други, които ги нѣма тукъ. Текстътъ на чл. 72 отъ законопроекта ми, такъвъ какъвто е, можете да го намѣрите въ държави по-свободолюбиви отъ насъ. Та това не е аргументъ; има го — ще ни се каже тамъ — защото тѣ сж по-напрѣдънати отъ насъ. Но, позволете ми тогава да ви забълбжа, че го има и въ държави, които по строе си не сж толкова либерални, колкото България, и при сѣ това тѣзи държави не сж пропаднали, тѣхното военно дѣло е дори по-добъръ наредено отъ нашето. Вие ще намѣрите този текстъ, който ви прѣпоръчва законопроектъ: въ Австрия, въ § 3 отъ конституцията отъ 21 декември 1867 г., въ който просто е казано, че компетенцията на военнитѣ сѣдилища ще се уреди съ особенъ законъ; въ Бельгия сжщата наредба е прѣдвидѣна въ чл. 105 отъ конституцията, въ Сърбия — въ чл. 159 и т. н.

На азъ дължа да се обясня върху слѣдното още. Тукъ се прѣдлагаха много редакции на чл. 72, защото се казваше, че при тая редакция, каквато прѣпоръчваме, положението могло да остане и занаяпрѣдъ такова, каквото било досега. Добръ, г-да, помъгъ този страхъ е основателенъ, то пръвъ съмъ готовъ да взема актъ отъ него, защото ще ми бжде обидно, че съ своята редакция на чл. 72 съмъ гонилъ едно, а съмъ постигналъ тъкмо противното. Но мисля, че и при прѣдложената отъ мене редакция се постига онова, що се гофи. Намъ се казваше: „Добра е вашата редакция, но дайте да кажемъ въ конституцията така, че само дѣлата, които сж свързани съ дисциплината, да се сждятъ отъ военнитѣ сѣдилища, а всички останали да се сждятъ отъ общитѣ сѣдилища“. Повидимому прѣдполаганата редакция е една отъ най-задоволителнитѣ, но ако човѣкъ помисли надъ нея, ще види, че не е въ сжщность отъ тѣхъ. Защо? Защото идеята на законопроекта не е да се отавятъ на военнитѣ сѣдилища дѣла, които сж свър-

зани само прѣко съ дисциплината, така да кажа, съ защитѣтѣ устави. Ама ще кажете: „Какво постигате тогава? Нищо.“ Много, стига да искате наистина да създадете една такава компетенция за военнитѣ сѣдилища, която, когато се създаде въ България, да кажатъ и военни, и граждани, и всички: да, тѣзи хора, които измѣниха чл. 72 отъ конституцията, не демагогствуваха, а искаха да направятъ нѣщо, да поправятъ една сегашна неправда. Ако азъ бихъ приелъ тази редакция, която вие прѣпорѣчвате, ще се натъкнемъ на такъвъ единъ случай, който азъ бихъ желалъ сѣ да си остане и занаярѣдъ да бѣде разглежданъ отъ военнитѣ, а не отъ гражданскитѣ сѣдилища. Защо? По много причини, по онѣзи, по които трѣбва да съществуватъ военни сѣдилища. Напразно се мисли, че военнитѣ сѣдилища сж създадени като привилегия за военнитѣ, а не поради нуждитѣ на държавата. И каква е тази привилегия, когато военно-уголовната процедура е много по-стѣснителна, отколкото общата за другитѣ граждани!

Г. Гроздановъ: И една инстанция има.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Да — военниятъ ще се сѣди отъ една инстанция, а гражданина отъ двѣ. Напразно се мисли, че военнитѣ сѣдилища сж една привилегия за военнитѣ, която трѣбва да имъ вземемъ. Тя е отъ онѣзи привилегии, които юриститѣ наричатъ „одиозни“. Но при все това военнитѣ сѣдилища не могатъ да гледатъ и не трѣбва да гледатъ всички дѣла. Така, да дойдемъ на нашия случай, напр., единъ войникъ открадне суми или вещи, които му сж повѣрени като часовой. Чисто и просто казано, това е кражба, прѣстѣпление отъ общъ характеръ, за което трѣбвало би да се сѣди отъ общитѣ сѣдилища. Да, но тукъ, въ тази кражба, има нѣщо противно на дисциплината, едно прѣстѣпление и противъ нея. Повече отъ очевидно е, че такава една кражба ще бѣде подсъдна на военния, а не на гражданския сѣдъ. Но единъ офицеръ, да кажемъ, е убилъ другаря си въ гражданския клубъ, като играли на комаръ. Какво общо има това прѣстѣпление и съ неговото достойнство като офицеръ или съ военната дисциплина; защо той да не отиде да се сѣди тамъ, дѣто се сѣдятъ всички български граждани, и ще се сѣди, забѣлжете, съ участие на сѣдебни засѣдатели, а сѣдебнитѣ засѣдатели е една правда, е една привилегия, която военнитѣ нѣматъ? Животътъ е много разнообразенъ, и защото е такъвъ, конституцията трѣбва да остави нареждането компетенцията на военнитѣ сѣдилища на обикновенитѣ Народни събрания съ единъ отдѣленъ специаленъ законъ. Ето защо азъ поддържамъ въ тая частъ законопроекта си. Ако намѣримъ, обаче, въ комисията заедно съ васъ единъ по-другъ, по-сполучливъ текстъ на чл. 72 отъ конституцията, ще го приема, стига той да обгръща това, което азъ прѣсѣлѣдвамъ. Мислилъ съмъ много надъ този текстъ и съмъ разсѣждавалъ така: да, може този текстъ да даде поводъ за злоупотрѣблениа, за заобикаляния, може. Та кой ли текстъ отъ конституцията не дава този поводъ и кой ли текстъ отъ обикновенъ законъ не го дава? Всички. Отъ лоши хора не може ви упазити законътъ. И азъ разсѣждавахъ така: добръ, чл. 72 се тълкува тъй, както знаете, че се е тълкувалъ; внася се едно измѣнение специално, именно насочено, за да не се дава това погрѣшно тълкуване занаярѣдъ, даватъ се тукъ въ тоя смисълъ обяснения, ще ги даде и великото Народно събрание. Та нема и при това положение пакъ ще може да има злоупотрѣблениа? Ще може, казвате, но какъвто текстъ тогава да намѣрите, тѣ ще бѣдатъ възможни. Завършвамъ и по тази точка. Всички сме съгласни върху реформата, има разногласие помежду ни само върху текста; надѣвамъ се, че ще намѣримъ най-сполучливата редакция на чл. 72 въ комисията.

Може-би да запазимъ стария текстъ на чл. 72, както си е, като добавимъ като втора алинея онова, което личи сега въ законопроекта ми. Тази идея, между прочемъ, ми я даде единъ правникъ, който не е тукъ.

Сега, г. г. народни прѣдставители, по чл. 68 — за четиригодишния мандатъ. Тази реформа е едно добро дѣло, ще я вотирате всички по съображения много ясни. Има нѣща, за които когато по-малко се говори, тогава е по-ясна тѣхната полза. Нищо нѣма да кажа повече по тоя членъ.

Иде по редъ чл. 121, споредъ който Народното събрание трѣбва да разглежда проекта на бюджета статия по статия и послѣднитѣ думи на чл. 121, споредъ които Събранието трѣбва да мотивира отказа се да вотира нѣкоя статия отъ бюджета, сж залечени, защото тѣ сж безсмислица. Тѣ сж били прѣписани отъ нѣкоя конституция, която е прѣдвиждала и сенатъ.

Азъ искамъ тукъ да кажа двѣ думи и по въпроса за сената. Благодаря на г. Данева, че той се изказа противъ него, правителството е сжщо противъ него, иначе той би личелъ въ законопроекта му. Азъ ви казахъ, че има лица, които го защитаватъ. Остана, обаче, единъ въпросъ неуясненъ тукъ въ камарата. Вънъ обществото не се занимаваше само съ въпроса за сената, за който ви говори г. Даневъ, но се занимаваше и съ въпроса за държавенъ съвътъ. Това сж двѣ различни нѣща. По тоя въпросъ бѣше важно да се кажатъ нѣколко думи отъ водителитѣ на нашитѣ партии тукъ, но тѣ го замълчаха. Азъ съмъ и противъ държавния съвътъ. На сжщото ли мнѣние сж и тѣ или допушатъ, че той поне въ такава форма, въ каквата съществува въ Сърбия, би билъ полезенъ за парламента като кодификационна комисия, като една върховна инстанция за съдебно-административното правосѣдие и пр.? Азъ зная умове въ тая страна, които сериозно поддържатъ нуждата, ако не отъ сенатъ, то поне отъ държавенъ съвътъ. Кой ни каза тукъ, че професоръ Кировъ билъ поклонникъ на тази идея?

Д. Мишевъ: Г. Гешовъ ни каза.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Ако Вие, г. Гешовъ, азъ бихме я изповѣдали, то намъ щѣха да счупятъ главитѣ, биха ни обвинили въ реакционерство; но на другитѣ се позволява да я популяризиратъ, на тѣхъ не се сърдятъ и не ги подозиратъ, както насъ подозиратъ на всѣка крачка.

И. Хаджиевъ: Вие измѣнявате.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Ползувамъ се отъ апострофа Ви, г. Хаджиевъ, за да Ви кажа, че, ако не бѣше сегашното правителство, въ законопроекта за измѣнението на конституцията щѣше да личи, ако не Сенатъ, то държавенъ съвътъ. — Та има и други, които поддържатъ тази идея. Тя остана неуяснена. Повтарямъ, азъ лично съмъ противъ държавния съвътъ, не виждамъ полза отъ него, защото въ края на крайщата той ще се прѣобърне въ едно учрѣждение за пенсионери, и на първо мѣсто за министритѣ, както въ Сърбия. Въ Сърбия между прочемъ има такава нареждане въ конституцията, че когато единъ членъ отъ държавния съвътъ стане министъръ мѣстото му се запазва — сякашъ да не му го вземе нѣкой, докато падне, та кждѣ ще се върне тогава. Но трѣбвало да се обезпечатъ нашитѣ държавници. Това е истина. У насъ първитѣ сановници, министритѣ, щомъ паднатъ, оставатъ по нѣкоя на улицата безъ петъ пари. Трѣбва да се помисли за тѣхъ, разсѣждаватъ нѣкои мои противници. Но кажете това открито. Защо е нужно да се маскира това чрѣзъ нѣкакъвъ си държавенъ съвътъ? Сега ли, и то само по тая причина, ще го създаваме — слѣдъ 33 години?

Г. Гешовъ каза, че нашата конституция била изработена отъ Лукиянова. Ако бѣше останало само на него да я работи, г. Гешовъ, то щѣхме да имаме и държавенъ съвѣтъ и кой знае още какво, но въ изработването ѝ взеха участие, . . .

Т. Теодоровъ: Професоръ Градовски е участвувалъ въ изработването проекта на нашата конституция.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: . . . освѣтъ Лукияновъ, Градовски, Брунъ. Собствено въ състава на комисията влизаха: (Чете) „Главнотуправляющій П. отдѣленія собственной Е. И. В. канцеларіи князь Урусовъ, статсъ-секретарь Брунъ, вице-директоръ азиатскаго департамента и Министерства иностранныхъ дѣлъ Мельниковъ и профессоръ Петербургскаго университета А. Д. Градовскій“. Азъ мисля да се опитамъ да събера изъ рускитъ архиви всичко онова, което се отнася до изработването на нашата конституция. Добрѣ е тѣзи материи да се пазятъ въ нашата архива.

По чл. 127. Мисля, че добро правя като прѣдвиждамъ редовната сесия да трае четири мѣсеца. Добрѣ е да имашъ право на тѣзи четири мѣсеца по силата на конституцията, отколкото всѣки пътъ да безпоконимъ държавния глава и да искашъ да се продължи сесията ту съ петь, ту съ десеть дена. Безъ четиримѣсечна сесия не можемъ да минемъ занапрѣдъ.

Колкото до искането, което се подметна тукъ, парламентътъ да бѣде постояненъ, ще кажа, че рано е; демократично е, но е рано.

Сега ида до послѣднитъ два въпроса: единиятъ е за министра безъ портфейлъ, а другиятъ — за държавнитъ подсекретари, за които е казано въ законопроекта, че не се назначаватъ, а могатъ да се назначатъ, ако се появи нужда.

Г. г. народни прѣдставители! По другитъ въпроси по принципъ азъ бѣхъ поддържанъ отъ всички, безъ изключение. Тукъ ме атакуваха по всички линии. Очевидно, политическата необходимостъ отъ държавнитъ подсекретари и отъ министра безъ портфейлъ не е тъй голѣма, както прѣдполагахъ. Добрѣ, да поразежимъ върху това въ комисията, и да ги махнемъ, ако не сж нужни. Не щете министърътъ безъ портфейлъ. Беля си взехъ съ този министъръ безъ портфейлъ. Единъ ме съвѣтваше да го направя министъръ на съкровището — на врѣмето си този народенъ прѣдставителъ, който поддържа това, ще развие идеята си.

Т. Теодоровъ: Г. Екимовъ ли?

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Не, г. Коларовъ. — Другъ прѣдлага да го направимъ министъръ на труда, четвърти — на общественото здраве. Както и да е, но въ всѣки случай, когато се спирахъ върху идеята за единъ министъръ безъ портфейлъ, азъ изхождахъ само отъ съображенията, които сж посочени въ мотивитъ къмъ законопроекта ми. Не ще ги повтарямъ, но едно трѣбва да ви кажа, г. г. народни прѣдставители, че гнусна клевета е онова, което се говори навънъ, че съмъ искалъ чрѣзъ министра безъ портфейлъ да дамъ на царя възможностъ да наставлява въ кабинетитъ нему угодни лица. Ами ако ги приема партията, тѣ ще влизатъ, както сж влизали и досега често. Кой знае, да-ли тѣзи, които ме критикуватъ днесъ тъй жестоко по тоя поводъ, утрѣ, въ другъ денъ не ще ги приематъ въ кабинета си! (Смѣхъ)

За държавнитъ подсекретари. Наистина, лично азъ симпатизирамъ на тази идея; мисля, че има нужда отъ тѣхъ, но не смѣхъ положително, изрично да туря въ проекта, че при всѣко министерство ще се назначава държавенъ подсекретаръ, защото кой знае какво ще покаже опитътъ. Затова е казано въ законопроекта могатъ да се назначаватъ. Ще зависе отъ

правителството и дори отъ всѣки отдѣленъ министъръ да си назначава помощникъ или не, и то изъ срѣдата на депутатитъ. За голѣмо съжаление, тази реформа срѣщна съпротивление отъ всички страни. Азъ мислѣхъ, че извѣстни елементи въ страната, по-лѣви отъ насъ, ще я поддържатъ — бѣхъ дълбоко убѣденъ въ това. Излѣзе наопаки. Добрѣ, оставамъ на народнитъ прѣдставители да вотирайтъ тъй или иначе.

Обаждатъ се отъ мнозинството: Bravo!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Остава ми да кажа нѣколко думи и по чл. 47. Тоя членъ не сме го отменили. Казва ли се отънѣ — тукъ не се казва — „ако бихте го отменили, бихме ви ржкоплѣскали“. Ние не отмениваме членове отъ конституцията по удоволствие, за да ни ржкоплѣскайтъ, ще кажа азъ. Чл. 47 трѣбва да сжествува и азъ сподѣлямъ напълно мислитъ изказани тукъ отъ г. Теодора Теодоровъ по този въпросъ. Чл. 47 не е лошъ за добритъ управници, но е потрѣбенъ за черни дни, които могатъ да настанатъ въ живота на всѣки единъ народъ. Чл. 47 е лошъ, дори опасенъ, въ ржцѣтъ само на лоши управници; но за такива нѣма наредби въ конституцията, които да имъ вържатъ ржцѣтъ.

А. Краевъ: Вѣрно.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Стѣдователно, само този доводъ, че въ нашата страна се злоупотрѣблява съ чл. 47, и за това да се махне, е нестойтеленъ доводъ, за да даде право на едно правителство, което съзнава отговорността си, да го махне, защото, за да се махне, се искатъ доводи малко отъ по-другъ, по-сериозенъ характеръ, който не чухъ. Чл. 47, обаче, не може да се разискава сега, споредъ моето разбиране, както се изказахъ въ началото на рѣчта си, но менѣ се чини, че тоя членъ, тъй както е редактиранъ, дава право на законодателното тѣло да му развие смисъла въ единъ отдѣленъ законъ, та да намали възможността за злоупотрѣблениа съ него. Наредбата на чл. 47 сжествува и въ много други конституции, която дѣ по-ясно, дѣ по-покрыто, дава право на изпълнителната властъ да дѣйствува съ декрети въ извѣстни мѣстни за страната врѣмена. Ако се изработи единъ законъ, който да уреди въпроса, какво ще каже това „вътрѣшна или външна опасностъ“, ще бѣде добрѣ; тогава не ще може да се злоупотрѣблява съ чл. 47 отъ конституцията. По тълкуването на чл. 47 за съжаление, ние стигнахме на дълбо дотамъ, щото за „вътрѣшна опасностъ“, за опасностъ, сир., която угрожава единъ народъ, се счита дори опасността, която угрожава една да кажемъ радославистска партия. Но безъ да измѣняваме конституцията, безъ да отмениваме това, което е нужно, повтарямъ, азъ поддържамъ, че не е изключена възможността да се изработи единъ законъ, който да поясни вътрѣшната или външната опасностъ, та да се прѣстане да се злоупотрѣблява съ този чл. 47 отъ конституцията.

Г. г. народни прѣдставители! Сега съ двѣ думи да минемъ по въпроса, да-ли може бѣдѣщото велико Народно събрание да се прѣобърне въ *constituante*. Тази идея никой не защищаваше тукъ, въ парламента; навънъ — да, или по-право тукъ я защити само г. Краевъ. Чухъ не цѣлата, но частъ отъ неговата аргументация; слушахъ го съ внимание, но се убѣдихъ въ противното. За да подкрѣпи мисълта си, че великото Народно събрание могло да се прѣобърне въ учрѣдително, г. Краевъ цитираше случая, че въ миналото велико Народно събрание правителството искало, щото обикновеното Народно събрание да отвара колкото ще министерства, а великото било рѣшило противното. Ето, казва ни г. Краевъ, случая,

когато великото Народно събрание рѣшило не тѣй, както обикновеното е искало; то упражни едно свое конституантно право. Та нема, г. Краевъ, Вие мислите, че като ние сме рѣшили да се заличатъ изключителнитѣ сѣдилища, та ще дойде великото Народно събрание и подѣ страхъ да не бѣде разпилѣно съ войска ще ги заличи непрѣмѣнно?

Т. Теодоровъ: По сжщитѣ прѣдмети то може да се занимава; съ други прѣдмети не може да се занимава.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Тѣй е. Освѣнъ съ въпроситѣ, съ които то е сезирано, съ други, то не може да се занимава, но е свободно да ги рѣши както иска. Но освѣнъ това г. Краевъ даде едно много софистично тълкуване на нашата конституция. Той каза: „Да, съ друго то не може да се занимава — ако го викатъ за избиране на държавенъ глава, не може да разисква въпросъ за отстъпване на територия; ако го викатъ за отстъпване на територия, не може да се занимава съ измѣнение на конституцията — но когато го викатъ за измѣнение на нѣкои членове отъ конституцията, то може да я измѣни цѣлата“. Г. Краевъ тѣй се увлѣче, че дори не забѣлѣза противорѣчието, въ което той изпадна. Ако великото Народно събрание може да измѣни цѣлата конституция, очевидно е, че, вмѣсто князь, може да си избере президентъ. Този споръ, който повдига г. Краевъ, не е новъ. Хората на врѣмето сж го повдигали, рѣшили сж го и сж го забравили, и считамъ, че дори и да се повдигаше сега, не е умѣстно. Това е моето мнѣние. Нашата конституция въ чл. 146 транспира този въпросъ. Тя казва: „Великото Народно събрание се свиква за една опрѣдѣлена работа, ще я разгледа, ще я приеме или отхвърли, но съ други работи не може да се сезира“. Намѣриха се, обаче, двама наши професори, които ни казаха, че великото Народно събрание, ако е права мисълъта, че не може да се сезира съ други въпроси освѣнъ за тѣзи, за които е свикано, то тогава то не е велико, а е вѣтчийско; че то ще бѣде диво, ако тѣй погледне на правата си. Остава на българския народъ да каже, кое отъ тия двѣ мнѣния е по-диво.

Д. Мишевъ: Мнѣнието на науката!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Но азъ трѣбва да кажа, че когато ще засѣдава великото Народно събрание и когато то — това сж думитѣ на единъ нашъ кулоаренъ конституционалистъ, който се е мжчилъ да убѣди противника си а la г. Краевъ и, като не е могълъ, послужилъ си е съ тѣхъ — и когато то, казвамъ, би се опитало да върви не споредъ закона, не споредъ конституцията и несъобразно съ даденитѣ му отъ нея права, тогава вмѣсто аргументи могатъ да му посочатъ шпикалките. Г. Краевъ се утѣшаваше съ мисълъта, че има революции и революции. Тамъ се заблуждава. Има само революция. Може къмъ нея да прибѣгне и великото Народно събрание, но не съ силата на 400 депутати, които тамъ ще засѣдаватъ, а съ тая на българския народъ. Ако той, ако силата бѣде съ него, тогава то може да се прѣобърне на учрѣдително; иначе, ще му кажатъ: „Неугодно ли е, г. учрѣдителю, да си отидешъ?“ Та казвамъ: има революции и революции, но единитѣ ставатъ въ живота, а другитѣ сж водевилни, но съ тѣхъ г. Краевъ, не си служатъ парламентитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ апелирамъ къмъ всички васъ, безъ разлика на партия, да вогирате по принципъ за законопроекта на правителството. Азъ не чухъ никой по принципъ да осжжда не само онѣзи измѣнения на конституцията, които сж прѣдизвикани отъ извѣстното историческо събитие и поради което на първо мѣсто ще има да се свика велико Народно събрание, но и ония, които, въапозлаувано отъ този

случай, правителството прѣдлага. Азъ чухъ г. Пешевъ отъ трибуната да казва: „Да, този проектъ, ако стане законъ единъ денъ, ще е крачка напредъ“. Азъ чухъ г. Теодора Теодоровъ и г. Гешева, които казаха: „Ние по принципъ не сме да се направятъ нѣкои измѣнения въ конституцията, но за това има още врѣме“ — това бѣше основната имъ мисълъ — „ограничете се засега съ онова измѣнение, което налага събитieto отъ 22 септември 1908 г.“ Но и двамата открито заявиха, че: „Сѣ има нѣщо въ законопроекта, което може да се привѣствува“. Въ сжщата смисълъ се изказаха донѣкъдъ г. г. Драгиевъ и Даневъ. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, измѣненията, които прѣдлага парвительството, сж сѣ таки измѣнения, които не могатъ да не бждатъ одобрени отъ българския народъ — това е моето дълбоко убѣждение. Защо? Та какво искаме ние за него въ законопроекта си: да не го бѣсятъ съ сѣдилища стѣммени ad hoc; военнитѣ да не се бъркатъ въ работитѣ на гражданскитѣ сѣдилища; ние искаме сжщо, щото правителствата по-начесто да се допитватъ до народа, какъ желае да се управлява държавата му; ние искаме парламентътъ да засѣдава повече, за да контролира по-ефикасно управлението. Е добръ, питамъ: единъ законопроектъ, който съдържа реформи като току-що споменатитѣ, нѣма ли да заслужи вашето единодушно одобрение? Вие всички, които тукъ сте събрани, сте прѣдставители на българския народъ, дошли сте да пазите неговитѣ и само неговитѣ права и интереси. Като е така, питамъ ви, да-ли като ще обсжждате законопроекта ни, не отъ гледището на егоистичнитѣ интереси на партията, отъ които изхождате, а отъ тия на народа, можете да вдигнете ржка противъ него? Не. И азъ не само моля, но искамъ отъ васъ да вдигнете ржка за законопроекта, защото той не прѣслѣдва друга цѣль, освѣнъ по-добръ да запази правата на българския народъ. Моля, прочее, всички, безъ разлика на партии, да гласувате за това дѣло, дѣло не само на демократическата партия, защото този законопроектъ не е излѣзълъ отъ нейния клубъ, но отъ едно правителство, което ви е дало доказателства, че мисли за българския народъ. Ако желаете, вогтирайте го, ако не — отхвърлете го; вие сте суверенни. Азъ се чувствувамъ, обаче, силенъ и спокоенъ, защото съмъ изпълнилъ единъ дългъ съ внасянето на този законопроектъ. Приятно ще ми бѣде, ако вие единодушно го приемете; ако ли пъкъ го отхвърлите не ще капитулирамъ, но ще кажа: азъ бѣхъ правиятъ — тѣ сгрѣшиха. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣдседателътъ: На Събранието прѣдлежи да се произнесе по принципъ по законопроекта за измѣнението на конституцията. Съгласно чл. 168 отъ конституцията, изисква се вотътъ на двѣ трети отъ всички народни прѣдставители. По списъка се числятъ 203 народни прѣдставители, трима отъ които трѣбва да се извадятъ, а именно: бившитѣ народни прѣдставители силистренскитѣ Ибраимъ Реджебовъ и софийскитѣ Пешо Тодоровъ, които сж се поминали и за които е съобщено на Събранието; сжщо трѣбва да се извади и брѣзовскиятъ народенъ прѣдставителъ Паскалъ Табурновъ, който е касиранъ. Значи, оставатъ по списъка всичко 200 души. Споредъ прѣдписанието на чл. 168, изискватъ се двѣ трети, или 134 народни прѣдставители трѣбва да вогтиратъ, за да се смѣта законопроектътъ за измѣнение на конституцията приетъ.

Турямъ на гласуване. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ по принципъ законопроекта за измѣнението на конституцията, да си вдигнатъ ржката. (Всички вдигатъ) Събранието приема единодушно. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Има думата г. министъръ-прѣдседателътъ.

Министър-председател А. Малинов: Г. г. народни представители! Изучвайки дневниците, аз видях в тях, че е била избрана специална комисия за разглеждането на такъв законопроект, като този, който вие единодушно вотирахте и за което, от името на правителството, от дупа ви благодаря. Мисля, че и този път трябва да изберем една специална комисия. Вие ще позволите на мене, аз да предложа лицата и ще видите веднага защо.

Обждат се от мнозинството: Прието!

Министър-председател А. Малинов: Аз се паемам с тази работа, защото, според моето убеждение, въ тази комисия трябва да влезе председателството...

Б. Токев: Председателството винаги е влизало.

Министър-председател А. Малинов: ... и затова е неудобно то да предлага.

Моля ви въ тази комисия да влезат следующите лица: нашият уважаем председател г. д-р Ораховац, двамата негови другари г. Кжнев и г. Гимиджийски; да влезат представители от всички опозиционни пратии, представени въ парламента: г. Иванъ Евстратиевъ Гешовъ, г. д-р Стоянъ Давевъ, г. Петъръ Пешевъ, г. Димитър Драгиевъ, г. Кръстьо Мирски — като човѣкъ, който специално се занимава съ тая работа.

Т. Теодоров: Независима опозиция! (Смѣхъ)

Министър-председател А. Малинов: Сетнѣ, следующите лица: г. Андрей Башевъ, г. Димитър Мишевъ, г. Георги Копринаровъ, г. Василъ Милевъ, г. Алекси Ангеловъ, г. Иванъ Самарджиевъ, г. Рашко Маджаровъ, г. Манолъ Златановъ, г. Александъръ Христовъ, г. Георги Тишевъ, г. Христо Дограмаджиевъ и г. Петъръ Петровъ. Всички заедно съ бюрото правятъ 20 души. По-рано сж се избирали 10 души, но аз мисля, че нѣма да сгрѣшимъ, ако изберемъ повече.

Моля г. г. народните представители да се съгласятъ, щото въ комисията, която ще разглежда законопроекта, да влезатъ назованите от мене лица, и моля г. председателя да благоволитъ да тури на гласуване това мое предложение.

Председател: Д-ръ П. Ораховацъ.

Секретаръ: А. Христовъ.

Председателъ: Моля, г. г. народните представители, които присматъ състава на комисията, както го предложи г. министър-председателъ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема. Има думата г. министър-председателъ.

Министър-председател А. Малинов: Г. г. народни представители! Азъ мисля, че слѣдъ разискванията, които станаха по принципъ по законопроекта, работата на комисията е много улеснена. Въ сжщностъ разискванията, които ги нарекохме по принципъ, бѣха и разисквания отъ характеръ на ония, които ставатъ при второто четене. Азъ, ще моля комисията да се конституира още утрѣшния день — лично азъ ще бѣда на разположението ѝ — за да можемъ още утрѣ да поработимъ, и моля въ тази комисия да се явятъ всички, защото въпросътъ е важенъ и желателно е при разискванията да бѣдатъ всички господа, които влизатъ въ нея. Азъ желяехъ много и много лица да бѣдатъ въ нея, но пакъ не е изключена възможността тѣ да бѣдатъ тамъ; тѣ иматъ за това право.

Сега азъ моля да се вдигне засѣданието и утрѣ да засѣдаваме, да работимъ пакъ. Съзнавамъ, че вие сте уморени; но ще намѣримъ другъ день за почивка, а утрѣ моля да засѣдаваме и ще видите отъ дневния редъ, който ви предлагамъ, защо моля. Утрѣ на дневенъ редъ да се сложатъ само два въпроса: извънредниятъ бюджетъ за настоящата година и сключване на бюджетното упражнение за 1909 г. Другитѣ, и да ги слагаме, е безъ полза. За мене е важно първитѣ да отидатъ въ комисията, и ако въ комисията минатъ лесно, то утрѣ хемъ ще работимъ, хемъ ще почиваме.

Председателъ: Съобщавамъ, за да се отбѣлѣжи въ дневниците, че при гласуването на законопроекта за измѣнението на конституцията присѣтствуваха 165 души народни представители. Въ това число влизатъ и г. г. министритѣ.

Моля, които приематъ предложението на г. министър-председателя за утрѣшното засѣдание, съ предложението отъ него дневенъ редъ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 9 ч. 15 м. вечерята)

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гължбовъ.